

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας
Τομέας Ζωής, Δικαίου, Οργανώσεως και Διακονίας της Εκκλησίας
Π.Μ.Σ. Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού

ΧΡΥΣΑΝΘΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΧ WEBER



ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σύμβουλος Καθηγητής
Κωτσιόπουλος Κωνσταντίνος

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014



Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας
Τομέας Ζωής, Δικαίου, Οργανώσεως και Διακονίας της Εκκλησίας
Π.Μ.Σ. Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ MAX WEBER

ΧΡΥΣΑΝΘΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ

Σύμβουλος Καθηγητής: κ. Κωτσιόπουλος Κωνσταντίνος

A.E.M. 767

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί την ολοκλήρωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών στον τομέα της Κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού, του τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Το θέμα της εργασίας με τίτλο « Θρησκεία και Κοινωνία κατά τον Max Weber », αποτελεί ένα μείζον θέμα που αφορά την άμεση και έμμεση επιρροή που ασκεί η θρησκεία στην κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική, υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής προσέγγισης του κλασσικού κοινωνιολόγου MaxWeber.

Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύμβουλο καθηγητή μου Κωνσταντίνο Κωτσιόπουλο για την ανάθεση του συγκεκριμένου θέματος αλλά κυρίως για την πολύτιμη βοήθειά του, τις γνώσεις και την εμπειρία που μου προσέφερε για την βαθύτερη κατανόηση της περιοχής της Κοινωνιολογίας της θρησκείας.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την τριμελή επιτροπή, στην οποία έχει ανατεθεί η αξιολόγηση της παρούσης εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά τον σύζυγο μου που με στήριξε με την κατανόηση και την αγάπη του κατά την διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας αλλά κυρίως οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, οι οποίοι πάντοτε πίστευαν στις δυνατότητες μου και με στηρίζουν στους στόχους και τα όνειρα μου.

Θεσσαλονίκη 2014

Χρυσανθίδου Ελένη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΠΕΡΙΟΧΟΜΕΝΑ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟΝ ΜΑΞ ΒΕΜΠΕΡ

1) Οι θέσεις του Βέμπερ για την θρησκεία	12
2) Η Θεωρία της θρησκευτικής Αρνησικοσμίας.....	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

1) Θρήσκευμα, Κοινωνική Στρωμάτωση και Πνεύμα του Καπιταλισμού.	23
2) Η αντίληψη του Λούθηρου για το επάγγελμα	28
3) Τα θρησκευτικά θεμέλια του κοσμικού ασκητισμού	30
4) Ο ασκητισμός και το πνεύμα του Καπιταλισμού.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΑΣ – ΚΟΜΦΟΥΚΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑΟΙΣΜΟΣ

1) Ο Κομφουκιανισμός.....	46
2) Ο Ταοισμός.....	52
3) Κομφουκιανισμός και Πουριτανισμός.....	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ – Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΒΟΥΔΙΣΜΟΥ

1) Το κοινωνικό σύστημα της Ινδίας και η ομαδοποίηση των καστών.	62
2) Ο Ινδουισμός.	68
3) Ετερόδοξες σωτηριολογίες στην Ινδία : Τζαϊνισμός και Βουδισμός.	73
4) Ο χαρακτήρας της Ασιατικής θρησκείας.	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΑΡΧΑΙΟΣ ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ

1) Η γέννηση του Μονοθεισμού.	83
2) Ο Φαρισαϊκός Ιουδαισμός και οι σέκτες.	89
3) Ιουδαισμός και Πρώιμος Χριστιανισμός.	94
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι θρησκείες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της κοινωνίας απο την αρχαιότητα έως και σήμερα. Το θρησκευτικό συναίσθημα του κάθε έθνους, φαίνεται πως επηρέασε βαθύτατα τις δομές του και τις ζωές των ανθρώπων τόσο ιστορικά, όσο και πολιτικά και οικονομικά. Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός πως η ιστορία της θρησκείας ξεκίνησε συγχρόνως με την ιστορία του ανθρώπου, καθώς ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως θρησκευτικό ον και έχει έμφυτο το θρησκευτικό συναίσθημα.

Από τον τοτεμισμό και την προανιμιστική φυσιοκρατία έως την μαγεία και τις παγκόσμιες θρησκείες, η θρησκεία επηρέασε βαθύτατα και ριζοσπαστικά πολλές φορές την κοινωνία και ότι αυτή περιλαμβάνει. Έτσι λοιπόν, είναι εμφανές πως η κοινωνιολογία της θρησκείας αποτελεί έναν σημαντικό κλάδο της Κοινωνιολογίας αλλά και της Θεολογίας καθ'ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνία, την οικονομία, την πολιτική και την εκπαίδευση.

Η κοινωνιολογία της θρησκείας αποτελεί ένα ξεχωριστό κλάδο στην επιστήμη της Κοινωνιολογίας ανάμεσα σε πολλούς άλλους. Η επίδραση της θρησκείας στις μάζες απασχόλησε τους κοινωνιολόγους από την γέννηση της Κοινωνιολογίας ως επιστήμης, κατά τον 19^ο αιώνα. Παρ'όλα αυτά, όχι μόνο κοινωνιολόγοι αλλά και διάφοροι φιλόσοφοι, πολιτικοί επιστήμονες και σαφέστατα θεολόγοι ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα.

Η κοινωνιολογία της θρησκείας μελετά το αντίκτυπο των θρησκευτικών πεποιθήσεων στην συμπεριφορά των ανθρώπων. Για τους κοινωνιολόγους, η θρησκεία αποτελεί ένα σύστημα ιδεών και αξιών και είναι ένας θεσμός που διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις. Οι θρησκευτικές ιδέες ασκούν επιρροή στις κοινωνικές αφετηρίες. Πιο συγκεκριμένα, « *Η θρησκευτική πραγματικότητα ως πρωτογενής παράγοντας διαμορφώσεων τύπων κοινωνικής οργάνωσης, που μετά την καθιέρωση τους γίνονται παράγοντες επηρεασμού της θρησκευτικής ζωής. Οι δυο*

πορείες είναι αλληλένδετες και χαρακτηρίζουν τις αμοιβαίες σχέσεις της θρησκευτικής με την κοινωνική ζωή»¹.

Αυτός ο κλάδος δεν μελετά για το αν οι διάφορες θρησκευτικές πεποιθήσεις είναι ορθές ή όχι, ούτε προσπαθεί να αποδείξει την ύπαρξη ή την ανυπαρξία του Θεού. Η κοινωνιολογία εξετάζει την θρησκεία μέσω της κριτικής ανάλυσης και χρησιμοποιώντας την λογική και τα δεδομένα που της δίνονται. Πιο συγκεκριμένα, επικεντρώνεται στις κοινωνικές διαστάσεις της θρησκείας μέσω του μεθοδολογικού εμπειρισμού².

Ο ορισμός της θρησκείας ωστόσο, θα προβληματίσει τους κοινωνιολόγους των κλασικών χρόνων καθώς η θρησκεία δεν μπορεί να ταυτιστεί ούτε με τον μονοθεισμό αλλά ούτε με κάποιους ηθικούς κανόνες που διέπουν τις δραστηριότητες των πιστών. Όπως ορθώς αναφέρει ο καθηγητής Ζιάκας Γρηγόριος, «ο όρος (θρησκεία) προυποθέτει λακωνική διατύπωση, ενώ οι θρησκείες είναι πολλές και τα ουσιαστικά τους γνωρίσματα πολύπλευρα»³. Κατά τον σύγχρονο κοινωνιολόγο Anthony Giddens, «οι θρησκείες προυποθέτουν ένα σύνολο συμβόλων, που προκαλούν αισθήματα σεβασμού ή δέους και συνδέονται με τελετουργικά ή τελετουργίες, στις οποίες μετέχει μια κοινότητα πιστών»⁴. Κοινά δε γνωρίσματα όλων των θρησκειών, μπορούν να οριστούν η λατρεία, η πίστη και η ηθική.

Θεμελιωτές της κοινωνιολογίας της θρησκείας, ως επιστήμης, θεωρούνται κυρίως ο Emile D. Durkheim και ο Max Weber. Ωστόσο, υπήρξαν και άλλοι επιστήμονες που η ενασχόληση τους με την θρησκεία υπήρξε εξίσου σημαντική. Μερικά παραδείγματα εξ'αυτών αποτελούν ο Niccolo Machiavelli με την πολιτική τοποθέτηση της θρησκείας, ο Baruch Spinoza με την γνωστή περί Θεού έννοια, ο Thomas Hobbes με τον ορθολογικό έλεγχο του θείου Λόγου. Αργότερα συναντάμε τον Jean-Jacques Rousseau με την θεωρία του περί της φυσικής θρησκείας αλλά και

¹B. Γιούλτσης, *Γενική Κοινωνιολογία*, εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 456.

² Keith A. Roberts, David Yamane, *Religion in Sociological Perspective*, SAGE Publications, USA 2011, σ.22.

³ Γρηγόριος Ζιάκας, *Θρησκευσιολογία: Η θρησκεία των προϊστορικών κοινωνιών και των αρχαίων λαών*, έκδοση :Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 38.

⁴Anthony Giddens, *Κοινωνιολογία*. Μετάφραση και επιμέλεια : Δημήτρης Γ. Τσαούσης, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2002, σ.571.

τους Johann Gottfried Herder, Friedrich Nietzsche (ο θάνατος του Θεού) και Immanuel Kant⁵.

Από κοινωνιολογικής απόψεως ωστόσο, οι μελέτες των Marx, Durkheim και Weber υπήρξαν οι περισσότερο καθοριστικές καθώς επηρέασαν την μετέπειτα κοινωνιολογική έρευνα στο πεδίο της θρησκείας. Ουσιαστικά ασχολήθηκαν με το μέλλον της θρησκείας στην μοντέρνα κοινωνία και το πώς μπορεί η θρησκεία να επηρεάσει τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Και οι τρεις παρουσιάζουν διαφορετικές απόψεις αλλά με κοινό παρονομαστή την επίδραση που ασκεί η θρησκεία στην κοινωνία και την οικονομία απ'αρχής του πολιτισμού έως και σήμερα.

Karl Marx (1818-1883).

Οι απόψεις του Marx για την θρησκεία είναι βαθύτατα επηρεασμένες από τον Ludwig Feuerbach. Σύμφωνα με το έργο του Feuerbach « *Η ουσία του Χριστιανισμού* », οι άνθρωποι κατά την διάρκεια της ιστορίας τους, δημιούργησαν κάποιες αξίες και κάποια ιδανικά που, καθώς δεν μπόρεσαν να τα κατανοήσουν ως δικά τους, τα απέδωσαν στον Θεό. Έτσι, για τον Feuerbach, η θρησκεία είναι ουσιαστικά ένα καθαρά ανθρώπινο κατασκεύασμα στο οποίο αποδίδονται καταστάσεις που δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές από τον ανθρώπινο νου⁶.

Κατά τον Feuerbach, αν οι άνθρωποι κατανοήσουν πως αυτές οι 'θεικές' δυνάμεις είναι δικά τους γνωρίσματα, τότε θα αλλάξει ολόκληρη η ανθρωπότητα προς το καλύτερο. Αυτό θα συμβεί διότι η ουσία θα επικεντρωθεί στην παρούσα και όχι στην μέλλουσα ζωή.

“*Η θρησκεία είναι το όπιο του λαού*” κατά την περήφημη ρήση του Karl Marx. Ο Marx προμηνύει το τέλος της θρησκείας και αυτό θα συμβεί για το καλό της ανθρωπότητας, ούτως ώστε η προσοχή μας να μην εστιάζει στον άλλο κόσμο αλλά σε αυτόν που ζούμε τώρα. Πιο συγκεκριμένα, για τον Marx η θρησκεία καλύπτει και δικαιολογεί τις ανισότητες που υφίστανται στον κόσμο με την δικαιολογία πως η δικαιοσύνη θα επέλθει στον μέλλοντα κόσμο και η καρτερικότητα είναι η μοναδική λύση.

⁵Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία: Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, τόμος 3, Μετάφραση-εισαγωγή-επιμέλεια Θανάσης Γκιούρας, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2007, σ. νε'.

⁶ Anthony Giddens, *ό.π.*, σ. 578.

Για τον Marx, η θρησκεία είναι ένας τρόπος απελευθέρωσης από την κοινωνική καταπίεση⁷ όμως, συγχρόνως η θρησκεία αποτρέπει τους ανθρώπους από μια αληθινή επανάσταση απέναντι στην αδικία και το status quo. Ως αιτία των παραπάνω είναι η έλλειψη της ελευθερίας και του ορθολογισμού στην θρησκευτική πίστη. Η θρησκευτική αντίληψη περί ανταμοιβής των φτωχών και αδυνάτων στον παράδεισο, καθυστερεί για τον Marx την κοινωνική πρόοδο καθώς μειώνει την πιθανότητα επανάστασης των φτωχών έναντι των πλουσίων.

Κατά τον Γερμανό καθηγητή Werner Sombart, ο επαναστάτης Marx υπερίσχυσε τελικά του σοφού Marx, αφού ο επαναστατικός χαρακτήρας του έβλαψε το επιστημονικό έργο του. Παρ'όλα αυτά, η θεωρία του Marx δεν αμφισβητεί τον ρόλο των πνευματικών δυνάμεων αλλά και του οικονομικού παράγοντα, επί της διαμορφώσεως και της εξελίξεως του κοινωνικού βίου⁸.

Emile Durkheim (1858-1917).

Ο Durkheim ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το θέμα της θρησκείας, καθώς για τον ίδιο η θρησκεία συνδέεται άμεσα με την φύση των κοινωνικών θεσμών. Κατα συνέπεια, η θρησκεία δεν αποτελεί ένα συνοθύλευμα πεποιθήσεων αλλά μια αίσθηση ομαδικής αλληλεγγύης. Όπως παρατηρεί ο Durkheim, δεν υπάρχει θρησκεία που να μην περιλαμβάνει τελετουργικά και ιεροτελεστίες. Απο αυτήν την διαπίστωση, εισάγεται το συμπέρασμα πως στην πραγματικότητα, μέσω της θρησκείας το άτομο αναπτύσσει μέσα του το αίσθημα της συλλογικότητας⁹, του ανήκειν.

Επιπροσθέτως, ο Durkheim διαπιστώνει πως η θρησκεία διαμορφώνει τον τρόπο σκέψεως και συμπεριφοράς του ανθρώπου καθώς δεν πρόκειται απλώς και μόνο για συμμετοχή σε δραστηριότητες αλλά κάτι πολύ παραπάνω. Έτσι, ακόμα και η αίσθηση του χρόνου και του χώρου διαπερνάται μέσα απο θρησκευτικούς όρους καθώς στην

⁷ Roberto Cipriani, *The Sociology of Religion: An Historical Introduction*, Transaction Publishers, 2000, σ. 24

⁸ Α.Λ.Σιδέρης, «Περί την φιλοσοφίαν της ιστορίας : Marx–Spengler–Toynbee», *Αρχείο Οικονομικών και Κοινωνικών επιστημών*, τεύχος 3, 1966, σ. 418.

⁹ Steven Lukes, *Emile Durkheim, His Life and Work: A Historical and Critical Study*, Stanford University Press, 1985, σ. 238.

πραγματικότητα η έννοια του χρόνου προέρχεται αρχικά από την μέτρηση των διαστημάτων που μεσολαβούν μεταξύ των θρησκευτικών ιεροτελεστιών¹⁰.

Για το μέλλον της θρησκείας αμφιβάλλει και ο ίδιος, όπως και ο Marx. Με το πέρασμα των χρόνων προβλέπει πως η θρησκεία με την παραδοσιακή της έννοια θα εξαφανιστεί και ίσως δημιουργηθούν νέες τελετουργικές δραστηριότητες που θα αντικαταστήσουν τις παλιές θρησκευτικές. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η εμφάνιση της πολιτικής θρησκείας, δηλαδή η λατρεία της σημαίας, του έθνους και τελεουργίες όπως οι στέψεις. Σε μεγάλες βιομηχανικές χώρες πράγματι ως έναν βαθμό υφίσταται η πολιτική θρησκεία καθώς όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά δημιουργούν αυτό που θα λέγαμε βρετανικό τρόπο ζωής.

Ο Emile Durkheim, ασχολήθηκε εκτενέστερα με το ζήτημα της θρησκείας στην διάρκεια της συγγραφικής του σταδιοδρομίας και έγραψε αρκετά βιβλία πάνω σε αυτό. Ειδικότερη μελέτη στο βιβλίο του «*Οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής*», που μελετά της επίδραση του τοτεμισμού στους Αβοριγίνους της Αυστραλίας. Στο ίδιο έργο του, παρουσιάζεται η κεντρική ιδέα του περί της θρησκείας. Έτσι, αναλύει την θεωρία του για την σφαίρα του κοσμικού και την σφαίρα του ιερού. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Ι.Πέτρου, «*το ιερό είναι απλησίαστο, καθαρό, πνευματικό και δεν υπόκειται στους ανθρώπινους κανόνες. Αντίθετα το κοσμικό είναι πραγματικότητες που υπόκεινται στην χρονικότητα, στην τοπικότητα και την συναλλαγή. Είναι το βέβηλο, το υλικό, το παροδικό. Οι δύο αυτές σφαίρες έρχονται σε επικοινωνία και αλληλοεπηρεάζονται*»¹¹.

Τέλος, ο Durkheim ανησυχεί για το μέλλον της θρησκείας καθώς πιστεύει πως αυτή θα αντικατασταθεί από την επιστημονική σκέψη και οι διάφορες θρησκευτικές τελεουργίες θα χάσουν την ισχύ τους μέσα στην κοινωνία¹².

¹⁰Anthony Giddens, *ό.π.*, σ. 579.

¹¹ Ιωάννης Πέτρου, *Κοινωνιολογία*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 63.

¹² Σχετικά με τον Emile Durkheim, βλ. επίσης : Απόστολος Νικολαΐδης, *Η διαλεκτική ιερότητας και κοινωνικότητας στο έργο του Emile Durkheim*, εκδόσεις Γρηγόρης, 2002.

Αντίστοιχους προβληματισμούς σχετικά με την σύνδεση θρησκείας και κοινωνίας, προέβαλλε ο Max Weber, υπό διαφορετική οπτική. Έτσι, κατά το πρώτο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, θα παρουσιαστεί η γενικότερη άποψη του Weber, ο οποίος ασχολήθηκε εκτενώς με το ζήτημα της κοινωνιολογίας της θρησκείας. Εν συνεχεία, θα αναφερθούμε συνοπτικά στο περιεχόμενο του έργου του *«Η θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας : ενδιάμεση θεώρηση»* και θα δούμε τον τρόπο με τον οποίο η θρησκευτική αρνησικοσμία επηρέασε την πολιτική, την οικονομία αλλά ακόμα και τις τέχνες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, η προσοχή μας θα επικεντρωθεί στο σπουδαιότερο ίσως έργο του Μαξ Βέμπερ από κοινωνιολογικής απόψεως. *«Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού»* πραγματεύεται το θέμα της εδραίωσης του καπιταλισμού στην Δύση και την σύνδεση του με την ηθική του Λούθηρου, του Καλβίνου και των προτεσταντικών ομάδων. Η επιρροή της πουριτανικής ηθικής στην οικονομική και επαγγελματική δραστηριότητα των πιστών, φαίνεται να συνέβαλλε στην επικράτηση του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος.

Κατά το τρίτο κεφάλαιο, θα μας απασχολήσει η θρησκεία της Κίνας. Ο συγγραφέας επιχειρεί σε αυτό το σημείο να συνοψίσει τις βασικές αρχές των κινεζικών θρησκειών, του Κομφουκιανισμού και του Ταοισμού, με σκοπό να προβάλλει τις ηθικές, θρησκευτικές και κοινωνικές διαφορές τους από τις αντίστοιχες αρχές του Χριστιανισμού στην Δύση. Η σύγκριση του Κομφουκιανισμού με τον Πουριτανισμό από τον Μαξ Βέμπερ αποσκοπεί στην ανάδειξη των διαφορών τους που επηρέασαν την απουσία ανάπτυξης ενός καπιταλιστικού συστήματος στην Κίνα.

Κατά παρόμοιο τρόπο, στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η θρησκεία της Ινδίας. Οι ιστορικές, γεωγραφικές και θρησκευτικές διαφορές των Ινδουισμού και του Βουδισμού με την θρησκεία της Δύσης αποτελούν τον κύριο λόγο που δεν κατάφερε να υπάρξει στην Ινδία ο καπιταλισμός. Το ινδικό κοινωνικό σύστημα με την ομαδοποίηση των καστών αλλά και η ηθική των θρησκειών της παρουσιάζουν ιδιαίτερο κοινωνιολογικό ενδιαφέρον που έχει άμεση συνάρτηση με την οικονομία.

Τέλος, στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, θα υπάρξει από τον Βέμπερ προσπάθεια έρευνας του αρχαίου Ιουδαισμού που φτάνει μέχρι την εμφάνιση του πρώιμου Χριστιανισμού. Η γέννηση του μονοθεισμού, ο Φαρισαϊκός

Ιουδαισμός και οι σέκτες θα συμβάλλουν στην οικονομική διαφοροποίηση συγκριτικά με τις παραπάνω θρησκείες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΣΧΕΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

1) Οι θέσεις του Βέμπερ για την θρησκεία

Ιδρυτές της Κοινωνιολογίας της θρησκείας θεωρούνται οι κλασσικοί κοινωνιολόγοι Μαξ Βέμπερ, Εμιλ Ντυρκάημ και Καρλ Μαρξ, οι θεωρίες των οποίων παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες αλλά και σαφείς αποκλίσεις. Παρ'όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως η εκτενέστερη ανάλυση της θρησκείας ως κοινωνικός μοχλός της κοινωνίας, πραγματοποιήθηκε από τον Μαξ Βέμπερ.

Ο Βέμπερ διέκρινε εξ αρχής την καθοριστική επίδραση της θρησκείας στην οικονομική και κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων. Αυτή η επίδραση αποτελεί το κύριο μέλημα του κατά την έρευνα του για τις θρησκείες. Κυρίως θα τον προβλήματίσει η οικονομική εξέλιξη της κάθε κοινωνίας (όπως στην περίπτωση του καπιταλισμού στην Δύση) και κατά πόσο αυτή επηρεάζεται από το ιδεολογικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο.

Ως κοινωνιολόγος θα αποφύγει οποιαδήποτε ανάλυση της ουσίας της θρησκείας. Αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο είναι η επίδραση της θρησκευτικής και κατ'επέκτασιν κοινωνικής συμπεριφοράς. Είναι γεγονός πως οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός λαού επηρεάζουν τις οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους¹³. Ωστόσο συμβαίνει και το αντίθετο, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες επιδρούν στην διαμόρφωση δογματικών διδακαλιών της θρησκείας¹⁴.

Η εμφάνιση και η επικράτηση της καπιταλιστικής οικονομίας στην Δύση αποτελεί την κινητήριο δύναμη στα έργα του Βέμπερ που σχετίζονται με την θρησκεία. Όπως ορθώς ανέφερε ο Wolfgang Schluchter « Η κοινωνιολογία της θρησκείας του Βέμπερ (...) πραγματεύεται την αμφίπλευρη αιτιακή σχέση μεταξύ οικονομίας και

¹³ Charles Camic, Philip S. Gorski, David M. Trubek, Max Weber's Economy and Society : a critical companion, Stanford University Press, U.S.A. 2005, σ.166.

¹⁴ Α. Κ. Παπαντωνίου, « Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψεως », *Θεολογία* 48, τεύχος 3, 1977, σ. 537

καλλιεργημένης θρησκείας σε συγκριτική προοπτική, ενώ στο επίκεντρο βρίσκεται η σύγκριση Ασίας και Μικράς Ασίας – Ευρώπης »¹⁵, ενώ σύμφωνα με τον Σαβράμη Δημοσθένη «Δια του τρόπου αυτού ήσκησε (ο Βέμπερ) μίαν θετικήν κριτικήν του ιστορικού υλισμού, κατορθώσας ν' αποδείξη, ότι η οικονομία στερείται της αυτονομίας (*Eigenengesetzlichkeit*), την οποίαν ισχυρίζεται η οικονομική αντίληψις της ιστορίας και ότι αντιθέτως η οικονομική συμπεριφορά συμπροσδιορίζεται αποφασιστικώς από τον ιδεολογικόν παράγοντα »¹⁶.

Τον συγγραφέα αρχικά θα απασχολήσει η συσχέτιση του Προτεσταντισμού, κυρίως του Πουριτανισμού, με την κεφαλαιοκρατία στο γνωστό κοινωνιολογικό έργο «*Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού*». Στην συνέχεια θα ακολουθήσουν οι μελέτες των παγκόσμιων θρησκειών «*Η θρησκεία της Κίνας : Κομφουκιανισμός και Ταοισμός*», «*Η θρησκεία της Ινδίας : Ινδουισμός και Βουδισμός*», «*Αρχαίος Ιουδαισμός*» αλλά και η κοινωνιολογική έρευνα με τίτλο «*Θεωρία της Θρησκευτικής Αρνησικοσμίας : Ενδιάμεση θεώρηση (Zwischenbetrachtung)*».

Η συγγραφική του δραστηριότητα επί του θέματος των θρησκειών δεν περιορίζεται μόνο στα παραπάνω έργα αλλά επεκτείνεται και σε μια σειρά άρθρων που δημοσιεύθηκαν σε εφημερίδες, όπως «*Οι προτεσταντικές σέκτες και το πνεύμα της κεφαλαιοκρατίας*» αλλά και του αποσπασματικού κειμένου «*Οι Φαρισαίοι*»¹⁷. Η έρευνα του Βέμπερ σχετικά με το Ισλάμ δεν θα προλάβει να ολοκληρωθεί λόγω του θανάτου του, το έτος 1920.

Πέραν των ειδικών μελετών του για τις ασιατικές θρησκείες, τον Ιουδαισμό και τον Χριστιανισμό, ο Βέμπερ ασχολήθηκε γενικότερα με την εμφάνιση της μαζικής θρησκευτικότητας στο έργο του «*Οικονομία και Κοινωνία*». Με μέτρο ιεραρχίσεως τον βαθμό εκλογικεύσεως, θα διαχωρίσει τα τρία στάδια της θρησκείας, τα οποία είναι¹⁸:

- Το στάδιο της μαγείας ή όπως ο ίδιος ονομάζει 'προαυμιστική φυσιοκρατία'
- Το στάδιο της εκλογικευμένης μαγείας ή του συμβολισμού, και

¹⁵ Πρβλ. τις παραθέσεις του Wolfgang Schluchter, *Max Weber, Οικονομία και Κοινωνία : Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, ό.π., σ. ια'.

¹⁶ Α.Κ.Παπαντωνίου, ό.π., σ.540.

¹⁷ Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία : Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, ό.π., σ. ιδ'.

¹⁸ Α.Κ.Παπαντωνίου, ό.π., σ.540.

- Το στάδιο της ηθικής θρησκευτικότητας.

Κατά τον συγγραφέα, ο εξορθολογισμός της θρησκείας αντικατέστησε την μαγεία και την πίστη σε πνεύματα με την θρησκευτική ηθική.

Ο Βέμπερ θα προσεγγίσει τις θρησκείες περισσότερο από την ιστορική και την πολιτισμική τους σκοπιά. Κατά τον Bendix, τα κυριότερα θέματα που διέπουν το θρησκευσιολογικό έργο του συγγραφέα, είναι¹⁹:

- Η επίδραση που έχουν οι θρησκευτικές ιδέες στην ηθική και οικονομική δραστηριότητα του πιστού,
- Οι σχέσεις μεταξύ κοινωνικής ομάδας και θρησκευτικών ιδεών, και
- Η διαπίστωση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του δυτικού πολιτισμού.

Οι κοινωνικές ομάδες κρίνονται καθοριστικές στην διαμόρφωση των θρησκευτικών πρακτικών και πεποιθήσεων. Όπως θα δούμε στα παρακάτω κεφάλαια, ο Κομφουκιανισμός ήταν η θρησκεία των κυβερνητικών αξιωματούχων που κατείχαν υψηλή μόρφωση στην Κινεζική δυναστεία. Αυτοί απέκλειαν από τις προνομιακές θέσεις οποιονδήποτε δεν είχε το αντίστοιχο μορφωτικό επίπεδο και τις αντίστοιχες πολιτιστικές προϋποθέσεις. Στον Ινδουισμό επίσης υπήρχαν οι διανοούμενοι (Βραχμάνοι) που αποτελούσαν μια οργανωμένη θρησκευτική ομάδα, η οποία άφησε το στίγμα της στην κοινωνική τάξη της Ινδίας. Το πρώιμο Ισλάμ ήταν η θρησκεία των πειθαρχημένων πολεμιστών, το υψηλότερο στρώμα της Αραβικής κοινωνίας. Ο Ιουδαισμός από την περίοδο της Εξόδου ήταν η θρησκεία της παρίας, δηλαδή της τελετουργικά διαχωρισμένης ομάδας ανθρώπων που απέφευγαν οποιαδήποτε επικοινωνία με τις υπόλοιπες ομάδες. Τέλος, ο Χριστιανισμός ξεκίνησε ως το δόγμα της μεσαιάς αστικής τάξης²⁰.

Όσον αφορά την κοινότητα των πιστών, αυτή αποτελεί την καρδιά της θρησκευτικής πίστης. Ωστόσο, η οργάνωση της κάθε κοινότητας διαφέρει ως προς τις άλλες. Ο Βέμπερ με τον Τρέλτς (Ernst Troeltsch) και αργότερα ο Μπέκερ, προσπάθησαν να κατηγοριοποιήσουν τις θρησκευτικές οργανώσεις. Αρχικά ο Βέμπερ με τον Τρέλτς διέκριναν την εκκλησία και τις θρησκευτικές ομάδες ή αλλιώς σέκτες σύμφωνα με τις οποίες:

¹⁹ Α.Κ. Παπαντωνίου, *ό.π.*, σ.539.

²⁰ Reinhard Bendix, *Max Weber : An intellectual Portrait*, University of California Press, England 1977, σ.92.

- Εκκλησία: η εκκλησία είναι το μεγαλύτερο και πιο οργανωμένο θρησκευτικό σώμα. Μέσα σε αυτήν δρουν θρησκευτικοί αξιωματούχοι και τις περισσότερες φορές έχει μια τυπική, γραφειοκρατική δομή. Οι περισσότεροι πιστοί είναι μέλη κάποιας εκκλησίας και εν γένει η εκκλησίες έχουν έναν συντηρητικό χαρακτήρα σε σχέση με τους υπόλοιπους τύπους θρησκευτικής οργάνωσης.
- Θρησκευτικές ομάδες ή σέκτες: οι θρησκευτικές ομάδες αποτελούνται από έναν κύκλο ένθερμων οπαδών μιας θρησκείας που θεωρούν την εκκλησία διεφθαρμένη και επιθυμούν την απομάκρυνσή τους από αυτήν. Αυτές οι ομάδες είναι, ως επί το πλείστον μικρής εμβέλειας και δεν έχουν καθόλου αξιωματούχους καθώς θεωρούν τους εαυτούς τους ίσους με τους άλλους. Ο Giddens προσθέτει πως σε τέτοιες ομάδες γίνονται μέλη όσοι επιθυμούν να πραγματοποιήσουν τις πεποιθήσεις τους.

Ο Χάουαρντ Μπέκερ αργότερα θα προσθέσει ακόμα δύο επιπλέον τύπους, αυτούς της ομολογίας και της λατρείας σύμφωνα με τους οποίους²¹:

- Ομολογίες: οι ομολογίες, κατά τον Μπέκερ, είναι η εξέλιξη των θρησκευτικών ομάδων ή σεκτών. Θρησκευτικές ομάδες όπως οι Καλβινιστές και οι Μεθοδιστές, ενώ ξεκίνησαν επαναστατικά ως σέκτες, με την πάροδο των χρόνων έγιναν περισσότερο αξιολογιστές και μετατράπηκαν σε ομολογίες. Αρκετά συχνά οι εκκλησίες συνεργάζονται με τις ομολογίες καθώς οι τελευταίες θεωρούνται εν μέρει νόμιμες.
- Λατρεία: ως λατρείες, κατά τον Giddens, μπορούν να θεωρηθούν ο πνευματισμός, η αστρολογία και ο υπερβατικός διαλογισμός. Αρχικά μπορούν να παρομοιαστούν με τις θρησκευτικές ομάδες ωστόσο οι λατρείες είναι περισσότερο χαλαρές οργανώσεις και με πρόσκαιρο χαρακτήρα. Συνήθως καθοδηγούνται από έναν ηγέτη και στους πιστούς επιβάλλεται ένας συγκεκριμένος τρόπος συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τον Giddens, ο διαχωρισμός αυτός είναι ιδιαίτερα χρήσιμος για την ανάλυση των διαφορών όψεων της θρησκευτικής οργάνωσης, ωστόσο και ιδιαίτερα επισφαλής. Οι εκκλησίες, οι σέκτες, οι ομολογίες και οι λατρείες είναι τύποι που χαρακτηρίζουν περισσότερο τον Χριστιανισμό και όχι όλες τις θρησκείες στο σύνολό

²¹ Anthony Giddens, *ό.π.*, σ. 586.

τους. Για παράδειγμα, στον Ινδουισμό δεν υπάρχει έντονη γραφειοκρατική οργάνωση και γενικότερα οι Ινδουιστές φαίνεται να είναι πιο χαλαροί στην πίστη τους, χωρίς επαναστατημένους πιστούς και επιπλέον έχουν μεγαλύτερη ελαστικότητα και ανοχή στις διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Έτσι, η ύπαρξη των διαφορών υποδιαρέσεων του Ινδουισμού, δύσκολα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ομολογίες ή σέκτες.

Κατά τον Βέμπερ, οι ηθικές και θρησκευτικές αντιλήψεις επηρεάζουν την κοινωνική και οικονομική συμπεριφορά του ανθρώπου ενώ συγχρόνως διαμορφώνουν το ηθικό σύστημα αξιών της κοινωνίας. Ωστόσο υποστηρίζει πως αυτή η σχέση είναι μάλλον αμφίδρομη καθώς, όσο επιδρά το θρησκευτικό πνεύμα στις οικονομικές και κοινωνικές αξίες, τόση επίδραση δέχεται και η ίδια η θρησκεία από οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες²².

Πέραν της θρησκευτικής επιρροής στην οικονομία, η θρησκεία για τον Βέμπερ είχε αποφασιστική δύναμη και στην πολιτική. Παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση της Κίνας, οι διανοούμενοι του Κομφουκιανισμού ανέχονταν παθητικά κάποια χαρακτηριστικά της θρησκευτικότητας των μαζών καθώς αυτά εξασφάλιζαν την πολιτική και κοινωνική ευημερία ενώ και στην περίπτωση του Βουδισμού, αυτός εισήχθη στην Ιαπωνία από την Ινδία με σκοπό να χειραγωγήσει τις μάζες²³.

Αυτό που ουσιαστικά απασχόλησε τον Βέμπερ ήταν η αναζήτηση της οικονομικής και κοινωνικής ιδιομορφίας της Δύσης έναντι της Ανατολής αλλά και του Ιουδαισμού. Σκοπός της έρευνάς του ήταν να αναδείξει τα αίτια εκείνα που συνέβαλλαν ώστε να αναπτυχθεί ο καπιταλισμός στην Δύση, φαινόμενο το οποίο φαίνεται να επηρέασε αρκετά η ύπαρξη του Προτεσταντισμού, την ίδια στιγμή που το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα απουσίαζε από τα ασιατικά κράτη αλλά και τον Ιουδαισμό.

Η ανάλυση των ασιατικών θρησκειών, του Ιουδαισμού και του Χριστιανισμού κρίθηκε από τον συγγραφέα απαραίτητη ώστε να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα καθώς η θρησκεία φαίνεται να διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο στην παρουσία ή την απουσία του καπιταλισμού ανά τον κόσμο.

²² Ευστάθιος Φακιολάς, « Η θεώρηση της θρησκείας και ο σύγχρονος ρόλος της», *Θέσεις*, Τεύχος 42, περίοδος: Ιανουάριος - Μάρτιος (1993), <http://www.theseis.com>

²³ Ahmad Sadri, *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford University Press, New York, 1994, σ. 47.

2) Η Θεωρία της θρησκευτικής Αρνησικοσμίας

Ύστερα από την μελέτη των κινεζικών θρησκειών και πριν την έρευνα για τις θρησκείες της Ινδίας, μεσολάβησε το έργο του Βέμπερ, με τίτλο «*Η θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας (Ενδιάμεση θεώρηση)*». Η ενδοκοσμικότητα της Κίνας και η αρνησικοσμία της Ινδίας, αποτελούν εν πρώτοις τον λόγο συγγραφής αυτού του βιβλίου, με σκοπό να γίνουν περισσότερο κατανοητά τα συμπεράσματα των ερευνών.

Παρ'όλα αυτά, το κύριο αντικείμενο ανάλυσης του συγγραφέα σχετικά με τις θρησκείες, αφορά τον ρόλο του Προτεσταντισμού στην Ευρωπαϊκή ιστορία. Ειδικότερα, η επιρροή της προτεσταντικής ηθικής στην εγκαθίδρυση του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος. Κατά συνέπεια, η μελέτη της Ενδιάμεσης θεώρησης πραγματεύεται τις επιδράσεις του εγκόσμιου ή φυγόκοσμου ασκητισμού αλλά και του μυστικισμού στην κοινωνία, ως εκφάνσεις της θρησκευτικότητας όλων των λαών.

“« *Η ενδιάμεση θεώρηση* » επαναδιατυπώνει την ιδεοτυπική σκοπιμότητα εκείνων των ανθρωπίνων στάσεων ή των ομάδων κινήτρων που αποδεικνύονται καθοριστικά για την κατανόηση της θρησκευτικής συμπεριφοράς και της σχέσης της προς τον κόσμο.”²⁴

Ο Βέμπερ παρατηρεί πως η αναζήτηση της λύτρωσης και της σωτηρίας, είχε ως αποτέλεσμα την αρνησικοσμία ή, σε σπάνιες περιπτώσεις, την κοσμοκατάφαση. Με τον όρο αρνησικοσμία, αναφέρεται η άρνηση αποδοχής του κόσμου ως έχειν είτε η άρνηση κάποιων δομών του. Ο συγγραφέας προσεγγίζει την αρνησικοσμία υπό των μορφών του ασκητισμού και του μυστικισμού. Έτσι, γίνεται μια εκτενής αναφορά στις μορφές του ασκητισμού, όπως ο εγκόσμιος και ο φυγόκοσμος ασκητισμός και στον μυστικισμό.

Ο *εγκόσμιος ασκητισμός* κατέχει σημαντικό ρόλο στην σκέψη του Βέμπερ²⁵. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, ο ασκητής ζει μέσα στον κόσμο επιδιώκοντας την έλλογη διαμόρφωση του μέσω της εργασίας στο εγκόσμιο επάγγελμα. Ο κόσμος μπορεί να

²⁴Max Weber, *Θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας. Ενδιάμεση Θεώρηση (Zwischenbetrachtung)*, Μετάφραση – Εισαγωγή : Θανάσης Γκιούρας, εκδόσεις Σαββάλας 2002, σ.18.

²⁵Pawel Zaleski, « Ideal Types in Max Weber's Sociology of Religion: Some Theoretical Inspirations for a Study of the Religious Field », *Polish Sociological Review* No. 3, (2010).

επαναπροσδιοριστεί μέσω της πραγματοποίησης του θελήματος του Θεού²⁶. Ο εγκόσμιος ασκητισμός υιοθετήθηκε από τον Πουριτανισμό, τους Καλβινιστές, τους Πιετιστές, του Βαπτιστές, τους Κουάκερους αλλά και τους Μεθοδιστές.

Ωστόσο, υπάρχει και ο *φυγόκοσμος ασκητισμός* ό,που πλησιάζει περισσότερο την φυγόκοσμη περισυλογή. Σε αυτήν την μορφή ασκητισμού, ο κόσμος είναι γεμάτος πειρασμούς και η ζωή μέσα σε αυτόν χαρακτηρίζεται ως θρησκευτικά ανούσια. Ως λύση παρουσιάζεται μόνο η απομάκρυνση από τον κόσμο και τους ανθρώπους και η πλήρης μοναχικότητα.

Η έννοια της αρνησικοσμίας φαίνεται να ταιριάζει περισσότερο με την μέθοδο του *μυστικισμού*, όπως αυτή παρουσιάζεται στο παρόν έργο²⁷. Ο μυστικισμός στην τυπολογία του Βέμπερ, συνάδει με την φυγοκοσμία κυρίως όπως αυτή εκπροσωπείται από τις θρησκείες της Ινδίας όπως ο Βραχμανισμός και ο Βουδισμός. Οι μυστικιστές μέσω πρακτικών όπως του διαλογισμού, επιδιώκουν την απελευθέρωση τους από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων και την ένωση με το θείο. Αυτό πραγματοποιείται μόνο μέσω της απομάκρυνσης από τα εγκόσμια και τις συναναστροφές.

Εν συνεχεία, ο Βέμπερ θα παρουσιάσει τις σχέσεις τους εγκόσμιου ασκητισμού και του φυγόκοσμου μυστικισμού με την οικονομία, την πολιτική, την αισθητική, τον ερωτισμό και την νοησιарχία.

- *Αρνησικοσμία και Οικονομία*. Οι λυτρωτικές θρησκείες βρίσκονταν σε εντασιακές σχέσεις με την εξορθολογισμένη οικονομία. Σύμφωνα με τον συγγραφέα « *Η έλλογη οικονομία είναι εμπράγματη επιχείρηση. Είναι προσανατολισμένη σε χρηματικές τιμές, οι οποίες συγκροτούνται μέσα από αγώνα συμφερόντων των ανθρώπων μεταξύ τους εντός της αγοράς.* »²⁸. Οι οικονομικές δυνάμεις ήταν ενάντια στην αδελφικότητα των σωτηριολογικών θρησκειών. Και ενώ στον Καθολικισμό συναντάμε μέχρι και αποστροφή του χρήματος, δεν ισχύει το ίδιο για την πουριτανική επαγγελματική ηθική. Ο

²⁶ Weigang Chen, *Confucian Marxism: A Reflection on Religion and Global Justice*, BRILL 2013, σ. 199

²⁷ Robert N. Bellah, « Max Weber and World-Denying Love: A Look at the Historical Sociology of Religion », *The Journal of the American Academy of Religion*, June 1999, Vol. 67, No. 2, (1999) σ.σ. 277-304.

²⁸ Max Weber, Θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας. Ενδιάμεση Θεώρηση (Zwischenbetrachtung), ό.π., σελ.57.

οικουμενισμός της αγάπης εδώ αρχίζει να εκλείπει και την θέση του παίρνει η ιδέα της οικονομίας ως εκπλήρωση του θεικού καθήκοντος.

- *Αρνησικοσμία και Πολιτική.* Η πολιτική παρουσιάζεται από τον Βέμπερ ως ξένη προς την αδελφικότητα και ως ανταγωνιστής της θρησκευτικής ηθικής. Η βία ως μέσο της πολιτικής προβληματίζει ιδιαίτερα τον συγγραφέα, αφού η βία που χρησιμοποιείται ως επικράτηση του δικαίου είναι αντίθετη εδώ με την ηθική της αδελφικότητας των σωτηριολογικών θρησκειών. Ο θάνατος δε στον πόλεμο εκλαμβάνεται στην πολιτική σφαίρα ως λύτρωση και αποτελεί κομβικό σημείο διαφοροποίησης από την έννοια της θεοδικίας²⁹. Η χριστιανική πίστη είχε αντιπολεμικό χαρακτήρα, ενώ ειδικότερα η ιδρυματική λουθηρανική θρησκευτικότητα συνιστούσε μόνο παθητική αντίσταση και όχι θρησκευτικούς πολέμους ή βιαιότητες.
- *Αρνησικοσμία και Αισθητική.* Η τέχνη στο σύνολο της, όντας επηρεασμένη από τον εξορθολογισμό, θεωρείται διαβολική και τίθεται ενάντια στην θρησκευτική ηθική της αδελφικότητας. Και ενώ η θρησκεία αποτελεί έμπνευση καλλιτεχνικών έργων (μουσικών, αρχιτεκτονικών κ.α.), όταν αυτά αναλαμβάνουν τον ρόλο μιας εγκόσμιας λύτρωσης από την καθημερινότητα και εξυπηρετούν τον εξορθολογισμού του βίου, τότε κρίνονται ύποπτα και βλάσφημα.
- *Αρνησικοσμία και ερωτισμός.* Κατά τον Βέμπερ, ο έρωτας δεν μπορεί να νοηθεί ορθολογικά. Παρ'όλα αυτά, επικρατεί και εδώ, όπως και στην αισθητική, μια σχέση έντασης μεταξύ του έρωτισμού και της ηθικής της αδελφικότητας. Αρχικά η συνουσία ήταν συνδεδεμένη με τα σεξουαλικά όργια που έπαιρναν μέρος στις μαγικές τελετουργίες, οπότε ήταν απορριπτέα. Αργότερα ωστόσο, η ερωτική συνουσία έγινε αποδεκτή ως μέσον απόκτησης τέκνων και γάμου. Με το πέρασμα των αιώνων και όσο η Δύση εξελίσσονταν, η σεξουαλικότητα εξιδανικεύτηκε σε ερωτισμό με φυσικό επακόλουθο την ένταση της σχέσης μεταξύ ερωτισμού και αδελφικότητας. Ο ερωτισμός πλέον μετετρέπεται σε συνειδητή απόλαυση ενώ το πάθος οδήγησε σε απώλεια της

²⁹ Robert N. Bellah, « Max Weber and World-Denying Love: A Look at the Historical Sociology of Religion », *The Journal of the American Academy of Religion*, June 1999, Vol. 67, No. 2, (1999) σ.σ. 277-304.

κυριαρχίας. Ειδικότερα στην περίπτωση του εγκόσμιου ασκητισμού, η σεξουαλική ελευθερία ήταν αποσταθεροποιητική και όφειλε να τιθασσευτεί.

- *Αρνησικοσμία και νοησιарχία.* Με τον όρο ‘νοησιарχία’, ο Βέμπερ θα επικεντρώσει την προσοχή του κυρίως στις επιστήμες. Η ένταση μεταξύ θρησκείας και επιστήμης αφορά κυρίως το θέμα της κοσμοεικόνας. Η επιστήμη εκλαμβάνει τον κόσμο μέσω της ορθολογικής εμπειρικής μεθοδολογίας³⁰. Από την άλλη μεριά, η λυτρωτική θρησκεία υποστηρίζει πως «(...)η δική της γνώση ολοκληρώνεται σε μια άλλη σφαίρα και είναι, ως προς το είδος και το νόημα, τελείως ετερογενής και δυσανάλογη απέναντι σε αυτό που προσφέρει η νόηση»³¹.

Μέσω των παραπάνω σύντομων αναφορών, ο συγγραφέας προετοιμάζει τον αναγνώστη σχετικά με τις επακόλουθες μελέτες του που αφορούν την θρησκεία. Οι αναφορές σε όρους όπως ‘αρνησικοσμία’, ‘ασκητισμός και μοναχισμός’ αλλά και ‘θεοδικία’, θα αποτελέσουν κεντρικά σημεία στις αναλύσεις του περί των ασιατικών θρησκειών αλλά και της Προτεσταντικής ηθικής και του Αρχαίου Ιουδαισμού.

³⁰ Guy Oakes, «Max Weber on Value Rationality and Value Spheres. Critical Remarks », *Journal of Classical Sociology*, vol. 3, (2003) σ.σ. 27 κ.ε.

³¹ Max Weber, Θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας. Ενδιάμεση Θεώρηση (Zwischenbetrachtung), *ό.π.*, σ. 105.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Η « *Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού* » ανήκει σε ένα από τα σημαντικότερα βιβλία της κοινωνιολογικής έρευνας. Μετά το « *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* » του Κάρλ Μάρξ, η προτεσταντική ηθική του Μάξ Βέμπερ αποτελεί το σπουδαιότερο βιβλίο που προσπαθεί να προσεγγίσει το φαινόμενο του Καπιταλισμού. Στο βιβλίο αυτό, ο Βέμπερ ασχολείται με το ζήτημα της εμφάνισης του Καπιταλισμού στο δυτικό κόσμο και επιχειρεί να αναλύσει τις αιτίες που συνέβαλαν στο να αναπτυχθεί με τον τρόπο που αναπτύχθηκε. Ο συγγραφέας λαμβάνει υπόψιν του τόσο τις αντικειμενικές συνθήκες της εποχής του, όσο και τις πνευματικές οι οποίες μέσω της θρησκευτικής κοσμοθεωρίας τους, επηρέασαν τα μέγιστα στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος.

Κατά το εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου, ο Βέμπερ παρατηρεί πως στη Δύση, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο κόσμο, οι επιστήμες και η τεχνολογία είχαν μια ιδιαίτερη άνθηση. Μαθηματικά, τέχνες και αρχιτεκτονική υπήρχαν παντού ως ιδέες, ωστόσο στη Δύση η γνώση πέρασε γρήγορα στην εμπειρία και την πράξη³². Στην Βαβυλωνία, για παράδειγμα, υπήρχε η αστρονομία όμως, σε αντίθεση με την Ελλάδα, στερούνταν μαθηματικής θεμελίωσης. Το ίδιο ίσχυε και για την Γεωμετρία, την Φυσική και την Μηχανική, όπου ειδικά στις Ινδίες, αυτές οι επιστήμες ήταν διαδεδομένες όμως χωρίς κάποια λογική απόδειξη.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, τόσο στην Κίνα όσο και στο Ισλάμ, υπήρχαν ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παρ' όλα αυτά, στην Δύση το επίπεδο των επιστημών και της εκπαίδευσης ήταν περισσότερο συστηματικό και εξειδικευμένο. Επιπλέον, η πολιτική με τις κυβερνήσεις, το κοινοβούλιο και τους ορθολογικούς κανόνες επικρατούσε μονάχα στη Δύση με την σημερινή μορφή του κράτους. Ακόμα και η έννοια του πολίτη συναντάται μονάχα στη Δύση.

Σχετικά με τον καπιταλισμό ως οικονομικό φαινόμενο, ο συγγραφέας στην εισαγωγή του επιχειρεί να δώσει έναν αρχικό ορισμό σύμφωνα με τον οποίο, « ο

³²Max Weber, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μετάφραση: Δημοσθένης Κούρτοβικ, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2010, σ.15.

Καπιταλισμός είναι ταυτόσημος με την επιδίωξη του κέρδους και την διαρκή ανανέωσή του μέσω της συνεχούς ορθολογικής καπιταλιστικής επιχείρησης»³³.

Η αχαλίνωτη βουλμία για κέρδος, δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση στοιχείο του πνεύματος του καπιταλισμού. Στην ορθολογικά καπιταλιστική μέθοδο, ο καπιταλιστής δρά με υπολογισμούς και ισολογισμούς που έχουν ως βάση το κεφάλαιο. Το ζητούμενο σε μια καπιταλιστική επιχείρηση είναι ο τελικός απολογισμός των εσόδων να ξεπερνά το κεφάλαιο (δηλ. την αξία των υλικών παραγωγικών μέσων που χρησιμοποιήθηκαν). Μια τέτοια μορφή καπιταλισμού, η σύγκριση δηλαδή του χρηματικού εισοδήματος με τις χρηματικές δαπάνες, υπήρξε σχεδόν σε όλες τις πολιτισμένες χώρες (Κίνα, Βαβυλωνία, Ινδίες, Αίγυπτο, μεσαιωνικές χώρες κατά τον Μεσαίωνα και την σύγχρονη εποχή). Επιπλέον, παντού και πάντοτε υπήρχαν έμποροι, δανειστές, πειρατείες, χρηματοδοτήσεις πολέμων και οικονομικές δραστηριότητες κάθε είδους.

Ωστόσο, ο καπιταλισμός στη Δύση, αναπτύχθηκε, τυποποιήθηκε και πήρε μορφές που δεν υπήρξαν πουθενά αλλού. Η κύρια μορφή καπιταλισμού που εμφανίστηκε κατ' αποκλειστικότητα στην Δύση, είναι αυτή της ορθολογικής καπιταλιστικής οργάνωσης της ελεύθερης εργασίας, ο χωρισμός του τόπου εργασίας από τον χώρο κατοικίας αλλά και η σύγχρονη ανεξαρτησία των καπιταλιστικών επιχειρήσεων.

Κατά τον Βέμπερ, ένας από τους κυριότερους λόγους της διαφορετικότητας της Δύσης με τις υπόλοιπες χώρες, είναι η επίδραση του πολιτισμού και της κουλτούρας. Σε αυτό το σημείο, οι θρησκείες διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο και επηρέασαν βαθύτατα, έμμεσα ή άμεσα, στην ανάπτυξη ενός οικονομικού και ηθικού πνεύματος. Όλα τα παραπάνω, θα αναλυθούν διεξοδικότερα κατά τα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου που δημιούργησε και δημιουργεί ακόμα και σήμερα αντιδράσεις στον χώρο των κοινωνικών επιστημών.

³³Max Weber, ΗΠροτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού, ό.π., σ.18

1) Θρήσκευμα, Κοινωνική στρωμάτωση και το πνεύμα του Καπιταλισμού

Σύμφωνα με στατιστικές απασχόλησης που διενεργήθηκαν κατά τον 19ο αιώνα στη Δύση, παρατηρήθηκε το φαινόμενο, υψηλές διευθυντικές θέσεις και κεφαλαιούχοι αλλά και προσωπικό με ανώτερη εκπαίδευση να είναι Προτεστάντες³⁴. Αυτό το γεγονός αποτέλεσε το αρχικό ερέθισμα για τον συγγραφέα, ο οποίος προσπάθησε να ανακαλύψει αν σχετίζεται ο Προτεσταντισμός με την εμφάνιση του καπιταλισμού.

Έτσι, οι Προτεστάντες, σε αντίθεση με τους Καθολικούς, είχαν πιο έντονο το στοιχείο της οικονομικής εξουσίας με αποτέλεσμα να δημιουργήσουν έναν ιδιαίτερο οικονομικό ορθολογισμό. « Προϋπήρχε, βέβαια, αυτό το πνεύμα του καπιταλισμού και στον Παπισμό, αλλά τελικά οι Προτεστάντες με τη βίωση της ελευθερίας, την καλλιέργεια της ελεύθερης σκέψης, το ανέπτυξαν ακόμη περισσότερο. Γενικά, πιστεύουμε ότι ο φιλελευθερισμός έχει στενή σχέση με τον καπιταλισμό »³⁵.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις μπορούν να εξηγηθούν με βάση τις ιστορικές περιστάσεις. Η συμμετοχή των Προτεσταντών στην κατοχή κεφαλαίου προϋποθέτει κάποια προηγούμενη κατοχή κεφαλαίου ως αποτέλεσμα του μεγάλου υλικού πλούτου που κληρονόμησαν. Ο πλούτος αυτός, σε συνδυασμό με την υψηλού επιπέδου μόρφωση, αιτιολογούν κατά κάποιο τρόπο την ενεργή συμμετοχή των Προτεσταντών στις οικονομικές δραστηριότητες.

Και ενώ οι Προτεστάντες ήταν απορροφημένοι από την εγκόσμια οικονομική ζωή, οι Καθολικοί που εργάζονταν σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις ήταν ελάχιστοι. Το ίδιο ισχύει και για το επίπεδο μόρφωσης. Η συμμετοχή των Καθολικών φοιτητών σε ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης, ήταν σημαντικά μικρότερη σε σχέση με αυτή των Προτεσταντών. Αλλά και στην αγορά εργασίας διαφέρουν, καθ' όσον οι Καθολικοί επέλεξαν να παραμείνουν ως τεχνίτες στο βιοτεχνικό κλάδο ενώ οι Προτεστάντες διακατέχονταν από μεγαλύτερες φιλοδοξίες και επέλεξαν τις διοικητικές θέσεις.

Θα μπορούσε αυτό το φαινόμενο υπεροχής των Προτεσταντών σε υψηλές εργασιακές θέσεις να εξηγηθεί μέσω της ηθικής του Προτεσταντισμού; Σύμφωνα με

³⁴ Max Weber, ό.π., σ.31.

³⁵ Σπυρίδων Β. Στολίκας, *Ο ιστορικός Καπιταλισμός και η δυναμική αυτού – Από τον Immanuel Ballerstein στον Fernand Braudel*, Βιβλιοπαρουσίαση – Βιβλιοκριτική, Αθήνα 2007, σ.21.

τον Offenbacher, « ο Καθολικός είναι πιο ήσυχος, έχει λιγότερη τάση να αποθησαυρίζει, προτιμάει μια ζωή με τη μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια, έστω και με μικρότερο εισόδημα, από μια ζωή που είναι γεμάτη κινδύνους και εντάσεις, έστω και αν αυτή η ζωή του δίνει την ευκαιρία να κερδίσει τιμές και πλούτη. Η παροιμία λέει χαριτολογώντας 'ή να τρώς καλά ή να κοιμάσαι καλά'. Στην προκειμένη περίπτωση ο Προτεστάντης προτιμάει να τρώει καλά και ο Καθολικός να κοιμάται ήσυχα »³⁶.

Ο ισχυρός ασκητικός χαρακτήρας του Καθολικισμού, είχε ως αποτέλεσμα οι πιστοί να αδιαφορούν για τα υλικά αγαθά και κατηγορούσαν τους Προτεστάντες πως η κοσμοθεωρία τους βασίζεται στον υλισμό. Τέτοιες παρατηρήσεις και γνωρίσματα, κατά τον Βέμπερ, δεν βοηθούν καθόλου στην έρευνά μας καθώς είναι ιδιαίτερος επικίνδυνες και επιφανειακές³⁷. Μπορεί η θρησκευτική αντίληψη του Προτεσταντισμού να βοηθά το πνεύμα του Καπιταλισμού να εδραιωθεί, ωστόσο ούτε η Μεταρρύθμιση ούτε οι Προτεστάντες είχαν ως σκοπό την εξέλιξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Τα κίνητρά τους αφορούσαν καθαρά την σωτηρία της ψυχής.

Η σκληρή εργασία και η τάση αποταμίευσης των χρημάτων από τον Προταστεντασμό, δεν μπορούν να συσχετιστούν ούτε με την απόλαυση της ζωής και σίγουρα ούτε με τον Διαφωτισμό. Ο παλιός Προτεσταντισμός του Λούθηρου, του Καλβίνου, του Νοξ και του Φούτ ήταν έκδηλα εχθρικός απέναντι στο σύγχρονο κόσμο και τις εγκόσμιες δραστηριότητες. Σκοπός του συγγραφέα είναι να αναζητήσει την ύπαρξη κάποιας εκλεκτικής συγγένειας μεταξύ της ηθικής του Προτεσταντισμού και του πνεύματος του Καπιταλισμού.

Ο Βενιαμίν Φραγκλίνος(1706-1790),ένας από τους εθνοπατέρες της Αμερικής, πολιτικός, εφευρέτης και διπλωμάτης, έδωσε τις παρακάτω συμβουλές στον λαό:

- « Να θυμάσαι πως ο χρόνος είναι χρήμα. Όποιος μπορεί με την δουλειά του να κερδίσει δέκα σελίνια την ημέρα και αντί γι 'αυτό κάθεται άπραγος τη μισή μέρα, έστω και αν δεν ξοδεύει πάνω από πέντε πένες για την διασκέδαση και την τεμπελιά του,ας μην νομίζει πως αυτά είναι τα μόνα του έξοδα. Στην πραγματικότητα ξόδεψε, ή μάλλον πέταξε, πέντε σελίνια».

³⁶ Martin Offenbacher, *Konfession und Soziale Schichtung. Eine Studie über die Wirtschaftliche Lage der Katholiken und Protestanten in Baden, Tübingen und Leipzig*, 1901, τόμος IV, μέρος V, του Volkswirtschaftliche Abhandlungen der Badischen Hochschulen.

³⁷Max Weber, *ό.π.*, σ.35.

- « *Να θυμάσαι πως τα λεφτά έχουν γόνιμες, αναγεννητικές ιδιότητες. Τα λεφτά γεννούν λεφτά, και αυτά πάλι καινούργια λεφτά και πάει λέγοντας. Όσο πιο πολλά είναι, τόσο πιο πολλά παράγει κάθε ανακύκλωση, και έτσι τα κέρδη αυξάνονται όλο και πιο γρήγορα. Όποιος σκοτώνει ένα νόμισμα των πέντε σελινιών, καταστρέφει όλα όσα θα μπορούσε να παράγει, ολόκληρους σωρούς από λίρες» .*
- « *Με έξι λίρες το χρόνο μπορείς να διαχειρίζεσαι εκατό λίρες, με την προϋπόθεση πως είσαι άνθρωπος με σύνεση και τιμιότητα ».*
- « *Όποιος ξοδεύει άσκοπα τέσσερις πένες την ημέρα, ξοδεύει άσκοπα έξι λίρες τον χρόνο, που είναι το αντίτιμο για την διαχείριση εκατό λιρών ».*
- « *Όποιος κάθε μέρα χάνει χρόνο που αξίζει τέσσερις πένες, χάνει το προνόμιο να χρησιμοποιεί κάθε μέρα εκατό λίρες ».*
- « *Όποιος χάνει πέντε σελίνια, δεν χάνει μόνο αυτό το ποσό, αλλά και όλα τα οφέλη που θα μπορούσε να του αποφέρει με την ανακύκλωσή του στις συναλλαγές και που, ώσπου να γεράσει ένας νέος άνθρωπος, θα μεταφραζόταν σε ένα σημαντικό χρηματικό ποσό »³⁸.*

Ο Βέμπερ παραθέτει στην αρχή του κεφαλαίου τις προτροπές του Βενιαμίν Φραγκλίνου προς τον λαό της Αμερικής, για να παρουσιάσει και να προσεγγίσει το πνεύμα του καπιταλισμού που φανερώνεται στα παραπάνω λόγια. Αυτή η ιδιόμορφη ηθική του Φραγκλίνου περιέχει αναμφισβήτητα το πνεύμα του καπιταλισμού αφού η μόνιμη επιδίωξη του κέρδους με τιμιότητα, σε συνδυασμό με την αποφυγή των απολαύσεων της ζωής, καταλήγουν σε έναν ωφελιμισμό που σε προηγούμενες εποχές (Μεσαίωνα) οπωσδήποτε θα καταδικάζονταν³⁹.

Το υπέρτατο αγαθό του να κερδίζει κανείς ολοένα και περισσότερα χρήματα νόμιμα, κατέληξε ως αυτοσκοπός. Το ζητούμενο δεν είναι πλέον να καταφέρει μόνο να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της ζωής του αλλά και να αποταμιεύει χρήματα. Κατα τον Sombart, οι δύο αρχές της οικονομικής ιστορίας είναι ακριβώς αυτές. Δηλαδή, ο προσπορισμός απαραίτητων αγαθών για την ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών και η ιδιοποίηση πλούτου ανεξάρτητα από τις βασικές ανάγκες⁴⁰.

³⁸Benjamin Franklin, *Advice to a young Tradesman*, εκδόσεις Spark, II, 1748, σ. 87 κ.ε.

³⁹Max Weber, *ό.π.*, σ.42.

⁴⁰Sombart Werner, *Der Moderne Kapitalismus*, Duncker & Humblot, 1902, σ. 195 – 202.

Ο μεγαλύτερος αντίπαλος που συνάντησε ο Καπιταλισμός ήταν αναντίρρητα η Παραδοσιοκρατία. Η λατρεία και η θεοποίηση των χρημάτων υπήρχε πάντοτε και ανεξάρτητα από τον Καπιταλισμό. Κατα την παραδοσιοκρατική κοινωνία, ο άνθρωπος ενδιαφέρονταν να βγάξει τόσα χρήματα, όσα καλύπτουν τις βασικές του ανάγκες και τίποτα παραπάνω. Η πρακτική της εντατικότερης εργασίας με μεγαλύτερη αμοιβή, δεν απέδωσε στην πραγματικότητα. *« Ένας άνθρωπος δεν επιθυμεί από την φύση του να κερδίζει περισσότερο, αλλά απλούστατα να ζει όπως έχει συνηθίσει να ζει και να κερδίζει τόσα όσα χρειάζεται για αυτόν τον σκοπό ».*

Η ορθολογική και συστηματική επιδίωξη του κέρδους, είναι η βασική διαφορά μεταξύ της παραδοσιοκρατίας και του πνεύματος του καπιταλισμού. Η μετάβαση προς τον καπιταλισμό είχε να κάνει με την αλλαγή ήθους και σκέψης, όχι τόσο με την οργάνωση. Για παράδειγμα, η ζωή ενός προμηθευτή ήταν απλή: οι χωρικοί με τα υφαντά τους, κατασκευασμένα κυρίως από πρώτες ύλες, πήγαιναν στον προμηθευτή και ύστερα από την εξέταση της ποιότητας, έπαιρναν την καθιερωμένη τιμή. Ο προμηθευτής δεν έψαχνε για πελάτες αλλά οι πελάτες πήγαιναν σε αυτόν. Τα ωράρια εργασίας του ήταν περιορισμένα και τα κέρδη τόσα όσα να μπορεί να ζήσει μια αξιοπρεπή ζωή.

Η χρήση κεφαλαίου, η οργάνωση της επιχείρησης και το επιχειρηματικό πνεύμα του προμηθευτή ανταποκρίνονται αναμφισβήτητα στο πνεύμα του καπιταλισμού. Ωστόσο, η παραπάνω περίπτωση ανήκει στην παραδοσιοκρατική κοινωνία. Η κατάσταση άλλαξε γρήγορα με την δημιουργία εργοστασίων, με την αναζήτηση πελατών από τον ίδιο τον προμηθευτή και με την επιδίωξη συνεχόμενου κέρδους και αποταμίευσης. Πρόκειται, λοιπόν, για αλλαγή ήθους και ευσυνειδησίας.

Η αντίληψη της απόκτησης χρημάτων ως αυτοσκοπού⁴¹ πλέον, ήταν αντίθετη προς την ηθική ολόκληρων αιώνων και σαφέστατα επηρέασε και την θρησκευτικότητα των ανθρώπων. Για την Εκκλησία, αυτή η αντίληψη των καπιταλιστικών κύκλων ήταν ενάντια στην σωτηρία της ψυχής. Σύμφωνα με διάφορες πηγές του 19ου αιώνα, ακόμα και οι πιο αδιάφοροι απέναντι στην θρησκεία, έδιναν ποσό από το εισόδημά τους σε δωρεές της Εκκλησίας, νομίζοντας πως εξασφαλίζουν έτσι την σωτηρία τους και φοβούμενοι για το τι συμβαίνει μετά θάνατον.

⁴¹Max .Weber, ό .π., σ.43.

Η αδιάκοπη εργασία έχει γίνει το κέντρο της ζωής των ανθρώπων. Τώρα πλέον, ο άνθρωπος υπάρχει για την δουλειά του και όχι το αντίθετο. Στα επόμενα κεφάλαια, ο Βέμπερ επιχειρεί να βρεί την σύνδεση του ορθολογισμού του επαγγέλματος ως στοιχείο του καπιταλιστικού πνεύματος, με τον ορθολογισμό της εργασίας που πρέσβευε ο Προτεσταντισμός.

2) Η αντίληψη του Λούθηρου για το επάγγελμα

Ο Βέμπερ, κατά την εισαγωγή του κεφαλαίου, παρατηρεί πως η λέξεις *beruf* στα γερμανικά και *calling* στα αγγλικά, εισάγουν μια εντελώς νέα προοπτική στο επάγγελμα. Όπως ο ίδιος αναφέρει, αυτή η προοπτική δεν αφορά γλωσσολογικές διαφορές, αλλά ηθικές. Ο Λούθηρος ήταν ο πρώτος που έδωσε στην έννοια του επαγγέλματος μια διαφορετική χροιά. Οι απαρχές της εντοπίζονται στην μετάφραση της Βίβλου από τον Λούθηρο, όπου στη Σοφία Σειράχ (ια' ,20-21) η εργασία μεταφράζεται με την σύγχρονη έννοια της λέξεως⁴².

Η έννοια του επαγγέλματος και η αξιολόγησή του ως καθήκοντος, είναι αναμφισβήτητα προϊόν της μεταρρύθμισης. Σε αντίθεση με την αποφυγή των εγκόσμιων και την αυστηρή ασκητική ζωή του Καθολικισμού, ο Λούθηρος εισήγαγε μια νέα θρησκευτική κοσμοθεωρία κατά την οποία ο άνθρωπος τοποθετήθηκε στον κόσμο και οφείλει να ακολουθήσει τις εντολές του Θεού μέσα σε αυτόν τον κόσμο. Η αποφυγή από τις εγκόσμιες δραστηριότητες, είναι για τον Λούθηρο, εκδήλωση εγωισμού και απάρνησης της πραγματικότητας.

Η ενασχόληση με κάποιο επάγγελμα, από την άλλη μεριά, παρουσιάζεται πλέον από τον Λούθηρο ως εντολή και θεία επιταγή που οφείλει ο πιστός να φέρει εις πέρας⁴³. Μέσω της εργασίας γίνεσαι αποδεκτός από τον Θεό και μέσω του καταμερισμού της εργασίας, φανερώνεται η αγάπη και η βοήθεια στους συνανθρώπους. Η μοναστική ζωή δεν βοηθά στην σωτηρία της ψυχής. Είναι φανερό πως ο Καθολικισμός αντιμετώπιζε εχθρικά αυτές τις απόψεις του Λουθηρανισμού.

Η αντίληψη του Λούθηρου για το επάγγελμα είναι καθαρά παραδοσιοκρατική. Οι απόψεις του διαμορφώθηκαν με βάση την ερμηνεία που έδινε ο ίδιος στα κείμενα της Βίβλου. Σύμφωνα λοιπόν με την Παλαιά Διαθήκη, ο άνθρωπος οφείλει να αρκείται μονάχα στα υλικά αγαθά που του είναι απαραίτητα και όχι να κυνηγά τα κέρδη. Αλλα και στην Καινή Διαθήκη, η λιτότητα διαφαίνεται μέσω της παράκλησης του Κυρίου “*Τον άρτον ημών τον επιούσιον δος ημίν σήμερα*”. Και κατά την εποχή των

⁴² Max Weber, *ό.π.*, σ.61.

⁴³ Peter Hamilton, *Max Weber: Critical Assessments 2*, Taylor & Francis Publishing, 1991, σ.96.

Αποστόλων, η προσδοκία της Δευτέρας Παρουσίας, προκάλεσε την αδιαφορία των χριστιανών απέναντι στις εγκόσμιες δραστηριότητες και τα πλούτη.

Το επάγγελμα για τον Λούθηρο είναι μια θεία εντολή στην οποία ο άνθρωπος καλείται να συμμορφωθεί γιατί, μέσω του επαγγέλματος, φανερώνεται το θέλημα του Θεού. Παρ' όλα αυτά, ο Βέμπερ τονίζει πολλές φορές στο βιβλίο του πως δεν επιχειρεί να προσάψει στον Προτεσταντισμό την δημιουργία του πνεύματος του καπιταλισμού. Σε καμία περίπτωση οι μεταρρυθμιστές δεν επιδίωξαν κάτι τέτοιο, αντιθέτως η προσοχή τους και το ενδιαφέρον τους εστιάζονταν μονάχα στην σωτηρία του ανθρώπου. Ωστόσο, δεν μπορεί να αμφισβητήσει την επιρροή που άσκησαν διάφορα θρησκευτικά κινήματα τόσο στην ποιότητα όσο και την ποσότητα εξάπλωσης του καπιταλισμού σε όλο τον κόσμο.

3) Τα θρησκευτικά θεμέλια του κοσμικού ασκητισμού

Στο τέταρτο κεφάλαιό, ο συγγραφέας προσεγγίζει τις τέσσερις κυριότερες μορφές του ασκητικού Προτεσταντισμού, δηλ. τον Καλβινισμό (ιδιαίτερα κατά τον 17ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη), τον Πιετισμό, τον Μεθοδισμό και τις βαπτιστικές αιρέσεις. Αυτές οι μορφές του Προτεσταντισμού δεν υπήρξαν ποτέ ανεξάρτητες η μία από την άλλη και αρκετές φορές δεν υπήρξε καν σαφής διαχωρισμός τους. Πιο συγκεκριμένα «*οι βασικοί φορείς του ασκητικού Προτεσταντισμού, που είναι ο καλβινισμός, ο πιετισμός, ο μεθοδισμός και διάφορες βαπτιστικές αιρέσεις, καίτοι σε μερικά σημεία διαφέρουν μεταξύ τους, εν τούτοις διέπονται από την ίδια προβληματική. Όλες αυτές οι Προτεσταντικές ομάδες διαποτίζονται από την θεωρία του Αυγουστίνου για τον απόλυτο προορισμό του ανθρώπου*»⁴⁴.

Η συνοπτική παρουσίαση αυτών των δογμάτων, πραγματοποιείται από τον Βέμπερ διότι, λόγω των βασικών δόγμάτων τους, επηρέασαν την συμπεριφορά του πιστούσε σχέση με τις οικονομικές του δραστηριότητες.

- Καλβινισμός. Ο Καλβινισμός, επηρέασε αναμφισβήτητα τις πολιτικές και τις ιστορικές εξελίξεις στην Ολλανδία, την Αγγλία και την Γαλλία του 16ου-17ου αιώνα. Απο ιστορικής καθαρά άποψης, ο Βέμπερ επιχειρεί να περιγράψει τις βασικές αρχές του Καλβινισμού. Ο Καλβίνος, γάλλος μεταρρυθμιστής, διετύπωσε τις απόψεις του μέσω του έργου του με τίτλο « Χριστιανική Διδασκαλία ». Η βασική του διδασκαλία, συν των άλλων, αναφέρει πως η σταυρική θυσία του Χριστού έγινε μόνο για τους προορισμένους, από την αρχή του κόσμου, εκλεκτούς που έτσι έλαβαν την θεία χάρη για να σωθούν. Ο Καλβινισμός διέφερε σε βασικά σημεία από τον Λουθηρανισμό και αποτέλεσε ξεχωριστό κλάδο. Διαδόθηκε στην Ελβετία, στις Κάτω Χώρες και την Σκωτία ενώ, σε περιορισμένο βαθμό και στην Γαλλία.

Κατα τον Λούθηρο, ο πιστός μπορεί μέσω της μετάνοιας και της συμμετοχής του στα μυστήρια, να εξασφαλίσει ως ένα βαθμό την σωτηρία του. Στον Καλβινισμό, αυτό το βασικό δόγμα δεν υφίσταται πια. Για τον Καλβίνο, η εφαρμογή εγκόσμιων προτύπων δικαιοσύνης δεν έχουν καμία σημασία για τον Θεό. Ο Θεός παρουσιάζεται

⁴⁴ Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιερόθεος, *Γέννημα και θρέμμα Ρωμηοί*, Εκδόσεις Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, 2000, σ. 140 κ.ε.

πλέον ως ένα υπερβατικό όν που έχει προαποφασίσει για την τύχη του κάθε ανθρώπου. Έτσι, κάποιο μέρος της ανθρωπότητας είναι καταδικασμένο και κάποιο έχει σωθεί⁴⁵.

« Σύμφωνα με το δόγμα αυτό (το δόγμα του προορισμού) ο Προτεστάντης δεν γνώριζε αν είναι προορισμένος από τον Θεό για την σωτηρία του. Η καθημερινή πρακτική του οικονομικού βίου όμως αποδείκνυε, αν υπήρχε επαγγελματική επιτυχία, την έννοια του Θεού »⁴⁶Κατά την θελεμιώδης αρχή της Καλβινικής Διδασκαλίας «Ονομάζουμε απόλυτο προορισμό το προαιώνιο σχέδιο του θεού, που μ' αυτό καθόρισε την τύχη του κάθε ανθρώπου. Γιατί δεν δημιουργεί όλους τους ανθρώπους κάτω από τις ίδιες συνθήκες, αλλά άλλους τους προορίζει για την αιώνια ζωή και άλλους για την αιώνια καταδίκη. Έτσι, ανάλογα με το σχέδιο του Θεού, τονίζουμε ότι άλλοι άνθρωποι είναι πλασμένοι για τη ζωή και άλλοι για το θάνατο... Αυτούς που ο θεός καλεί στη σωτηρία, τους καλεί από δική του ευσπλαχνία, και όχι επειδή το αξίζουν. Αντίθετα κανείς από αυτούς που προορίζονται για την αιώνια καταδίκη δεν μπορεί να σωθεί. Αυτό το έχει κρίνει η κρυφή και ανεξιχνίαστη δικαιοσύνη του θεού»⁴⁷.

Ο άνθρωπος που έχει σωθεί δεν διαφέρει εξωτερικά από τους άλλους, ενώ αυτός που είναι καταδικασμένος, δεν δύναται να πράξει κάτι για να αλλάξει η μοίρα του. Ωστόσο, μέσω μια μεγάλης εγκόσμιας δραστηριότητας (ήτοι μέσω του επαγγέλματός του), μπορεί να ελπίζει για την σωτηρία της ψυχής του⁴⁸. Η σωτηρία του ανθρώπου δεν καθορίζεται ούτε από τις μετάνοιες ούτε από την συμμετοχή του στα μυστήρια της Εκκλησίας. Γενικότερα ,στον Καλβινισμό δεν υφίσταται κανενός είδους μέσο που να μπορεί να χρησιμοποιήσει ο καταδικασμένος από τον Θεό άνθρωπος ,ώστε να προσεγγίσει την Θεία Χάρη. Η εξομολόγηση, ως μέσο ανακούφισης από την αμαρτία, εδώ καταργείται. Η πραγματική επικοινωνία του Καλβινιστή με τον Θεό, γίνεται σε πλήρη απομόνωση και η Εκκλησία δεν μπορεί να βοηθήσει σε αυτό.

Το επάγγελμα, υφίσταται ως μια κοινωνική δραστηριότητα που γίνεται αποκλειστικά και μόνο για να εξυπηρετεί την δόξα του Θεού,*ad majorem gloriam*

⁴⁵Σπυρίδων Β. Στολίγκας (2004), « The Social Teaching of Max Weber », περιοδικό «Θεολογία», τόμος 75, τεύχος 2ον, (2004), σ.15.

⁴⁶ Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος, «Οικονομία, Πολιτισμός και καπιταλιστική κρίση»,περιοδικό Θεολογία, τόμος 83, τεύχος 4, (2012), σ. 162.

⁴⁷Ιωάννης Καλβίνος, Χριστιανική Διδασκαλία, VII.

⁴⁸Richard Swedberg - Ola Agevall, *The Max Weber Dictionary: Key Words and Central Concepts*, Stanford University Press, 2005, σ.24.

Dei. Κατά παρόμοιο τρόπο, το επάγγελμα για τον Λούθηρο ήταν εξαιρετικά χρήσιμο γιατί μέσω αυτού φανερόνταν η αγάπη και η βοήθεια στον πλησίον.

Μια σύγκριση μεταξύ των βασικών δογμάτων του Καθολικισμού με αυτά του Καλβινισμού, φανερώνει το χάσμα που υπάρχει μεταξύ τους. Η ασκητική ζωή για τους Καθολικούς ήταν υψίστης σημασίας. Τα καλά έργα του Καθολικού, λειτουργούσαν κυρίως ως ατομικές πράξεις με απώτερο σκοπό την εξιλέωσή του από προηγούμενες αμαρτίες. Ο πάπας κρατούσε το κλειδί της αιώνιας ζωής και έδινε άφεση των αμαρτιών στους πιστούς. Η ορθολογοποίηση του κόσμου δεν υπήρξε ούτε κατά διάνοια στην Καθολική Εκκλησία. Για τον Καλβινισμό, ίσχυαν τα εντελώς αντίθετα. Οι καλές πράξεις πρέπει να αποτελούν ένα ενιαίο σύστημα και όχι να χρησιμοποιούνται ως μέσο εξιλέωσης από τις αμαρτίες. Ο Θεός για τους Καλβινιστές ζητά μια ζωή από καλά έργα μέσω της εγκόσμιας δραστηριότητας.

Το δόγμα του προορισμού του Καλβίνου, θεωρούσε πως ο μοναχισμός απομακρύνει τον πιστό από τα εγκόσμια, γεγονός που δεν εξυπηρετεί στην σωτηρία του. Οι *consilia evangelica* μετατρέπονται σε έναν ασκητισμό μέσα στον κόσμο και όχι μακριά από αυτόν. Για τον Καλβίνο, η πίστη εξωτερικεύεται μέσω της εκτέλεσης των καθηκόντων σε τούτο τον κόσμο. Η παραμονή του ανθρώπου στο επάγγελμα που ο Θεός του έθεσε, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Βεβαίως, αξίζει να σημειωθεί, πως ο Καλβινιστής όφειλε να απομακρύνεται από ανούσιες για το πνεύμα του διασκεδάσεις και ανώφελες δραστηριότητες. Ακόμα και τα αμαρτήματα του συνανθρώπου, αντιμετωπίζονταν με απέχθεια και απαξίωση καθώς κατέληγαν στην αιώνια καταδίκη του.

Η δημιουργία μιας εξέχουσας ηθικής διαγωγής μέσω του εκχριστιανισμού ολόκληρης της ζωής, είναι το σημείο απόκλισης μεταξύ του Λουθηρανισμού και του Καλβινισμού. Όπως παρατηρεί ο Βέμπερ, «υπήρξε μια μεγάλη διαφορά μεταξύ των μεταρρυθμισμένων και των Λουθηρανών στις πριγκιπικές αυλές: στις τελευταίες βασίλευε συχνά η μέθη και η ηθική έκλυση»⁴⁹. Το δόγμα του προορισμού, δημιούργησε εξαιρετικά μεγάλες επιπτώσεις στην ψυχολογία και την διαμόρφωση της ηθικής των Καλβινιστών, κάτι το οποίο στερούνταν το Λουθηρανικό δόγμα περι

⁴⁹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 95.

της Θείας Χάρης. Η άλογη χρήση του πλούτου και οτιδήποτε δεν εξυπηρετούσε κάποια θρησκευτική αξία, απορρίπτονταν⁵⁰.

Κατά τον Μπάξτερ, είναι αμαρτωλό οτιδήποτε δεν είναι λογικό. Πραγματικά, στον Καλβινισμό η εξαφάνιση του μαγικού στοιχείου ως μέσον σωτηρίας του πιστού, συναντά εδώ την λογική κατάληξή της. Ο πουριτανισμός έδωσε το έναυσμα να στραφούν οι μάζες προς τον ασκητισμό αλλά το σημαντικότερο σημείο της Καλβινιστικής θεωρίας ήταν η πλήρης ενασχόληση με τα εγκόσμια. Ο πιστός μέσω της ενεργής δραστηριότητάς του στον κόσμο (μέσω του επαγγέλματός του) εξυπηρετεί την δόξα του Θεού. Ο άνθρωπος υπάρχει πλέον για τον Θεό και όχι ο Θεός για τον άνθρωπο.

Τέλος, ο ασκητισμός του Καλβίνου, επηρέασε βαθύτατα την ιστορική εξέλιξη και των άλλων ασκητικών κινημάτων που είτε τον μιμούνταν είτε τον είχαν ως σημείο αναφοράς. Οι ουσιαστικές διαφορές των υπόλοιπων ασκητικών παραφυάδων του Προτεσταντισμού, δημιουργήθηκαν μέσω της εκκλησιαστικής οργάνωσης.

Παρακάτω, γίνεται παράθεση κάποιων κεφαλαίων της Διακήρυξης του Ουέστμινστερ, 1647 που περικλείουν τις βασικές θεωρίες του Καλβινισμού:

« Κεφάλαιον ΙΧ(περι ελευθερίας της βουλήσεως), άρθρον 3: Ο άνθρωπος, δια της πτώσεώς του εις την κατάστασιν της αμαρτίας, απώλεσεν εξ ολοκλήρου την θέλησιν να πραγμάτωσιν οιονδήποτε από τα πνευματικά ιδεώδη τα οποία συνοδεύουν την σωτηρίαν. Ούτω, ο κατά φύσιν άνθρωπος, ο οποίος αποστρέφεται βαθέως τα ιδεώδη ταύτα και έχει αποχανωθεί από την αμαρτίαν, δεν μπορεί με τα ιδικάς του δυνάμεις να διορθωθή ή να προπαρασκευάσῃ τον εαυτόν του δια τούτο »⁵¹.

« Κεφάλαιον ΙΙΙ(περι των αιώνιων αποφάσεων του Θεού), άρθρον 3: Απεφάσισεν ο Κύριος, ίνα αποκαλυφθῆ ἡ δόξα Του, ὅτι μερικοί άνθρωποι και ἄγγελοι προορίζονται δια την αιώνιον ζώην, ενώ ὅλοι εἶναι προκαταδικασμένοι εις αιώνιον θάνατον »⁵².

« Κεφάλαιον V(περι Θείας Πρόνοιας), άρθρον 6: Ὅσον αφορά τους φαύλους και ἄθεους, τους οποίους ο Κύριος ως δίκαιος κριτής τυφλώνει και σκληρύνει δια προηγουμένας αμαρτίας, απο αυτούς δεν στερεί μόνον την χάριν Του, δια της οποίας θα

⁵⁰Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος, ὁ.π., σ. 162.

⁵¹James Stark, The Westminster Confession of Faith critically compared with the Holy Scriptures, printed Longman Green, London 1863, σ. 151

⁵²James Stark, ὁ.π., σ. 53.

ηδύνατο να φωτισθεί ο νούς των και να αγαλλιάση η καρδιά των, αλλά ενίοτε στερεί από αυτούς τα χαρίσματα που είχαν και εκθέτει αυτούς εις καταστάσεις τα οποίας η διαφθορά των εκμεταλεύεται δια να οδηγήσει αυτούς εις την αμαρτίαν. Προσέτι δε, παραδίδει αυτούς εις την λαγνείαν των, εις του πειρασμούς του κόσμου και εις την δύναμιν του Σατανά. Και ούτω συμβαίνει να σκληρύνωνται, ακόμα και με τα ίδια μέσα άτινα ο Κύριος χρησιμοποιεί δια να μαλακώση όλους»⁵³.

- Πιειτισμός. Ένα μεγάλο ποσοστό, ανάμεσα σε αυτούς και μεγάλες φυσιογνωμίες, του Πουριτανισμού κατατάσσονται σε ένα άλλο κίνημα της μεταρρυθμισμένης Εκκλησίας, τον Πιειτισμό. Το δόγμα του Προορισμού έχει και εδώ κεντρική θέση και στην αρχή ήταν αρκετά δύσκολο να διαχωρίσει κανείς του πιειτιστές από τους μη πιειτιστές καλβινιστές.

Παρ'όλα αυτά, υπάρχει μια μεγάλη διαφορά στις βάσεις αυτού του κινήματος και αυτή είναι η ένταξη του συγκινησιακού στοιχείου στη θρησκεία. Οι Πιειτιστές είχαν ως κέντρο τους την επιδίωξη επικοινωνίας με τον Θεό σε αυτόν τον κόσμο μέσω της απόλυτης εγκράτειας και της αποφυγής των πειρασμών. Η αναγέννησή τους φανερώνονταν με εξωτερικά σημάδια, γι'αυτό πολλές φορές παρατηρείται συναισθηματική και θρησκευτική έκσταση από τους πιστούς με περιόδους υστερίας και νευρικής κατάπτωσης (ως σημάδι εγκατάλειψης από τον Θεό)⁵⁴.

Όσον αφορά την εργασία, κατά τον Πιειτισμό αποτελεί επίσης μία ασκητική δραστηριότητα και ο Θεός βοηθούσε τους εκλεκτούς Του με την επιτυχία της εργασίας τους διαμορφώνοντας έτσι μια, παρόμοια με των Καλβινιστών, επαγγελματική ηθική με στέρεες θρησκευτικές βάσεις. Ωστόσο, το χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι σαφώς η ένταξη του συγκινησιακού στοιχείου⁵⁵, που απουσίαζε πλήρως από τον Καλβινισμό αφού την θέση του είχε πάρει η ορθολογικοποίηση της ζωής.

⁵³James Stark, *ό.π.*, σ. 83.

⁵⁴Stephen P. Turner, *The Cambridge Companion to Weber*, Cambridge University Press, 2000, σ.74.

⁵⁵Richard L. Gawthrop, *Pietism and the Making of Eighteenth-Century Prussia*, Cambridge University Press, 1993, σ.8.

Το δόγμα του προορισμού (*terminism*), που κατά τον Βέμπερ αποδίδεται εσφαλμένα στον Πιετισμό, δημιουργεί μία αριστοκρατία των εκλεκτών. Σύμφωνα με αυτό το Δόγμα, η χάρη του Θεού μπορεί να αποκαλυφτεί σε όλους τους ανθρώπους αλλά για μία μόνο φορά, σε μια ορισμένη στιγμή. Σε περίπτωση που ο πιστός δεν εκμεταλλευτεί αυτήν την ευκαιρία να αποκτήσει την Θεία Χάρη, τότε κατατάσσεται στους καταδικασμένους, κατά τον Καλβινισμό, ανθρώπους.

Σε αντίθεση με τους Καλβινιστές, ορισμένοι Πιετιστές αντιμετώπιζαν την μεταμέλεια και την εξομολόγηση ως ένα βασικό μέσον της σωτηρίας της ψυχής⁵⁶. Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται και η επίδραση της λουθηρανικής αντίληψης περι της σωτηρίας μέσω της άφεσης των αμαρτιών, ωστόσο ο ανταγωνισμός προς την ιδιωτική εξομολόγηση που δημιούργησαν πολλοί πιετιστές πάστορες, είχε ως αποτέλεσμα της εξασθένηση των δεσμών τους.

Από την άλλη μεριά, η αυτοπεποιήθηση που αποκτούσε ο εκλεκτός Καλβινιστής μέσω της αφοσίωσης στο επάγγελμά του, αντικαταστήθηκε στον Πιετισμό από μία στάση ταπεινοφροσύνης και αυταπάρνησης. Το βάρος μετατοπίστηκε πλέον στην ψυχική εμπειρία μέσω του συγκινησιακού στοιχείου.

Τέλος, ο Βέμπερ υποστηρίζει πως ο Πιετισμός προσέλκυε περισσότερους τους αξιωματούχους, τους βιοτέχνες και τους υπαλλήλους ενώ ο Καλβινισμός σχετίζεται περισσότερο με την επιχειρηματική δραστηριότητα των αστο - καπιταλιστών επιχειρηματιών. Αξίζει να αναφερθεί πως οι σπουδαιότεροι διαμορφωτές του γερμανικού Πιετισμού ήταν οι Σπένερ, Φράνκε και Τσιντσεντορφ⁵⁷.

- Μεθοδισμός. Ο Μεθοδισμός είναι ένα Προτεσταντικό κίνημα που δημιουργήθηκε υπό τον Τζον Γουέσλει μέσα στους κόλπους της Αγγλικανικής Εκκλησίας. Το κεντρικό σημείο αυτού του κινήματος είναι η απόκτηση της *certitudo salutis* μέσω μιας συγκεκριμένης μεθοδικής συμπεριφοράς⁵⁸. Παρατηρείται, όπως και στον

⁵⁶ Christian T. Collins Winn, Christopher Gehr, G. William Carlson, Eric Holst, *The Pietist Impulse in Christianity*, Wipf and Stock Publishers 2011, σ. 13.

⁵⁷ Jonathan Strom, Hartmut Lehmann, James Van Horn Melton, *Pietism in Germany and North America 1680-1820*, Ashgate Publishing, Ltd., 2009, σ. 13.

⁵⁸ Max Weber, *ό.π.*, σ. 104.

Πιετισμό, μια συναισθηματική ένταση με φοβερές σκηνές έκστασης, που στην Αμερική διαδραματίζονταν σε δημόσιες συναιθροίσεις.

« Οι μεθοδιστές πίστευαν στον αυστηρό διαχωρισμό ανάμεσα στην καταπίεση, την πειθαρχία και την κοινωνική υποταγή της καθημερινής ζωής από την μία, και απ' την άλλη τους καθιερωμένους παροξυσμούς συναισθηματισμού τις κυριακές ». ⁵⁹

Το αίσθημα της βεβαιότητας για την άφεση αμαρτιών, καθορίζονταν υπό την παρουσία του πνεύματος, κατά την γέννησή του. Ο άνθρωπος, με την βοήθεια της Θείας Χάρης, μπορεί να απελευθερωθεί οριστικά από τις αμαρτίες και να μεταμορφωθεί πνευματικά. Ωστόσο, για την επίτευξη αυτού του σκοπού πρέπει να κοπιάζει ακατάπαυστα. Η χριστή διαγωγή σε συνδυασμό με το αίσθημα της χάρης, ικανοποιεί την δόξα του Θεού.

Η απόκτηση της χάρης μέσω των μυστηρίων και της Εκκλησίας, εξασθενεί και στον Μεθοδισμό. Η επικοινωνία με τον Θεό ως αποτέλεσμα της Θείας χάρης στον Πιετισμό, αντικαθιστάται εδώ με έναν ορθολογικό αγώνα για τελειότητα. Βασικό χαρακτηριστικό είναι η αρμονική σύνδεση του συγκινησιακού τύπου της θρησκείας με τον ασκητικό τύπο.

Τέλος, ο Βέμπερ αναφέρεται στον Μεθοδισμό ως ένα όψιμο προϊόν που ελάχιστα έως καθόλου επηρέασε την ιδέα του επαγγέλματος στην εξέλιξή του.

• Οι βαπτιστικές αιρέσεις. Όταν αναφερόμαστε στις βαπτιστικές αιρέσεις, εννοούμε κατά κύριο λόγο τους μεννονίτες, τους βαπτιστές και κυρίως τους κουάκερους. Οι βαπτιστικές αιρέσεις, προήλθαν άμεσα από τον Καλβινισμό αλλά υιοθέτησαν στην πορεία τους διαφορετικές αρχές από τον καλβινιστικό δόγμα.

Η Εκκλησία ως θεσμός στις βαπτιστικές αιρέσεις, δεν περιλαμβάνει όλους τους πιστούς, δίκαιους και άδικους, αλλά μονάχα αυτούς που έχουν αναγεννηθεί⁶⁰. Για τον λόγο αυτό, οι βαπτιστές υποστήριζαν πως ο άνθρωπος πρέπει να βαπτίζεται αφότου ενηλικιωθεί και αφού κερδίσει προσωπικά τον αγώνα του για την πίστη⁶¹. Η σωτηρία

⁵⁹ Ελί Ζαρέτσκι, *Καπιταλισμός, Οικογένεια και Προσωπική ζωή*, μετάφραση: Αννέτα Καπόν, εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1979, σ. 46.

⁶⁰ Max Weber, σ.107.

⁶¹ Gerhard R Andlinger, *The Encyclopedia of Politics and Religion: 2-volume Set*, εκδόσεις Routledge, 2013, σ. 62.

του ανθρώπου πραγματοποιούνταν εντελώς ατομικά με την επενέργεια του Θεού Πνεύματος μέσα στο άτομο.

Το πρότυπο των Αποστόλων και της αποστολικής κοινότητας, λειτουργούσαν ως παραδείγματα για τις βαπτιστικές αιρέσεις. Η βασική τους επιθυμία ήταν η δημιουργία μιας 'Εκκλησίας' που θα περιελάμβανε μονάχα τους αναγεννημένους ανθρώπους γιατί μόνο αυτοί είναι αδερφοί του Χριστού. Αυτές οι πεποιθήσεις είχαν άμεση επίδραση στην συμπεριφορά των βαπτιστών. Η αποφυγή των σαρκικών απολαύσεων αλλά και της ζωής γενικότερα, αντικατόπτριζε για τις βαπτιστικές αιρέσεις το αληθινό παράδειγμα των αποστόλων.

Παρ'όλα αυτά, οι κουάκεροι θα αμφισβητήσουν αργότερα αυτήν την αυστηρή τήρηση των βιβλικών κανόνων καθώς, το Άγιο Πνεύμα επενεργεί άμεσα στον κάθε άνθρωπο πάντοτε. Ο Θεός δεν αποκάλυψε στους αποστόλους όλα όσα μπορεί να αποκαλύψει αλλά συνεχίζει να το κάνει μέσα στην καθημερινή ζωή. Έτσι, για τους κουάκερους η συνεχής μαρτυρία του Πνεύματος σε όσους είναι έτοιμοι να το βιώσουν είναι η βάση του αληθινού δόγματος.

Για τις βαπτιστικές αιρέσεις, μόνο οι αναγεννημένοι από το εσωτερικό φώς της αποκάλυψης, δύνανται να κατανοήσουν τα Ιερά Κείμενα της Βίβλου. Έτσι, υποβιβάστηκαν τα ιερά μυστήρια και η ορθολογοποίηση του κόσμου κορυφώθηκε. Το Άγιο Πνεύμα επενεργεί σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως. Ωστόσο, η αποφυγή από τις απολαύσεις και τις ανούσιες συναναστροφές είναι απαραίτητες καθώς ο πιστός πρέπει να είναι ήρεμος συνειδησιακά ώστε να ακούσει τον Θεό. «Ο Θεός μιλάει μόνο όταν η σάρκα σωπαίνει», ήταν η κεντρική ιδέα που επηρέασε την συμπεριφορά αυτών των αιρέσεων μέσα στον κόσμο.

Ο μοναστικός ασκητισμός θεωρείται πλέον αντιβιβλικός ενώ το επάγγελμα για τον Μπάκλει, αντιμετωπίζεται ως *naturali ratione*, σαν μια αναγκαιότητα αφού ο άνθρωπος πρέπει να βρεί έναν τρόπο να υπάρξει μέσα στον κόσμο. Επιπροσθέτως, καταδικάζεται η περαιτέρω γνώση και ιδιοκτησία πέραν των απαραίτητων για την ζωή αλλά και πιο πρακτικές καταστάσεις όπως το να δίνουν όρκους και να σηκώνουν όπλα. Οι Βαπτιστές, περισσότερο από τις άλλες σχέτες, δημιούργησαν μια μεθοδική

ρύθμιση της ζωής⁶², ο, πού το κέντρο βάρους δίνεται στην συνεχή εργασία και την πειθαρχία.

Αυτή η ιδιαίτερη ηθική που διαμορφώθηκε στους κόλπους των βαπτιστικών αιρέσεων, είχε άμεσες συνέπειες στην επιλογή του επαγγέλματος. Οι βαπτιστές απέφευγαν οποιαδήποτε ανάμειξη με πολιτικές δυνάμεις και, συνεπώς, δεν κάλυπταν λειτουργήματα προς την υπηρεσία του κράτους αλλά ούτε δημόσιες θέσεις. Κατα τον Βέμπερ, η έννοια της σωτηρίας στον ρόλο της συνείδησης σαν της αποκαλύψεως του Θεού στον άνθρωπο, είχε μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

⁶²E.Fischhoff, *Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού: Το ιστορικό μίας διαμάχης, στο Συμπληρωματικά κείμενα των Μ. Βέμπερ και Ε. Φίσοφ στην Προτεσταντική ηθική*, μτφρ. Στριφτού Β., Εκδόσεις ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σ. 50.

4) Ο ασκητισμός και το πνεύμα του Καπιταλισμού

Είναι ασύλληπτο για τον σύγχρονο άνθρωπο να αντιληφθεί το πόσο μεγάλη επιρροή ασκούσαν το κήρυγμα, η εκκλησιαστική πειθαρχία και οι κληρικοί σε παλαιότερες εποχές και πριν την εμφάνιση του Προτεσταντισμού στη Δύση. Η ιδέα του επαγγέλματος ως θεϊκής προέλευσης εδραιώθηκε μέσα από τον αγγλικό πουριτανισμό, που είναι γέννημα του Καλβινισμού.

Εξέχουσα πνευματική μορφή στους κόλπους του αγγλικού πουριτανισμού ήταν ο πρεσβυτεριανός και απολογητής της συνόδου του Ουέστμίνιστερ, Ρίτσαρντ Μπάξτερ. Ο Βέμπερ χρησιμοποιεί τα έργα του Μπάξτερ με σκοπό να κατανοηθεί πληρέστερα η πουριτανική ηθική περι του πλούτου και της εργασίας. Συγχρόνως, αντιπαραβάλλει τα συγγράμματα του Μπάξτερ με αυτά του Σπένερ (ως κύριο εκπρόσωπο του γερμανικού Πιετισμού) και του Μπάκλεν για τους κουάκερους.

Στα έργα του Μπάξτερ «*Saints' Everlasting Rest*»⁶³ και «*Christian Directory*», παρουσιάζεται η θέση του πουριτανισμού απέναντι στον πλούτο με παραδείγματα μέσα από την Καινή Διαθήκη⁶⁴. Η ασταμάτητη επιδίωξη πλούτου καταδικάζεται ως αμαρτία και θεωρείται ηθικά ύποπτη, αφού δεν εξυπηρετεί την δόξα της Βασιλείας του Θεού. Απεναντίας, η απόλαυση του πλούτου επιφέρει οκνηρία και στασιμότητα, ενώ εξαιτίας του ο άνθρωπος υποκύπτει σε περισσότερους σαρκικούς πειρασμούς.

Η εργασία για τον Μπάξτερ, όπως και στον Καλβινισμό, αποτελεί αναμφισβήτητα μια σημαντική ασκητική πρακτική. Σε αντίθεση δε, με τον Θωμά τον Ακινάτη που υποστήριζε πως η εργασία είναι απαραίτητη μόνο *naturali ratione*, ο Μπάξτερ θεωρεί απαραίτητη την εργασία ακόμα και σε ανθρώπους που είναι οικονομικά ευκατάστατοι, καθώς αυτό είναι το θέλημα του Θεού. Η εργασία εξυπηρετεί την Θεία δόξα και ο Θεός έχει επιλέξει για τον καθένα το επάγγελμά του. Για τον Λούθηρο, οι κοινωνικές τάξεις και ο καταμερισμός της εργασίας, είναι προϊόντα θεϊκής προέλευσης για να εξυπηρετείται το κοινό όφελος μέσα σε μια κοινωνία. Απο την άλλη μεριά, ο πουριτανισμός προχώρησε ένα βήμα παραπέρα και υποστηρίζει πως το κοινό όφελος

⁶³Richard Baxter, *Saints' Everlasting Rest*, W. Collins, Glasgow, 1831.

⁶⁴Richard Baxter, *A Christian Directory or a body of practical Divinity and cases of conscience*, Harvard College Library, London, 1825.

εξυπηρετείται καλύτερα μέσω της εξειδίκευσης των επαγγελματιών, που ως αποτέλεσμα έχει την ποιοτική και ποσοτική βελτίωση της παραγωγής.

Για τον Μπάξτερ, ως εκπρόσωπο του πουριτανισμού, ο χρόνος είναι από τα πολυτιμότερα αγαθά και δεν προσφέρεται για ανούσιες συναναστροφές και απολαύσεις. «Κάθε χαμένη ώρα κόβεται από μια εργασία που θα μεγάλωνε την δόξα του Θεού»⁶⁵. Η εργασία σε ένα επάγγελμα με επιμονή και συνέπεια, γίνεται πλέον αυτοσκοπός ωστόσο, ο κοσμικός ασκητισμός του Προτεσταντισμού δεν δίνει περαιτέρω δυνατότητες διασκέδασης και σπατάλης χρημάτων σε σπόρ και άλλες παρόμοιες δραστηριότητες.

Για τον αγγλικό πουριτανισμό αλλά και τις βαπτιστικές αιρέσεις, δεν έχει σημασία για τον Θεό η εργασία ως μια απλή δραστηριότητα αλλά η ορθολογική εργασία σε ένα επάγγελμα. Δεν πρόκειται για την μοίρα που αναγκάζεται να ακολουθήσει ο πιστός προκειμένου να δοξάσει τον Θεό, όπως πρέσβευε ο λουθηρανισμός, αλλά κάτι παραπάνω από αυτό. Η εργασία σε ένα επάγγελμα οφείλει να γίνεται μεθοδικά και ακόμα και η ενασχόληση με πάνω από ένα επαγγέλματα, είναι αποδεκτή στον πουριτανισμό⁶⁶, αρκεί να εξυπηρετεί το καλό του ενδιαφερόμενου και να μην μειώνεται η απόδοσή του στα άλλα επαγγέλματα. Ως αιτιολόγηση της παραπάνω ιδέας, χρησιμοποιείται η πεποίθηση πως όταν ο Θεός δίνει στους εκλεκτούς Του μια ευκαιρία για κέρδος, τότε αυτοί πρέπει να την αξιοποιούν καταλλήλως με μία, δύο ή και περισσότερες επικερδής δραστηριότητες, αρκεί να συσσωρεύεται ο πλούτος. Από δω και στο εξής, το κέρδος και ο πλούτος είναι θεόσταλτα και όχι ανήθικα, με την βασική προϋπόθεση πως δεν κατασπαταλούνται από τον ιδιοκτήτη και δεν του δίνουν την αφορμή να τεμπελιάσει.

Ο πουριτανός παρομοίαζε συχνά τον εαυτό του με τους χαρακτήρες της Βίβλου και ερμήνευε την Αγία Γραφή σαν έναν κώδικα κανονισμών. Την μεγαλύτερη επίδραση από τα κανονιστικά βιβλία, είχε το βιβλίο του Ιώβ, σύμφωνα με το οποίο «ο Θεός θα ευλογούσε τους δικούς Του σε τούτη τη ζωή-στο βιβλίο του Ιώβ κατεξοχήν-με την υλική έννοια»⁶⁷. Πολλά άλλα σημεία της Βίβλου, ωστόσο, παραγράφονται από τους πουριτανούς όπως η Α' προς Κορινθίους επιστολή (που αναφερόταν και στην ιδέα του επαγγέλματος) αλλά και ορισμένοι Ψαλμοί και Παροιμίες επίσης, καθώς ο Βέμπερ

⁶⁵ Max Weber, Η Προτεσταντική Ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού, ό.π., σ. 117.

⁶⁶ Max Weber, ό.π., σ. 120.

⁶⁷ Max Weber, ό.π., σ. 121.

ισχυρίζεται πως περικλείουν μια παραδοσιοκρατική αντίληψη της κοινωνίας και της εργασίας.

Από αυτό το σημείο και μετά, ο συγγραφέας θα επιστήσει την προσοχή του αναγνώστη στον σκοπό της συγγραφής του βιβλίου, δηλαδή στο σημείο όπου οι πουριτανικές αντιλήψεις επηρέασαν άμεσα την ανάπτυξη του καπιταλιστικού προτύπου ζωής. Όπως προαναφέρθηκε παραπάνω, η ψυχαγωγία για τους πουριτανούς δεν ήταν ένα ζήτημα αρχών αλλά κάτι παραπάνω από αυτό. Το σώμα και το πνεύμα χρειάζονται σαφέστατα την ψυχαγωγία με σκοπό την ξεκούραση από την κατάπτωση της συνεχούς εργασίας. Ωστόσο, η ψυχαγωγία αυτή θα έπρεπε να εξυπηρετεί έναν ορθολογικό σκοπό. Οποιαδήποτε δραστηριότητα απαιτούσε χρήματα ή απομάκρυνε τον άνθρωπο από την αφοσίωση του στο επάγγελμα ή την θρησκεία, ήταν ενάντια στον ορθολογικό πουριτανισμό⁶⁸.

Ο πλούτος που συσσωρεύει ο άνθρωπος μέσω της εργασίας του, θεωρείται ως 'δώρο' από τον Θεό, το οποίο δεν πρέπει να κατασπαταλάται από δω και από κει, αλλά αντιθέτως να φυλάσσεται. Εκτός από την ψυχαγωγία, ο κοσμικός προτεσταντικός ασκητισμός αρνούταν οποιαδήποτε μορφή πολυτέλειας. Δεν καταδικάζεται ο πλούτος γενικότερα, αλλά προτείνεται η χρήση του μόνο σε απαραίτητους και πρακτικούς σκοπούς. « *Ο εγκόσμιος ασκητισμός οδήγησε στον περιορισμό της κατανάλωσης και στο αναπόφευκτο πρακτικό αποτέλεσμα. Τον σχηματισμό κεφαλαίου και την αποταμίευση* »⁶⁹. Ωστόσο καταδικάζεται η επιδίωξη του πλούτου ως αυτοσκοπού. Η απόκτηση του με τιμιότητα και ως αποτέλεσμα μιας επίπονης εργασίας είναι ευλογία από τον Θεό.

Όλα τα παραπάνω, καταλήγουν σε έναν αυστηρό περιορισμό κατανάλωσης με αποτέλεσμα την συσσώρευση κεφαλαίου μέσω της ασκητικής ροπής για αποταμίευση. Έτσι, η παραγωγική επένδυση κεφαλαίου αυξήθηκε αφού αυξάνεται μέσω της αποταμίευσης και ο πλούτος. Ο ασκητικός Προτεσταντισμός οδήγησε σε μία έντονη τάση για συσσώρευση μέσω της απλότητας της ζωής που πρέσβευε και της ιδέας πως η πλήρης αφοσίωση σε ένα επάγγελμα, είναι θέλημα του Θεού.

Ο πλούτος όπως ήταν λογικό, επηρέασε τελικά τους ανθρώπους περισσότερο απο όσο μπορούσε να φανταστεί ο κοσμικός προτεσταντικός ασκητισμός. Οι απολαύσεις

⁶⁸ Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιερόθεος, ό.π., σ. 140 κ.ε.

⁶⁹ Κωτσιόπουλος Κ., ό.π., σ. 162.

του πλούτου υπερίσχυσαν σύντομα των πουριτανικών ιδανικών με αποτέλεσμα να μετατραπούν αυτές οι θρησκευτικές ιδέες σε μια ωφελμιστική κοσμικότητα. Μέσω αυτής, εδραιώθηκε τελικά μια <<ειδικά αστική οικονομική ηθική>>. Ο επιχειρηματίας θεώρησε πως αφού τα πλούτη του είναι ευλογία από τον Θεό, μπορεί μέσα στα πλαίσια της εντιμότητας, και να τα απολαύσει.

Αυτή η ειδική ορθολογιστική κοσμοθεωρία του Προτεσταντισμού, θέλοντας ή μη, επηρέασε τα μέγιστα στη θεμελίωση του πνεύματος του καπιταλισμού. Τα υλικά αγαθά υπερτονίσθηκαν, το επάγγελμα θεοποιήθηκε και η επικοινωνία με τον Θεό μετατοπίστηκε μέσα σε κοσμικά πλαίσια. Τελικά, αυτά τα ιδεώδη του Προτεσταντισμού παρέμειναν πίσω, αλλά ο καπιταλισμός οδεύει με μεγάλη ταχύτητα μπροστά και χωρίς να χρειάζεται πλέον κάποια θρησκευτική νομιμότητα. Αντιθέτως, η συνεχής επιδίωξη πλούτου μοιάζει πλέον σαν έναν αγώνα, απογυμνωμένο από κάθε ηθικό και θρησκευτικό νόημα.

Η μεταρρυθμισμένη Εκκλησία και τα διάφορα κινήματα του Προτεσταντισμού, διαμόρφωσαν μια θρησκευτική ηθική, άμεσα συσχετισμένη με τις οικονομικές δραστηριότητες της καθημερινότητας. Το επάγγελμα απέκτησε ξαφνικά μία νέα, διαφορετική υπόσταση και θεωρήθηκε ως δώρο από τον Θεό, μέσω του οποίου μπορεί ο πιστός να αποκτήσει την Θεία χάρη. Τα κέρδη μέσω της εργασίας και ο πλούτος, κατά κάποιον τρόπο θεοποιήθηκαν, ωστόσο για τον Προτεσταντισμό ο άνθρωπος πρέπει να είναι φύλακας αυτού του πλούτου, καθώς δεν του προσφέρθηκε για κατασπατάληση αλλά σαν καρπός της συστηματικής εργασίας στο επάγγελμα που του δόθηκε από τον ίδιο τον Θεό.

Η εμφάνιση του Καπιταλισμού, είχε την έννοια της επιδίωξης του κέρδους και της διαρκής ανανέωσής του μέσω της συνεχούς ορθολογικής καπιταλιστικής επιχείρησης. Σε αυτό το σημείο, ο συγγραφέας χαράζει μια κοινή γραμμή μεταξύ του καπιταλιστικού συστήματος και της ορθολογικής ηθικής του Προτεσταντισμού. Παρ' όλα αυτά, πολλές φορές ο Βέμπερ υποστηρίζει πως δεν προσδίδει στον Προτεσταντισμό την δημιουργία του καπιταλισμού, αλλά απλώς επιδιώκει να επιστήσει την προσοχή μας στις ομοιότητες.

Η βασική επιθυμία των Μεταρρυθμιστών ήταν ο τρόπος να βρεθεί η σωτηρία της ψυχής μέσω της εγκόσμιας δραστηριότητας, μέσα σε αυτόν τον κόσμο και όχι μέσω της αποφυγής από τα εγκόσμια, όπως έκανε ο Καθολικός μοναχισμός.

Αντιθέτως, τόσο ο Λούθηρος όσο και ο Καλβίνος ήταν εχθρικοί απέναντι στον πλούτο και τις απολαύσεις της ζωής. Ωστόσο, συνειδητά ή ασυνείδητα, επηρέασαν τα μέγιστα στη δημιουργία αυτού του καπιταλιστικού ιδεώδους.

Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, προκάλεσε πληθώρα αντιδράσεων αλλά και θερμούς υποστηρικτές. Μετά από δύο αιώνες, αυτό το βιβλίο του Βέμπερ θεωρείται ακόμα αμφιλεγόμενο καθώς δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί η πραγματική αιτία συγγραφής του. Φαίνεται όμως πως ο Βέμπερ, προσπάθησε απλώς να σκιαγραφήσει την επιρροή αυτών των Προτεσταντικών κινήματων πάνω στο καπιταλιστικό μοντέλο και τίποτε παραπάνω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΑΣ : ΚΟΜΦΟΥΚΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑΟΙΣΜΟΣ

Μετά την συγγραφή της Προτεσταντικής Ηθικής, ο Βέμπερ επεκτείνει την έρευνά του προσταθώντας να προσεγγίσει τις συνθήκες εκείνες που επηρέασαν ώστε να μην αναπτυχθεί αντίστοιχο φαινόμενο καπιταλισμού στην Κίνα. << Η θρησκεία της Κίνας : Κομφουκιανισμός και Ταοισμός >>, ήταν η δεύτερη κατά σειρά έρευνα του Μάξ Βέμπερ, που συμπληρώνει την γενικότερη εικόνα του συγγραφέα σε σχέση με την Κοινωνιολογία της Θρησκείας. Το βιβλίο εκδόθηκε το 1915 στην γερμανική γλώσσα και αρκετά αργότερα (1951) μεταφράστηκε στα Αγγλικά.

Σε αυτήν την περίπτωση, ο Βέμπερ εστιάζει την προσοχή του στην Κινέζικη κοινωνία με αναφορές στην πρώιμη περίοδο της Κινέζικης ιστορίας, όπως τα διάφορα εμπόλεμα βασίλεια της κινέζικης αυτοκρατορίας αλλά και τις σχολές των διανοούμενων που με την σειρά τους επηρέασαν τα μέγιστα τόσο σε θρησκευτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

Η ακριβής χρονολογική σειρά των γεγονότων δεν απασχολεί ιδιαίτερα τον Βέμπερ, καθώς ο σκοπός του δεν ήταν να καταγράψει την κοινωνική και οικονομική ιστορία της Κίνας. Αντιθέτως, η βασική αιτία συγγραφής είναι ουσιαστικά η σύγκριση των συνθηκών της Κίνας με αυτών της Δύσης και του Πουριτανισμού. Ο κύριος προβληματισμός του συγγραφέα είναι να εντοπίσει για ποιο λόγο αναπτύχθηκε ο καπιταλισμός στην Δύση αλλά εξέλειπε από την Κίνα.

Τα κριτήρια του βασίζονται σε πρώτη φάση κυρίως στην εμφάνιση του Κομφουκιανισμού, ο οποίος επηρέασε άμεσα τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις αλλά και την οικονομία της Κίνας. Μετέπειτα, με την εμφάνιση του Ταοισμού μεταβάλλεται η θρησκευτικότητα των πιστών και ως αποτέλεσμα μεταβάλλεται και η κοινωνία.

Παρ'όλα αυτά, η << θρησκεία της Κίνας >> δεν αποτελεί ένα βιβλίο θρησκευτικού ή θρησκευσιολογικού περιεχομένου αλλά περισσότερο μια κοινωνιολογική προσέγγιση του φαινομένου του καπιταλισμού, ως συνάρτηση θρησκευτικών κυρίως παραγόντων. Είναι μια καθαρή απόδειξη πως η θρησκευτικότητα των ανθρώπων,

επηρεάζει όλους τους τομείς της κοινωνίας όπως την δομή της, την οικονομία και την πολιτική.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο της εργασίας, θα αναφερθεί συνοπτικά η δομή των πόλεων της Κίνας κατά την περίοδο των εμφυλίων πολέμων των αυτοκρατοριών. Εν συνεχεία θα παρουσιαστεί το φαινόμενο της γραφειοκρατίας που ήταν κυρίαρχος μοχλός της εξέλιξης της Κίνας, όπως επίσης και η παραδοσιακή ή αλλιώς οι δεσμοί της οικογένειας που χαρακτήριζαν έντονα την Κίνα. Η κατανόηση της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης, είναι σημαντική ώστε να κατανοηθεί ορθότερα η επιρροή του Κομφουκιανισμού και η απουσία του Καπιταλισμού.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην εμφάνιση του Κομφουκιανισμού. Οι βασικές αρχές του, όπως η ευσέβεια, η ευπρέπεια αλλά και η ιδέα του ενάρετου ανθρώπου επηρέασαν καθοριστικά την κοινωνία και την οικονομία της Κίνας μέσω των διανοούμενων (Literati) και των φιλοσοφικών σχολών που ιδρύθηκαν.

Στο τρίτο υποκεφάλαιο, η εμφάνιση του Ταοισμού θα επηρεάσει την θρησκευτικότητα και την πίστη της κινέζικης κοινωνίας προς διαφορετική κατεύθυνση από τον ορθολογισμό του Κομφουκιανισμού. Θα παρουσιαστούν οι αντιθέσεις του Ταοισμού με τον Κομφουκιανισμό.

Τέλος, στο τέταρτο υποκεφάλαιο θα καταγραφούν οι διαφορές που εντόπισε ο συγγραφέας ανάμεσα στην Κίνα και τον πουριτανισμό της Δύσης. Οι διαφορές αυτές αφορούν τόσο την ιστορική δομή των κοινωνιών και των πόλεων και έχουν προεκτάσεις ακόμα και στις επιστήμες που αναπτύχθηκαν ξεχωριστά στην Δύση και την Κίνα.

1) Κομφουκιανισμός

Ο Βέμπερ σε αυτό το σημείο, ξεκινά να αναλύει την φύση του Κομφουκιανισμού και τις βασικές αρχές του. Ωστόσο, προηγείται η αναφορά του ιδρυτή του Κομφουκιανισμού, του Κομφούκιου. Για μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα αυτής της θρησκείας, αξίζει να παραθέσουμε κάποια βιογραφικά στοιχεία του Κομφούκιου.

Ο Κομφούκιος υπολογίζεται πως γεννήθηκε το 551 π. Χ. στη μικρή πόλη Λου της χερσονήσου Σαντόνγκ στη βορειοανατολική Κίνα. Η γέννησή του τοποθετείται σε μια περίοδο πολέμων και έντονων οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών⁷⁰. Ο Κομφούκιος μεγάλωσε σε μια μεταβατική εποχή, κατά την οποία το παλιό φεουδαρχικό σύστημα της Κίνας διασπάστηκε σε επιμέρους κράτη, με αποτέλεσμα να αμφισβητηθεί η αξιοπιστία του συστήματος αξιών, στο οποίο στηριζόταν παραδοσιακά το κινέζικο κράτος.

Σε ηλικία τριών ετών, ο Κομφούκιος βιώνει τον θάνατο του πατέρα του. Η ανατροφή του από την μητέρα του συνοδεύονταν από δυσχερείς οικονομικές συνθήκες. Σε ηλικία δεκαενιά ετών ήταν ήδη παντρεμένος και από αυτόν τον γάμο απέκτησε έναν γιο και δύο κόρες.

Η μόρφωση του Κομφούκιου βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα, σπούδασε ακόμα και μουσική. Αρχικά εργάστηκε ως διδάσκαλος των αυτοκρατορικών παιδιών, ωστόσο αργότερα ασχολήθηκε και με την πολιτική και απέκτησε ευηπόληπτη θέση εκεί, όπως στο υπουργείο Δικαιοσύνης αλλά στο τέλος εξορίστηκε λόγω προφανούς απαράδεκτης συμπεριφοράς απέναντι σε μέλη της αριστοκρατίας.

Πραγματοποίησε πολλά ταξίδια από τη μια πόλη στην άλλη, χτίζοντας έτσι τη βάση της νέας θρησκείας που αργότερα αναγνωρίστηκε σαν επίσημη θρησκεία του κράτους. Απογοητευμένος ο 67χρονος πλέον Κομφούκιος επέστρεψε στην πατρίδα του, όπου πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του, διδάσκοντας στους μαθητές του τη φιλοσοφία του και φροντίζοντας να γίνουν ενάρετοι και ανώτεροι άνθρωποι, ώστε να καταλάβουν κυβερνητικά αξιώματα και να υπηρετήσουν σωστά τον λαό τους.

⁷⁰Lee Dian Rainey, *Confucius and Confucianism : The Essentials*, John Wiley & Sons Ltd., United Kingdom 2010, σ. 2.

Μετά το θάνατό του, το 479 π.Χ., οι μαθητές του ανέλαβαν να συνεχίσουν τη φιλοσοφική του σχολή.

Επιστρέφοντας στο βιβλίο του Βέμπερ << Η θρησκεία της Κίνας : Κομφουκιανισμός και Ταοισμός >>, ο συγγραφέας ξεκινά την αναφορά του με την φύση του Κομφουκιανισμού παραθέτοντας την βασική ιδέα της θρησκείας. Έτσι, ο Κομφουκιανισμός αποτελείται κυρίως από ηθικές επιταγές και την ιδέα του *Τάο*⁷¹. Ο κόσμος δημιουργήθηκε ως έχει και είναι ατελής όπως είναι και ο άνθρωπος⁷². Το κύριο μέλημα του ανθρώπου είναι η πλήρης προσαρμογή στον κόσμο, τις αρχές τους και τις συμβάσεις του. Η γαλήνη της αυτοκρατορίας και η ισορροπία της ψυχής αποτελούν τους παράγοντες ευτυχίας του ανθρώπου. Αν αυτός αποτύχει, τότε ευθύνεται ο ηγέτης και η κοινωνία.

Ο σημαντικότερος παράγοντας ευτυχίας για τους Κομφουκιανιστές ήταν η μόρφωση. Για την μόρφωση και την εκπαίδευση ήταν υπεύθυνος και εδώ ο εκάστοτε αυτοκράτορας. Για τον Κομφουκιανισμό δεν υφίσταται το κακό ως έννοια καθώς κακό θεωρείται μόνο οτιδήποτε έχει έλλειψη μόρφωσης⁷³. Υπάρχουν αναμφισβήτητα καλά και τα κακά πνεύματα αλλά ο Κομφουκιανισμός στερείται εν γένει μεταφυσικού ενδιαφέροντος. Η μαγεία, με την θρησκευτική έννοια του όρου, είναι αδύναμη μπροστά στην αρετή καθώς ο άνθρωπος που ζει όπως πρέπει, δεν φοβάται τα πνεύματα. Μόνος αυτός που έχει έλλειψη αρετής φοβάται.

Επιπροσθέτως, στον Κομφουκιανισμό απουσιάζει οποιαδήποτε ιδέα για την ζωή μετά θάνατον. Το κέντρο βάρους βρίσκεται στην ζωή εδώ και τώρα και πως θα μπορέσει ο άνθρωπος να προσαρμοστεί πλήρως σε αυτήν την ζωή. Κατά συνέπεια, απουσιάζει και η Μεσσιανική λυτρωτική ελπίδα⁷⁴, καθώς αυτή έχει εδώ κυρίως την μορφή του αυτοκράτορα ως Μεσσία, μόνο αυτός μπορεί να σώσει τον λαό. Η σωτηρία του ανθρώπου πέραν αυτού του κόσμου, δεν υφίσταται ως ιδέα.

Πάνω απ'όλα είναι η ευπρέπεια, η ορθότητα στην συμπεριφορά (propriety). Ομορφωμένος άνθρωπος του Κομφουκιανισμού είναι ευγενής, καλλιεργημένος και

⁷¹ Max Weber, *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen Konfuzianismus und Taoismus: Schriften 1915-1920*, Mohr Siebeck 1991, σ.161.

⁷² Max Weber, *The religion of China: Confucianism and Taoism*, Free Press, 1968, σ. 152.

⁷³ Hans Gerhard Kippenberg, Martin Riesebrodt, *Max Webers "Religionssystematik"*, Mohr Siebeck 2001, σ.321.

⁷⁴ Fritz Ringer, *Max Weber: An Intellectual Biography*, University of Chicago Press, 2010, σ.162.

με έντονη την αίσθηση της αξιοπρέπειας. Διατηρεί πάντα τον αυτοέλεγχό του και ακολουθεί την καταστολή των παθών που μπορούν να διαταράξουν την αρμονία του⁷⁵. Δεν υπάρχει μέσα του η ανάγκη να σωθεί από τίποτα άλλο, πέραν ίσως από την κοινωνική βαρβαρότητα⁷⁶. Το μόνο καθήκον είναι η ευσέβεια (κατά την αγγλική μετάφραση piety).

Σύμφωνα με τον Βέμπερ, ο Κομφουκιανισμός επικεντρώνεται στην σημασία της ευσέβειας και αποτελεί το κύριο νόημα της φιλοσοφίας του Κομφούκιου. Ο σεβασμός προς τους γονείς είναι το σπουδαιότερο καθήκον του ανθρώπου. Όπως συγκεκριμένα αναφέρει ο Κομφούκιος στα *Ανάλεκτα* « ο σεβασμός στην οικογένεια και η αδερφική αγάπη αποτελούν τις ρίζες της ανθρωπότητας ». Οι στενοί οικογενειακοί δεσμοί, επηρεάζουν θετικά και όλες τις άλλες σχέσεις του ανθρώπου, όπως τις φιλικές αλλά και τις σχέσεις με την αυτοκρατορία⁷⁷. Στον Κομφουκιανισμό, ο πατέρας της οικογένειας παρομοιάζεται με τον αυτοκράτορα. Ο τελευταίος συμπεριφέρεται σαν πατέρας στα μέλη της αυτοκρατορίας του με αγάπη και αυτοί με την σειρά τους τον σέβονται. Μέσω των ισχυρών οικογενειακών δεσμών, μπορεί να μεταρρυθμιστεί η κοινωνία προς το καλύτερο.

Η κοινωνική ηθική του Κομφουκιανισμού εξαπλώνεται πέραν της οικογένειας και στις σχέσεις με φίλους αλλά και με τις γυναίκες. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ, οι πειρασμοί της ομορφιάς πρέπει να αποφεύγονται, καθώς πολλές φορές υπερισχύουν της αρετής. Ο Κομφούκιος αναφέρεται στις γυναίκες ως παράλογα πλάσματα που είναι δύσκολο πολλές φορές να τις αντιμετωπίσεις. Φυσικά είναι χρήσιμες για την απόκτηση απογόνων αλλά γενικότερα τοποθετούνται χαμηλότερα από όλους στην Κομφουκιανή ιεραρχία καθώς πολλές φορές είναι υπεύθυνες για την επικράτηση της αναρχίας⁷⁸.

Παρ'όλα αυτά, οι φίλοι είναι ιδιαιτέρως χρήσιμοι κατά την κοινωνική ηθική του Κομφούκιου. Η εντολή « θα κάνω σε σένα ότι κάνεις εσυ σε μένα », αφορά την δικαιοσύνη στις ανθρώπινες σχέσεις και αυτό έχει και εχθρικές προεκτάσεις καθώς ο εχθρός πρέπει να αντιμετωπιστεί και όχι να παραμεριστεί, ακολουθώντας την Κομφουκιανή ηθική της δικαιοσύνης. Ειδικότερα, αν κάποιος σκοτώσει μέλος της

⁷⁵Max Weber, *The religion of China: Confucianism and Taoism*, ό.π., σ. 156.

⁷⁶Max Weber, *Selections in Translation*, Cambridge University Press, 1978, σ. 200.

⁷⁷Max Weber, *The religion of China: Confucianism and Taoism*, ό.π., σ. 157-159.

⁷⁸Li-hsiang Lisa Rosenlee, *Confucianism And Women: A Philosophical Interpretation*, SUNY Press, 2006.

οικογένειας, τότε ο πιστός του Κομφουκιανισμού μπορεί να προβεί και σε εγκληματικές συμπεριφορές. Ωστόσο, η φύση του Κομφουκιανισμού είναι ειρηνική καθώς οι εντάσεις και η βία μπορεί να ενοχλήσουν τα πνεύματα.

Η ευσέβεια λοιπόν, αποτελεί τον πυλώνα της ορθής συμπεριφοράς και την βάση του Κομφουκιανισμού και ξεκινά από την οικογένεια, τους φίλους και φτάνει στον σεβασμό απέναντι στην κοινωνία⁷⁹. Τα πάντα αρχίζουν και τελειώνουν στον πλήρη εναρμονισμό με την κοινωνία. Η ευσέβεια ήταν η μόνη υποχρέωση αλλά η λογοτεχνική μόρφωση αποτελούσε το μοναδικό μέσο προς την τελειότητα. Εδώ, όσο πουθενά αλλού, η μόρφωση ήταν το πάν. Ιδιαίτερος η ανάγνωση αρχαίων βιβλίων αλλά και της λογοτεχνίας γενικότερα, ήταν απαραίτητη ακόμα και για την επαγγελματική καταξίωση ως υπάλληλος της αυτοκρατορίας. Έτσι, παρατηρούνταν αρκετές περιπτώσεις όπου, ακόμα και υπερήλικες επιδίδονταν στην ανάγνωση βιβλίων ώστε να συνεχίσουν να μορφώνονται. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ σε αυτό το σημείο, « η σκέψη χωρίς την ανάγνωση είναι αποστερωμένη », έτσι λοιπόν στον Κομφουκιανισμό η μόρφωση και η εκπαίδευση αποτελούν τους σημαντικότερους παράγοντες ψυχικής τελειότητας του ανθρώπου.

Ο Βέμπερ δίνει έμφαση στους λόγιους (literati) καθώς αποτελούσαν το κυρίαρχο κοινωνικό στρώμα της εποχής⁸⁰. Όπως οι Βραχμάνοι στην Ινδία, έτσι και οι Λόγιοι στην Κίνα ανήκαν σε μια ιδιαίτερη ομάδα καθώς ασχολούνταν με την λογοτεχνική μόρφωση και την ανάγνωση αρχαίων κειμένων. Αυτοί είχαν την δυνατότητα, ύστερα από μια διαδικασία εξετάσεων, να εργαστούν δίπλα στον αυτοκράτορα σε υψηλά μάλιστα αξιώματα. Σε αντίθεση ωστόσο με τους Βραχμάνους, δεν υπήρχε εδώ κληρονομικότητα καθώς οι θέσεις των Λόγιων βασιζόνταν στο χάρισμα της συγγραφής και της συνεχούς ανάγνωσης.

Οι λόγιοι δεν χαρακτηρίζονται σε καμία περίπτωση ως 'μάγοι', ωστόσο θεωρητικά κατείχαν ιδιαίτερες ικανότητες απέναντι στα πνεύματα, λόγω της πλήρους εντρύφησης στα ιερά κείμενα της εποχής. Οποιαδήποτε καταστροφή ή αποτυχία, βασιζόνταν στους ίδιους αλλά αυτοί δεν ήταν υπεύθυνοι για την αποτυχία της κοινωνίας. Επιπροσθέτως, οι λόγιοι πολλές φορές συμβούλευαν τον αυτοκράτορα τόσο στην προσωπική του ζωή όσο και στις πολιτικές του δραστηριότητες. Για

⁷⁹ Fritz Ringer, *ό.π.*, σ. 164.

⁸⁰ John A Hughes, Wes Sharrock, Peter J Martin, *Understanding Classical Sociology: Marx, Weber, Durkheim*, SAGE Publication Ltd., London 2003, σ. 114.

περισσότερο από δύο χιλιάδες χρόνια, οι Λόγιοι και οι γραφειοκράτες κατείχαν ανώτερη κοινωνική θέση⁸¹.

Η άριστη γνώση των γραφών και η απασχόληση με την αστρονομία ήταν κάποια από τα χαρακτηριστικά τους. Γενικότερα, είχαν κάποιο μαγικό χάρισμα αλλά πάνω από όλα ήταν οι διαφυλαχτές της αρχαίας κινεζικής παράδοσης και εκπαίδευσης. Οι λόγιοι αντιμετώπισαν τον Κομφουκιανισμό με δεκτικότητα και θέρμη, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φιλοσοφία. Σίγουρα οι βασικές αρχές του Κομφουκιανισμού συμπίπτουν με αυτές των λόγιων της εποχής, αφού κύριο μέλημα είναι η αρμονία με τον κόσμο. Ήταν ιδιαίτερος σημαντική η ειρήνη της κοινωνίας, καθώς ιστορικά αναφερόμενοι, τόσο ο Κομφούκιος όσο και ο Μένκιος έζησαν σε μια εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ των κινεζικών αυτοκρατοριών.

Ως επίσημη θρησκεία του κράτους, ο Κομφουκιανισμός θεωρούσε σημαντική την λατρεία των θεοτήτων, ιδιαίτερη θέση κατείχε εδώ η προγονική λατρεία αλλά εξέλειπε ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα. Ο μυστικισμός και η μαγεία χρησίμευαν για τον έλεγχο της μάζας, ωστόσο προβλέποταν η αποφυγή της έκστασης και του ενθουσιασμού, όπως και ο μυστικιστικός στοχασμός και η ενασχόληση με την μεταφυσική. Ο άνθρωπος οφείλει να έχει πλήρη συνείδηση των πράξεων του και της συμπεριφοράς του, με απώτερο σκοπό την πλήρη προσαρμογή του με την αρμονία του κόσμου⁸², μέσω της συνεχούς μόρφωσης.

Το επάγγελμα είχε συγκεκριμένο ρόλο στον Κομφουκιανισμό. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ, η εργασία αποτελεί το εργαλείο, όχι το κέρδος. Ο πλούτος και η περιουσία ήταν σαφέστατα ευπρόσδεκτα αγαθά, ωστόσο η το ζητούμενο παρέμενε πάντοτε η αρμονία της ψυχής, όπου μέσω της υψηλής επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης, αυτή επιτυγχάνονταν. Η απόκτηση πλούτου ως αυτοσκοπού θεωρούνταν ανεπιθύμητη και το ίδιο ίσχυε για τον τόκο. Πιο συγκεκριμένα « *κάθε οικονομικός εξορθολογισμός της ανταλλακτικής επικέρδειας οδηγεί εν πρώτοις σε αποδυνάμωση της παράδοσης στην οποία στηρίζεται εν γένει η αυθεντία του ιερού*

⁸¹ Andreas E. Buss, *Max Weber in Asian Studies*, Τόμος 1, Μέρος 2, Brill Archive, Netherlands 1985, σ.56.

⁸²Ο.π.,σ. 47.

δικαίου. Γι'αυτόν τον λόγο, η ορμή για απόκτηση χρήματος ως τύπου ορθολογικής επικέρδειας είναι θρησκευτικά ύποπτη»⁸³.

Ο Κομφουκιανισμός για τον Βέμπερ είναι η μεγαλύτερη ιστορική δύναμη θρησκευτικού εξορθολογισμού. Προωθήθηκε κυρίως από στρώματα αξιωματούχων με κλασική μόρφωση και φορέας του ήταν ο γραφειοκράτης που οργανώνει τον κόσμο. Ο Κομφουκιανισμός είναι η ηθική του εξέχοντος ανθρώπου, « είναι σαφέστατα μια νομικοταξική ηθική, ορθότερα : ένα σύστημα κανόνων ορθής συμπεριφοράς, ενός εξέχοντος και φιλολογικά μορφωμένου στρώματος ⁸⁴»

⁸³MaxWeber, Οικονομία και Κοινωνία, ό.π., σ. 102-103.

⁸⁴ Max Weber, ό.π., σ. 141.

2) Ο Ταοισμός

Υστερα από την αναφορά του Κομφουκιανισμού και την επιρροή του στην κοινωνία και την οικονομία της Κίνας, ο Βέμπερ επεκτείνει την έρευνα του στον Ταοισμό ως η αμέσως επόμενη θρησκεία που επηρέασε την χώρα. Είναι γεγονός πως οι διανοούμενοι ακόλουθοι του Κομφουκιανισμού παραμέρισαν τις θρησκευτικές ανάγκες της μάζας, εξισώνοντας τα πνεύματα και τις τελετές με απλή κοινωνική σύμβαση. Επιπλέον, ο Κομφουκιανισμός περιόρισε τις λαϊκές θεότητες και εκείνες που δεν συμβάδιζαν με την παράδοση του. Τα παραπάνω κενά προσπάθησε να καλύψει ο Ταοισμός, με κύριο ιδρυτή του τον Λαο Τσε⁸⁵.

Οι βιογραφικές αναφορές σχετικά με το πρόσωπο και την ζωή του Λάο Τσε παρουσιάζουν αποκλίσεις, καθώς από μερικούς μελετητές αμφισβητείται ακόμα και η ιστορική του ύπαρξη. Παρ'όλα αυτά, σύμφωνα με πηγές, ο Λάο Τσε γεννήθηκε τον 4^ο ή 6^ο αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με την παράδοση, εργαζόταν στην αυτοκρατορική βιβλιοθήκη της δυναστείας των Ζου, όπου εκεί συναντήθηκε με τον Κομφούκιο και ακολούθησαν συζητήσεις μεταξύ τους περί ευπρέπειας και των αρχών του Κομφουκιανισμού. Ο Λάο Τσε ανήκε στην ίδια κοινωνική κάστα με τον Κομφούκιο⁸⁶ και έβλεπε τον ηγέτη της κυβερνήσεως ως θετικό παράδειγμα προς μίμηση, με την προϋπόθεση πως ο τελευταίος έχει ενωθεί με το Τάο και αποτελεί δώρο στους πολίτες του. Ο Λάο Τσε θεωρείται ο ιδρυτής του θρησκευτικού κινήματος του Ταοισμού και τιμάται ως άγιος από τους οπαδούς του. Τέλος, σε αυτόν αποδίδεται η συγγραφή του Ταοϊστικού έργου Τάο Τε Τσινγκ, αντίστοιχο έργο με τα Ανάλεκτα του Κομφούκιου.

Αρχικά, ο συγγραφέας αναφέρει πως ο Ταοισμός κατά την εμφάνισή του συμβάδιζε με τον Κομφουκιανισμό. Ωστόσο αργότερα θεωρήθηκε ετερόδοξος καθώς η μυστικιστική και ασκητική ανάγκη για σωτηρία ήταν χαρακτηριστικά εντελώς άγνωστα για τον Κομφουκιανισμό. Επιπλέον και το πιο σημαντικό, πως στον Ταοισμό δεν υπήρχε χώρος σε μια ορθολογιστική γραφειοκρατία.

⁸⁵ Σχετικά με τον Ταοισμό, βλ. επίσης : Γρηγόριος Ζιάκας, *Θρησκείες και πολιτισμοί της Ασίας*, εκδόσεις Σφιακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2008, σ.σ. 509-530.

⁸⁶ Sara R. Farris, *Max Weber's Theory of Personality: Individuation, Politics and Orientalism in the Sociology of Religion*, Brill Publishing Ltd, Netherlands 2013, σ.173.

Οι διαφορές με τον Κομφουκιανισμό εντοπίζονται ακόμα και σε ορολογίες. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ, η επιθυμία μακροζωίας ήταν κοινή και στις δύο σχολές αλλά είχε διαφορετική σημασία. Επίσης, η ιδέα του Τάο ήταν κοινή αλλά αργότερα διαχωρίστηκε και τέλος παρόμοια ήταν και η λογοτεχνία, με την μόνη διαφορά πως ο Κομφουκιανισμός απέρριψε τα συγγράματα του Λάο Τσε ως μη κλασσικά.

Ο Βέμπερ τονίζει πως δεν ενδιαφέρεται για τον Λάο Τσε ως φιλόσοφο αλλά ως προς την κοινωνιολογική του θέση και επιρροή στην κινέζικη κοινωνία. Η ανάλυση του Ταοισμού ξεκινά με την ανάλυση της έννοιας του Τάο. Ο Τάο είναι υπερθεϊκή απρόσωπη δύναμη και η ομαλή λειτουργία των πνευμάτων και των δαιμόνων είναι εγγυημένη μόνο μέσω μιας ηθικώς ορθής διακυβέρνησης όπως αυτή αντιστοιχεί στο αληθινό μονοπάτι του Τάο⁸⁷.

Ο Τάο είναι κατεξοχήν έννοια του Κομφούκιου και συμβολίζει την αιώνια τάξη και αρμονία του κόσμου. Για τον Λάο Τσε, ο Τάο έρχεται σε επαφή με την αναζήτηση του Θεού στον μυστικισμό. Είναι το μόνο αμετάβλητο στοιχείο και η απόλυτη αξία, χαρακτηριστικό που έγινε αμέσως αποδεκτό από τον Κομφουκιανισμό και εν κατακλείδι, ο Τάο τελικά συμβολίζει το ίδιο πράγμα και στις δυο θρησκείες⁸⁸.

Η βασικότερη διαφορά μεταξύ των δυο σχολών, ήταν η έμφαση που απέδιδε ο Ταοισμός στον αναχωρητισμό⁸⁹. Σύμφωνα με αρχαίες μαρτυρίες, αναχωρητές και ασκητές υπήρχαν στην Κίνα από αρχαιοτάτων χρόνων. Υποστηρίζεται πως οι ηλικιωμένοι, όντας θεωρητικά ανίκανοι πλέον να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο, αναχωρούσαν προς τα δάση. Επιπροσθέτως, για τους πολιτικά αποτυχημένους λόγιους, ο αναχωρητισμός αποτελούσε την μοναδική επιλογή για να αποφύγουν είτε την αυτοκτονία, είτε την τιμωρία. Ο Κομφούκιος και ο Λάο Τσε ακολούθησαν μεν τον αναχωρητισμό αλλά για διαφορετικό λόγο ο καθένας. Ο Κομοφύκιος επειδή αδυνατούσε πλέον να ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική και την κοινωνική μεταρρύθμιση. Σε αντίθεση με τον Λάο Τσε, ο οποίος επέλεξε τον αναχωρητισμό ακριβώς επειδή δεν ήθελε να ασχοληθεί με τα παραπάνω.

Έτσι, ενώ ο αναχωρητισμός προϋπήρχε του Ταοισμού στην αρχαία Κίνα, τώρα πλέον υπερτονίζεται ως ο βασικότερος δρόμος σωτηρίας. Στον Ταοισμό είναι έκδηλη

⁸⁷Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία*, ό.π., σ. 66.

⁸⁸Sara R. Farris, ό.π., σ. 173.

⁸⁹Ahmad Sadri, *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford University Press, 1994, σ.64.

η μυστικιστική στάση απέναντι στην ζωή. Ο στόχος του αναχωρητή ήταν η απάθεια απέναντι στις κοσμικές αρετές καθώς θεωρούνταν επικίνδυνες, αφού απομακρύνουν από την επιδίωξη του ιερού. Η δράση στον Ταοισμό ελαχιστοποιείται γιατί μόνο έτσι τονίζεται η κατάσταση της μυστικιστικής χάριτος. Μόνο μέσω της απάθειας δεν μπορεί να αγγίξει ο κόσμος τον άνθρωπο. Η δράση εντός του κόσμου απορρίπτεται από τον Ταοισμό καθώς δεν σχετίζεται με την σωτηρία της ψυχής.

Ο μυστικισμός που διακρίνει τον Λάο Τσε επικεντρώνεται στην καλοσύνη και την ταπεινότητα κάποιου μέσα στον κόσμο. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως ο Ταοισμός δεν αρνείται ούτε απαξιώνει τον κόσμο, απλώς θεωρεί την σωτηρία της ψυχής ως καθαρά ατομικό θέμα. Ο μυστικισμός εδώ προσδιορίζεται ψυχολογικά και όχι εξωτερικά με ορθολογικό τρόπο. Ο άνθρωπος που έχει ενωθεί με το Τάο, αναγνωρίζεται από την ταπεινοφροσύνη και την αυτό-υποβάθμισή του μπροστά στους ανθρώπους. Σκοπός ήταν η ισότητα των ανθρώπων και η αποδέσμευση από το σώμα.

Στον Ταοισμό, η επίτευξη της μακροζωίας ήταν υψίστης σημασίας. Για αυτόν τον λόγο, ανέπτυξε και διάφορες μεθόδους σχετικές με αυτήν, όπως οι ασκήσεις της αναπνοής, η αποχή από πάθη και επιθυμίες⁹⁰, η ησυχία και η αποφυγή σωματικών δραστηριοτήτων και τέλος, η μελέτη των φυτών⁹¹ προς δημιουργία ενός ελιξήριου ζωής. Πρόκειται ουσιαστικά για την ιδέα της “αγιότητας”, θεωρία βασιζόμενη στον Λάο Τσε και παραπλήσια με την ιδέα του gentleman στον Κομφουκισμό. Ο Λάο Τσε δεν διαφωνούσε με την ιδέα του λόγιου μορφωμένου ανθρώπου του Κομφουκισμού, ωστόσο η υπερβολική μόρφωση και η συνεχής ενασχόληση με την πολιτική ως αυτοσκοπού, παίρνουν εδώ αρνητική χροιά και θεωρούνται επικίνδυνα.

Ο Ταοισμός ήταν περισσότερο παραδοσιακός σε σύγκριση με τον Κομφουκισμό και επιδίωκε την διατήρηση της παράδοσης. Κατά την περίοδο της επικράτησής του, αναπτύχθηκαν η Αστρολογία, η Φαρμακευτική και η Τεχνολογία εν μέρει (όχι όσο στην Βαβυλωνία), ακόμα και η γεωμετρική αρχιτεκτονική. Τα δέντρα, οι πέτρες, τα βουνά κ.α. θεωρήθηκαν σημαντικά εξ απόψεως γεωμετρίας. Μια απλή πέτρα, ανάλογα με την μορφή της, μπορούσε να προστατεύσει από το κακό. Γι’ αυτόν τον λόγο όλα πλέον δημιουργούνταν προσεκτικά μορφολογικά.

⁹⁰MaxWeber, *The religion of China : Confucianism and Taoism*, ό.π., σ. 190.

⁹¹Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait*, University of California Press, 1977, σ.130.

Το ίδιο ίσχυε πλέον και για τις κατασκευές δρόμων, γεφυρών κ.α. και έτσι, όπως αναφέρει ο Βέμπερ, όλα τα παραπάνω μετέτρεψαν τον κόσμο σε έναν μαγικό κήπο (Zaubergarten) ⁹². Ωστόσο, η μαγεία του Ταοισμού έγινε εμπόδιο για περαιτέρω ανάπτυξη καθώς δεν αντιμετώπιζε θετικά οποιαδήποτε καινοτομία.

Για τον Ταοισμό, η μαγεία ήταν σημαντική για την μοίρα του ανθρώπου. Από την άλλη μεριά, στον Κομφουκιανισμό δεν αναγνωρίζονταν αυτό το μαγικό στοιχείο⁹³ καθώς αντιμετώπιζονταν ως επικύνδυνο για την δύναμη τους. Όπως στα Ελευσίνια μυστήρια της αρχαίας Ελλάδος, έτσι και εδώ το κέντρο των μυστηρίων του Ταοισμού ήταν η υπόσχεση του πλούτου, της υγείας και της ευτυχίας όχι μόνο σε αυτή την ζωή αλλά και στην μετά θάνατον. Αυτή η υπόσχεση της μετά θάνατον ζωής, εισάγεται εδώ πρώτη φορά ως ιδέα στην Κίνα και προσέελκυσε μεγάλο ποσοστό πιστών. Παρ'όλα αυτά, η ανεξέλεγκτη μαγεία του Ταοισμού, είχε ως αποτέλεσμα να θεωρηθεί το δόγμα του ως μυστηριακή θεραπεία, αλχημεία και ως τεχνική για την αθανασία⁹⁴.

Ο συγγραφέας συνεχίζει την έρευνά του με την ανάλυση της Ταοιστικής ιεροκρατείας. Έτσι, τους απαριθμεί ως⁹⁵

- Τον σύμβουλο
- Τον ιεροφάντη
- Τον θαυματουργό, και
- Τους κοινούς ιερείς.

Η εμφάνιση του Βουδισμού στην Κίνα από την Ινδία επηρεάζει αρκετά την δομή του Ταοισμού, ειδικότερα όσον αφορά την ιεροκρατική ανάπτυξη του. Ο εισαγόμενος Βουδισμός εδώ, δεν είχε την ίδια μορφή με τον Βουδισμό της Ινδίας αλλά θεωρείται περισσότερο ως η μαγική και μυσταγωγική πρακτική μιας μοναστικής οργάνωσης. Ωστόσο, ο σχηματισμός θρησκευτικών κοινοτήτων εξέλλειπε και από τις δυο θρησκείες.

Αντ'αυτού υπήρχαν βαθμοί και επίπεδα ιεροσύνης και ιεροκρατικής κατάταξης. Απουσίαζε όμως η εκκλησιαστική πειθαρχεία που θα μπορούσε να ελέγξει την

⁹² Hans Gerhard Kippenberg , Martin Riesebrodt, *ό.π.*, σ. 122.

⁹³ Reinhard Bendix, *ό.π.*, σ. 189.

⁹⁴ Max Weber, *ό.π.*, σ. 62

⁹⁵Max Weber, *ό.π.*, σ. 192-195.

θρησκευτική ζωή των πιστών. Όπως ορθώς αναφέρει ο Βέμπερ, οι θρησκείες που είναι προσκολλημένες στην μαγεία, είναι αντικοινωνικές. Και αυτό είναι καθοριστικό από κοινωνιολογικής άποψης. Οι απαρχές αυτής της λυτρωτικής θρησκευτικότητας χαρακτηρίζονται από τον συγγραφέα ως θλιβερές αλλά είχαν και σημαντικές προεκτάσεις.

Αναφερόμενος στον Βουδισμό, ο Βέμπερ θεωρεί πως αυτός εισήγαγε στην κινέζικη λαϊκή ζωή το θρησκευτικό κήρυγμα, την ατομική αναζήτηση της σωτηρίας, την πίστη στην αποζημίωση στην μετά θάνατον κατάσταση, την ενεργή αφοσίωση και την θρησκευτική ηθική.

Στην Κίνα η μαγεία ποτέ δεν αντικαταστήθηκε από μια προφητεία ή μια σωτηριολογική θρησκεία. Ειδικότερα στην περίπτωση του Ταοισμού, αυτός που έχει ενωθεί με το Τάο μπορούσε να επηρεάσει τους άλλους μόνο ως παράδειγμα και όχι ως προπαγάνδα ή υπο την μορφή προφητείας. Ο δρόμος προς την σωτηρία της ψυχής είναι μοναχικός και ο πιστός πρέπει να απέχει από ανούσιες συναναστροφές.

Ο Ταοισμός κέρδιζε συνεχώς έδαφος ανάμεσα στους αυτοκρατορικούς κύκλους αλλά και τα στοιχεία του διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εργατική ζωή της μάζας. Τέλος, τον 11^ο αιώνα μ. Χ. συστηματοποιήθηκε και ο ταοιστικός τρόπος εξέτασης των λόγιων.

3) Κομφουκιανισμός και Πουριτανισμός

Η συγγραφή του παρόντος βιβλίου ολοκληρώνεται από τον Βέμπερ με την σύγκριση του Κομφουκιανισμού με τον Πουριτανισμό της Δύσης. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ηθική και την κοσμοθεωρία των δυο θρησκειών σε συνάρτηση με την οικονομική τους ανάπτυξη. Ο προβληματισμός του συγγραφέα αφορά την επικράτηση του δυτικού καπιταλισμού μέσω του πουριτανικού ασκητισμού, φαινόμενο το οποίο δεν προωθήθηκε μέσω του Κομφουκιανισμού στην Δύση.

Αρχικά, το κοινό γνώρισμα αυτών των θρησκειών είναι ο εξορθολογισμός της θρησκείας. Ο Κομφουκιανισμός και ο Πουριτανισμός έχουν κοινή ορθολογιστική ηθική, ωστόσο διαφέρουν πολύ ως προς την σημασία και τον βαθμό που προσδίδουν σε αυτήν⁹⁶. Για τον Βέμπερ, ο βαθμός εξορθολογισμού μιας θρησκείας κρίνεται από τους δύο παρακάτω παράγοντες :

- Τον βαθμό στον οποίο μια θρησκεία απομακρύνεται από την μαγεία, και
- Την ηθική σχέση που διατηρεί η θρησκεία με τον κόσμο και τον τύπο της σχέσης ανάμεσα στον κόσμο και το θείο⁹⁷.

Όσον αφορά τον πρώτο παράγοντα, ο Κομφουκιανισμός ανέχονταν την μαγεία όσο αυτή διασφάλιζε την τάξη των μαζών και βοηθούσε τον Κομφουκιανισμό να διατηρήσει την δύναμή του. Κατά τον συγγραφέα « ο Κομφουκιανισμός δεν απαγόρευσε την μαγεία αλλά αντιθέτως άφησε άθικτη την σημασία της για την λύτρωση »⁹⁸. Ο Προτεσταντισμός, από την άλλη μεριά, αποδεσμεύτηκε και απέρριψε την μαγεία, περιορίζοντας την ψευδαίσθηση ότι μπορεί αυτή να παρέμβει στα γεγονότα.

Σχετικά με την λύτρωση και την σωτηρία του ανθρώπου, οι ακόλουθοι του Κομφουκιανισμού δεν ένιωθαν την ανάγκη για σωτηρία, καθώς δεν είχαν την έννοια του κακού. Το κακό είναι απόρροια της έλλειψης παιδείας και, ως εκ τούτου, αντιμετωπίζεται μόνο μέσω της μόρφωσης. Δεν αντιμετώπιζαν συγκρούσεις

⁹⁶ Peter Ghosh, *A Historian reads Max Weber : Essays on the Protestant Ethic*, Otto Harrassowitz Verlag, 2008, σ. 11.

⁹⁷ Max Weber, *The religion of China : Confucianism and Taoism*, ό.π., σ. 226.

⁹⁸ Max Weber, ό.π., σ. 226-227.

μεταξύ της αμαρτίας και των ηθικών επιταγών για την επόμενη ζωή. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ, στην Κομφουκιανή ηθική υπήρχε πλήρης απουσία έντασης μεταξύ της φύσης και της θεότητας, της αμαρτίας και της ανθρώπινης αδυναμίας, των θρησκευτικών καθηκόντων και της κοινωνικό-πολιτικής πραγματικότητας. Εδώ δεν υπάρχει η ανάγκη για σωτηρία ούτε η αποζημίωση στην μετά θάνατον ζωή. Ο μόνος στόχος του πιστού ήταν η υγεία, ο πλούτος, η μακροζωία και η διατήρηση ενός καλού ονόματος μετά τον θάνατο⁹⁹.

Ο πουριτανός έπρεπε μόνο να υπακούει στις εντολές του Θεού και μέσω της πίστεώς και των έργων του απέφευγε το κακό και την αμαρτία. Η δικαίωση ερχόταν μέσω της επιτυχίας του που θεωρούνταν σημάδι της χάριτος του Θεού. Ο άνθρωπος είναι ανίκανος να φτάσει από μόνος του στην τελειότητα, γι' αυτό πρέπει να εμπιστεύεται την επιλογή του Θεού σχετικά με το ποιος είναι εκλεκτός και ποιος όχι.

Στον Κομφουκιανισμό, ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει μόνος του στην τελειότητα μέσω της μορφώσεως και της κλασσικής παιδείας. Ο πουριτανισμός χαρακτηρίζεται ως σωτηριολογική θρησκεία και γι' αυτόν τον λόγο φέρνει την ένταση με τον κόσμο στον μέγιστο βαθμό. Ο Κομφουκιανισμός αντιθέτως δεν είναι σωτηριολογική θρησκεία και το μόνο που επιζητεί είναι η πλήρης προσαρμογή και αρμονία εντός του κόσμου¹⁰⁰. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, δεν αναπτύχθηκε οποιαδήποτε ένταση εντός του κόσμου γιατί δεν υπήρξε ποτέ μια ηθική προφητεία ενός υπερβατικού Θεού¹⁰¹.

Η συμπεριφορά του πιστού στον Κομφουκιανισμό κρίνονταν κυρίως από την ευσέβεια στους γονείς. Η θρησκευτική του ευθύνη προσανατολιζόταν απέναντι στους γονείς και την οικογένεια και όχι σε έναν υπερκόσμιο Θεό. Εξίσου σημαντική ήταν η λατρεία των προγόνων. « Η λατρεία των προγόνων ήταν η ραχοκοκκαλιά της κινέζικης κοινωνίας, καθώς εξασφάλιζε την αφοσίωση και την υπακοή στα μέλη της οικογένειας και σε όσους βρίσκονταν σε υψηλότερη βαθμίδα στην κοινωνική ιεραρχία »¹⁰². Η ευσέβεια στην οικογένεια αποτελεί την ύψιστη αρχή που προσδιορίζει όλες τις ανθρώπινες σχέσεις και επηρεάζει ακόμα και τις οικονομικές

⁹⁹ Reinhard Bendix, *ό.π.*, σ. 136.

¹⁰⁰ Joel S. Fetzer, J. Christopher Soper, *Confucianism, Democratization, and Human Rights in Taiwan*, Rowman & Littlefield, England 2013, σ. 16.

¹⁰¹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 229-230

¹⁰² Sara R. Farris, *Max Weber's Theory of Personality: Individuation, Politics and Orientalism in the Sociology of Religion*, Brill 2013, σ. 178.

συναλλαγές, ενώ στον πουριτανισμό υπάρχει η υποταγή όλων των ανθρωπίνων σχέσεων στην υπηρεσία του Θεού.

Η αντίληψη των δυο θρησκειών για τον πλούτο ήταν αυτή που ουσιαστικά επηρέασε περισσότερο τον οικονομικό τους χαρακτήρα. Σε αυτό το σημείο παρουσιάζεται από τον συγγραφέα το εξής παράδοξο : ενώ στην Κίνα ο πλούτος και τα υλικά αγαθά επιδιώχθηκαν σκοπίμως και συνειδητά από την πολιτική και την οικονομική διδασκαλία του Κομφουκιανισμού ως σκοπός ζωής, τελικά ο καπιταλισμός δεν επιτεύχθηκε σε καμία του μορφή. Σε αντίθεση με την Δύση, όπου ο πουριτανισμός απέρριπτε την επιδίωξη του πλούτου ως αυτοσκοπού. Παρ'όλα αυτά, ο πλούτος αυξήθηκε καθώς συνέβαλλε ακουσίως στην δημιουργία μιας οικονομικής συμπεριφοράς και ενός μεθοδικού τρόπου ζωής¹⁰³.

Για τον πουριτανισμό, η εργασία και το κέρδος αντικατόπτριζαν την προσπάθεια των πιστών για την επίτευξη ενός υπερβατικού στόχου. Η ηθική και των δυο θρησκειών τονίζουν την εγκράτεια εξίσου, ωστόσο στην οικονομική συμπεριφορά του ο πουριτανισμός λειτουργούσε σύμφωνα με το θείο θέλημα και τον υπολογισμό¹⁰⁴. Στον Κομφουκιανισμό, η αναστολή του καπιταλισμού βασίστηκε σε διάφορους παράγοντες. Η δύναμη του συστήματος της συγγένειας και της προγονολατρίας, αποθάρρυνε την εργασιακή πειθαρχία και τον εξορθολογισμό της εργασίας¹⁰⁵. Το άτομο υποτάσσεται ολοκληρωτικά στην κοινότητα, στην γραφειοκρατία και στην απόλυτη κυριαρχία της εξουσίας.

Ο Βέμπερ τελικά κατέληξε στο συμπέρασμα πως « τα βασικά χαρακτηριστικά της 'νοοτροπίας' τους και η πρακτική στάση τους απέναντι στον κόσμο, συγκαθόρισαν την πολιτική και οικονομική μοίρα τους »¹⁰⁶.

¹⁰³ Reinhard Bendix, *ό.π.*, σ. 140.

¹⁰⁴ Jesús Solé-Farràs, *New Confucianism in Twenty-First Century China: The Construction of a Discourse*, Routledge Publishing, New York 2003, σ.73.

¹⁰⁵ Bryan S. Turner, *Religion and Modern Society: Citizenship, Secularisation and the State*, Cambridge University Press, United Kingdom 2011, σ. 69.

¹⁰⁶ Weber, *ό.π.*, σ. 249.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ : ΗΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΟΥΔΙΣΜΟΥ

Η τρίτη κατά σειρά έρευνα του Μαξ Βέμπερ, σχετικά με την κοινωνιολογία της θρησκείας, είναι η θρησκεία της Ινδίας και ιδιαίτερα του Ινδουισμού και του Βουδισμού. Αφού έχει προηγηθεί η εξέταση των θρησκειών της Δύσης και της Κίνας σε συνάρτηση με την εμφάνιση του Καπιταλισμού, ο συγγραφέας συνεχίζει με την εξέταση της Ινδίας, όπου παρουσιάζονται αξιοσημείωτα κοινωνικά και θρησκευτικά γνωρίσματα. Η αρχική έκδοση ήταν στην γερμανική γλώσσα και δημοσιεύτηκε το 1916, ενώ η αγγλική μετάφραση πραγματοποιήθηκε το 1958 από τον Hans H. Gerth και τον Don Martindale. Έκτοτε το βιβλίο έχει μεταφραστεί αρκετές φορές στα αγγλικά.

Στην <<Θρησκεία της Ινδίας>>, ο Βέμπερ αναλύει αρχικά την δομή της ινδικής κοινωνίας, με το σύστημα κυρίως των καστών και το πώς αυτές επηρέασαν όλες τις εκφάνσεις της κοινωνίας. Στην συνέχεια, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα δόγματα της επίσημης θρησκείας της Ινδίας, του Ινδουισμού αλλά και των ετερόδοξων θρησκειών όπως του Τζαινισμού και του Βουδισμού. Το κύριο μέλημα του συγγραφέα είναι η κατανόηση της επιρροής αυτών των θρησκειών στην ηθική της ινδικής κοινωνίας¹⁰⁷.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο, θα αναφερθούμε σε κάποιες ιστορικές πτυχές της αρχαίας Ινδίας που επηρέασαν τόσο την κοινωνική, όσο και την οικονομικό – πολιτική δομή της Ινδίας. Τον κύριο ρόλο εδώ, διαδραματίζουν το εμπόριο, οι σέκτες και τα κοινωνικά στρώματα, όπως επίσης το ιερό βιβλίο των Βέδων και τα βασικά θρησκευτικά δόγματα των Ινδών.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο, θα μας απασχολήσει η ομαδοποίηση των καστών. Οι τέσσερις αυτές ομάδες και οι πάνω από 3000 πλέον υπο-ομάδες, αποτελούν από την αρχαιότητα έως σήμερα, το κυριότερο θέμα προς συζήτηση, αφού οι κάστες διαμόρφωσαν το σύνολο της ινδικής κοινωνίας, όπως την ηθική, την οικονομία, την λαϊκή θρησκευτικότητα και την πολιτική κατάσταση.

¹⁰⁷ Reinhard Bendix, *Max Weber: an intellectual portrait*, ό.π.,σ. 142.

Ο Ιουδαισμός, ως η επίσημη θρησκεία της Ινδίας, είναι το θέμα του τρίτου υποκεφαλαίου. Η αντίληψη των Ινδών περί Θεού, κόσμου, ψυχής και οι λατρευτικές τους δραστηριότητες αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της ινδικής κοινωνίας, αφού όλα εκπορεύονται από τα δόγματα του Ινδουισμού. Η ανάλυση του Ινδουισμού κρίνεται απαραίτητη επίσης για την καλύτερη κατανόηση των ετερόδοξων δογμάτων της Ινδίας που είναι ο αρχαίος Βουδισμός και ο Τζαινισμός.

Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο υποκεφάλαιο, πραγματοποιείται ανάλυση των επόμενων δύο επικρατούσων θρησκειών της Ινδίας, του Βουδισμού και του Τζαινισμού. Πρόκειται για δύο περιπτώσεις με σημαντικές δογματικές και θρησκευτικές διαφορές από τον Ινδουισμό που με την σειρά τους, επηρέασαν την ινδική κοινωνία.

1) Το κοινωνικό σύστημα της Ινδίας και η ομαδοποίηση των καστών

Αρχικά, αξίζει να αναφερθεί, η τοποθέτηση των άλλων λαών στην Ινδία διότι εξυπηρετεί την σαφέστερη εικόνα της τότε επικρατούσας γεωγραφικής κατάστασης. Κατά τον συγγραφέα, σε αρκετά πρώιμη περίοδο, οι Εβραίοι εγκαταστήθηκαν στην Νότια Ινδία ενώ οι Ζαρατούστριοι από την Περσία μετανάστευσαν στο Βόρειο τμήμα της χώρας. Μεγάλη επιρροή ασκεί ήδη το Ισλάμ και οι Μογγόλοι στην περιοχή. Η Ινδία, σε αντίθεση με την Κίνα, αποτελούνταν κυρίως από χωριά και βασιζόνταν στην κληρονομική οργάνωση της κοινωνίας. Ωστόσο, το εμπόριο εδώ διέπει την οικονομία από την εποχή της αρχαίας Βαβυλωνίας έως σήμερα. Το εμπόριο αφορούσε πρωτίστως εξαγωγές με την Δύση και δευτερευόντως εισαγωγές. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, το εμπόριο της Ινδίας είχε σαφείς επιρροές από την Αρχαία Ελλάδα¹⁰⁸.

Ο στρατός, υπο την οικονομική ενίσχυση του εκάστοτε ηγεμόνα, ήταν αρκετά ενισχυμένος δεδομένου της περιόδου ενώ και το φορολογικό σύστημα της περιοχής ακολουθούσε την δυτική λογική(γεωργικοί φόροι, μονοπώλιο του εμπορίου κ.ο.κ). Η αστική ανάπτυξη της Ινδίας, μπορεί εύκολα να παραλληλιστεί με την αντίστοιχη ανάπτυξη της Δύσης.

Οι επιστήμες αναπτύχθηκαν εδώ περισσότερο από ότι στην Κίνα και με ορθολογιστικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερα η αριθμητική, η άλγεβρα και η γραμματική είχαν άνθηση στην αρχαία Ινδία. Επιπλέον, δημιουργήθηκαν αναρρίθμητες φιλοσοφικές σχολές και θρησκευτικές σέκτες, όλων των κοινωνιολογικών τύπων. Από την άλλη μεριά, και το δίκαιο ως επιστήμη ήταν αρκετά εξειδικευμένο και αναπτύχθηκε σε μορφές που θα μπορούσαν να συγκριθούν με τους αντίστοιχους νόμους δικαίου του Μεσσαίωνα. Επιπλέον, στα γνωρίσματα της ινδικής κοινωνίας προστίθεται και η εξειδίκευση των επαγγελματιών.

Όσον αφορά την λαϊκή θρησκευτικότητα της αρχαίας Ινδίας, ο Ινδουισμός αποτελεί την επίσημη θρησκεία του κράτους. Στην γερμανική γλώσσα, αποδίδεται και ως Βραχμανισμός έχοντας ως αναφορά τον ιερέα και αρχηγό της θρησκείας, τον

¹⁰⁸Max Weber, *The religion of India : The Sociology of Hinduism and Buddhism*, translated by Hans H. Gerth and Don Martindale, The Free Press, New York, 1958 "A sect is an exclusive association of religious virtuosos or of especially qualified religious persons", σ. 3.

Βραχμάνο. Οι Βραχμάνοι αποτελούσαν από μόνοι τους μια κάστα, την ανώτερη κάστα και διαδραμάτισαν ισχυρό ρόλο στην κοινωνία. Ο Ινδουισμός είχε την μορφή της κληρονομικής θρησκείας. Μόνο μέσω της κληρονομικότητας μπορούσε κάποιος να αποτελεί πιστός της ινδουιστικής θρησκείας και ο ορθός τρόπος ζωής δεν αποτελούσε κριτήριο εισαγωγής σε αυτήν, αν δεν προέρχονταν από γονείς Ινδουιστών.

Ωστόσο, το φαινόμενο της κληρονομικότητας για τον Βέμπερ, δεν ήταν απόλυτο. Συγκεκριμένα, ο Ινδουισμός παρέδωσε στις κάστες το θέμα εισαγωγής και ξένων πιστών σε αυτόν, χωρίς την προϋπόθεση της κληρονομικότητας. Η κάθε κάστα είχε τις δικές της αρχές και τους δικούς της νόμους, με αποτέλεσμα να αποφασίζει η ίδια για το ποιος μπορεί να εισαχθεί στον Ινδουισμό. Παρ'όλα αυτά, επικράτησε τελικά η αντίληψη πως, για να εισέλθει κάποιος σε κάστα πρέπει να είναι Ινδικής καταγωγής, διαφορετικά είναι ξένος.

Η κάθοδος των Αρίων στην χερσόνησο της Ινδίας και η εγκατάστασή τους εκεί μετέτρεψε τα κοινωνικά και θρησκευτικά δεδομένα. Ως αποτέλεσμα, είναι ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε σέκτες. Ο κοινωνιολογικός ορισμός της σέκτας από τον Μαξ Βέμπερ, αποδίδεται ως εξής: «*Η σέκτα είναι η αποκλειστική σύνδεση / σχέση των θρησκευτικών ανθρώπων ή όσων έχουν ειδικά θρησκευτικά προσόντα*»¹⁰⁹. Οι κάστες ήταν ομάδες χωρίς κάποια συγκεκριμένη περιοχή κατοικίας, στις οποίες η ένταξη ήταν αυστηρώς κληρονομική και με χαρακτηριστικό γνώρισμα την εσωτερική αδερφοποίηση. Η κάθε κάστα είχε δικά της οικονομικά, πολιτικά και θρησκευτικά κριτήρια¹¹⁰. Οι κάστες για τον Βέμπερ, είναι ομάδες που θέτουν περιοριστικούς φραγμούς στις σχέσεις με μέλη των άλλων ομάδων και θέτουν λεπτομέρειες που ρυθμίζουν την ζωή των ανθρώπων. Οι κάστες μοιράζονται τις ίδιες τελετουργικές πρακτικές και δημιουργούν μια άμεση σχέση μεταξύ θρησκευτικής πίστης και της κοινωνίας¹¹¹.

¹⁰⁹Weber Max, *ό.π.*, σ. 6.

¹¹⁰Wolfgang Schluchter, *Rationalism, religion, and domination: a Weberian perspective*, University of California Press, 1989, σ. 150.

¹¹¹ Reinhard Bendix, *ό.π.*, σ. 143.

Όπως ορθά αναφέρει ο κοινωνιολόγος Anthony Giddens,

«το καστικό σύστημα βασίζεται στην πεποίθηση ότι τα άτομα γεννιούνται σε μια συγκεκριμένη θέση της κοινωνικής και τελετουργικής ιεραρχίας, σύμφωνα με την φύση των δραστηριοτήτων τους στην προηγούμενη ενσάρκωσή τους. Για κάθε κάστα υπάρχει ένα διαφορετικό σύνολο καθηκόντων και τελετουργικών και η μοίρα του κάθε ατόμου στην επόμενη ζωή του εξαρτάται κυρίως από το πόσο καλά θα έχει εκπληρώσει τα καθήκοντά του αυτά »¹¹².

Οι τέσσερις ανώτερες κάστες στην ινδουιστική κοινωνία, είναι αυτές των ¹¹³

- Βραχμάνων, *Brahmanas*, των ιερέων
- Ξάτριγας, *Ksatriyas*, των πολεμιστών, βασιλέων, αριστοκράτων
- Βαίσυας, *Vaisyas*, οι επαγγελματίες
- Σούντρας, *Sudras*, οι χωρικοί.

Οι Βραχμάνοι ανήκαν στην ανώτερη κάστα και ήταν κυρίως οι ιερείς και οι διδάσκαλοι. Ουσιαστικά ήταν μάγοι που εξελίχθηκαν σε μια κάστα καλλιεργημένων ανθρώπων με υψηλή μόρφωση. Ανάμεσα στις δραστηριότητες τους ήταν οι τελετουργικές πρακτικές, η διδασκαλία των Βεδών και η στήριξη στον ηγεμόνα. Οι θυσίες και η διδασκαλία ήταν οι κύριες ασχολίες τους. Αξίζει να σημειωθεί πως για το έργο που προσέφεραν, δεν αντλούσαν κάποια χρηματική βοήθεια. Δεν επιτρέπεται να εισπράξουν οποιοδήποτε χρηματικό ποσό για τις προσωπικές τους υπηρεσίες, παρά μόνο δώρα. Μάλιστα, τα δώρα προς αυτούς ήταν υποχρεωτικά μετά από οποιαδήποτε θυσία ή ιεροτελεστία. Οποιαδήποτε θυσία δεν ανταμείβονταν με κάποιο δώρο προς τον ιερέα Βραχμάνο, προσέλυε το κακό και το διαβολικό στοιχείο. Παρ'όλα αυτά, σύμφωνα με τον Βέμπερ, το σημαντικότερο οικονομικό προνόμιο αυτής της κάστας, ήταν το δικαίωμα να λαμβάνουν κομμάτια γής¹¹⁴.

Η πολιτική και κοινωνική δύναμη της κάστας των Βραχμάνων, διαφαίνεται από την σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών και των ηγεμόνων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συγγραφέας, ένας ηγεμόνας δεν ήταν ολοκληρωμένος δίχως τον Βραχμάνο δίπλα του, όπως και το αντίθετο. Ο Βραχμάνος ήταν ο πνευματικός καθοδηγητής του ηγεμόνα και επηρέαζε τόσο τις προσωπικές όσο και τις πολιτικές

¹¹²Anthony Giddens, Κοινωνιολογία, ό.π., σ. 576.

¹¹³ Γιαννουλάτος Αναστάσιος, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, ό.π., σ. 145.

¹¹⁴Max Weber, *The religion of India : The Sociology of Hinduism and Buddhism*, ό.π., σ. 60.

του σχέσεις. Επιπλέον, οι Βραχμάνοι ήταν ανώτεροι των υπόλοιπων ιερέων εκτός της κάστας, λόγω της εξειδικευμένης γνώσης τους και ιδιαίτερα των αστρολογικών τους γνώσεων. Σε γενικές γραμμές, η δύναμη αυτής της κάστας συνδέεται με την αυξανόμενη σημασία της μαγείας σε όλες τις σφαίρες της ζωής.

Οι Ξάτριγυας, αποτελούν την δεύτερη κατά σειρά δύναμης ανώτερη κάστα και απαρτίζεται κυρίως από τους πολεμιστές και τους βασιλείς. Η πολιτική και στρατιωτική προστασία του πληθυσμού της περιοχής αποδίδεται σε αυτήν την κάστα. Ως επαγγελματίες πολεμιστές και κυβερνήτες είχαν ιδιαίτερα οικονομικά πλεονόμια¹¹⁵. Οι αρχαίοι Ξάτριγυας συναγωνίστηκαν τους Βραχμάνους στην εκπαίδευση και την μόρφωσή ενώ, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως σε αυτήν την κάστα ανήκαν οι ηγέτες των αντί – Βραχμανικών θρησκειών, όπως του Βουδισμού.

Η τρίτη, ανώτερη κάστα της ινδικής κοινωνίας ήταν αυτή των Βαίσυας. Πρόκειται για όσους ασχολούνταν κυρίως με την γεωργική εργασία αλλά ήταν επίσης και έμποροι, τοκογλύφοι και γαιοκτήμονες. Γι'αυτές τις δραστηριότητες τους, χαρακτηρίστηκαν ως η ραχοκοκαλιά της ινδικής κοινωνίας¹¹⁶. Το βασικό τους καθήκον ήταν να εξασφαλίσουν την οικονομική ευημερία της περιοχής μέσω της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και του εμπορίου.

Στην τελευταία κάστα βρίσκονται οι Σούντρας, οι αυτόχθονες της περιοχής. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες κάστες των Βραχμάνων, των Ξάτριγυας και των Βαίσυας, οι Σούντρας διαφοροποιούνται ως προς το πνευματικό τους επίπεδο. Πρόκειται κυρίως για εργάτες που ασχολούνται με τις κατώτερες, χειρονακτικές εργασίες και η δύναμη τους βασίζεται περισσότερο στην σωματική τους εργασία παρά στην μόρφωση τους. «Οι «διπλογεννημένοι» (Ντβίτζα), δηλαδή οι τρεις κάστες για τις οποίες μιλήσαμε, μπορούν να οριστούν σαν πνεύμα προικισμένο με σώμα, ενώ οι σούντρα, που εκπροσωπούν την τέταρτη κάστα, σαν σώμα προικισμένο με ανθρώπινη συνείδηση»¹¹⁷. Σύμφωνα με την *Μαχαμπαράτα*, οι Σούντρας συχνά

¹¹⁵, Madan Ram Gurmukh, *Western Sociologists on Indian Society: Marx, Spencer, Weber, Durkheim, Pareto*, Taylor & Francis, 1979, σ. 114.

¹¹⁶ Schouler Kenneth - Anthony Susai, *The Everything Hinduism Book: Learn the traditions and rituals of the "religion of peace"*, Everything Books, 2009.

¹¹⁷ Schuon Frithjof, *Κάστες και Φυλές*, Μετάφραση: Τάκης Αθανασόπουλος, Νάσια Ποταμιάνου Εκδόσεις Πεμπτουσία, 1995.

παρουσιάζονται ως υπηρέτες των προηγούμενων τριών καστών¹¹⁸. Όπως αναφέρει ο Βέμπερ, η αστική οικονομία διαδραμάτισε μεγάλο ρόλο στην δημιουργία αυτής της κάστας.

Στη διάρκεια των αιώνων οι κάστες απέκτησαν ένα πλήθος υποδιαίρεσεων. Αυτές διακρίθηκαν και ιεραρχήθηκαν με βάση κυρίως το επάγγελμα και το βαθμό καθαρότητας του ατόμου. Με την ίδια βάση δημιουργήθηκε, επίσης, η τάξη εκείνων που ήταν έξω από κάθε κάστα (άθικτοι), της παρίας (pariah) . Ο Βέμπερ χαρακτηρίζει τον λαό των Ιουδαίων όπως και των σημερινών Ρομά, ως παρίες. Η έλειψη μόνιμης κατοικίας, η μη κατοχή πολιτικών και κοινωνικών προνομίων, η ιδιαιτερότητα της οικονομικής λειτουργίας τους και ο διαχωρισμός των τελετουργικών λατρείας τους από την υπόλοιπη κοινωνία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Ο συγγραφέας αναφέρει ακόμα πως οι Βραχμάνοι και τα μέλη των καστών, απέφευγαν οποιαδήποτε επαφή με μέλη της παρίας. Τέλος, η μόνη ελπίδα αυτής της κάστας ήταν η παλιγγενεσία τους σε καλύτερη θέση, δηλαδή άνοδο ή μετενσάρκωση της ψυχής του σε ανώτερη κάστα¹¹⁹.

Σύμφωνα με τον Βέμπερ, το σύστημα των καστών είχε αρνητικές συνέπειες στην οικονομία και δεν αναπτύχθηκε το έδαφος για την εδραίωση μιας δυτικής καπιταλιστικής οικονομίας. Η παραδοσιαρχία (traditionalism) στις οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές της Ινδίας, δεν άφησε περιθώρια εμφάνισης στον μοντέρνο καπιταλισμό. Η βρετανική κυριαρχία στην περιοχή, προσπάθησε να εφαρμόσει ένα είδος μοντέρνου βιομηχανικού καπιταλισμού, ωστόσο αυτό δεν επιτεύχθηκε με πλήρη επιτυχία.

Οι δυσκολίες στην ανάπτυξη του μοντέρνου καπιταλισμού στην Ινδία, οφείλονται στην απουσία της ορθολογικής επιχείρησης, της λογιστικής, της τεχνολογίας, των ορθολογιστικών νόμων και του ορθολογιστικού πνεύματος. Στην Ινδία υπάρχει πλήρης απουσία τόσο ενός ορθολογικού πνεύματος, όσο και της ορθολογιστικής οικονομικής ηθικής. Σε αυτό συμβάλλει από την μία μεριά η ύπαρξη του ασκητισμού και του μυστικισμού στην περιοχή και, από την άλλη μεριά η πίστη στην μαγεία που προβάλλει στερεότυπα στην τεχνολογία και τις οικονομικές σχέσεις¹²⁰.

¹¹⁸ Singh Ekta, *Caste System in India: A Historical Perspective*, Gyan Books, 2005, σ. 69.

¹¹⁹Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία*, ό.π., σ.124.

¹²⁰Madan Ram Gurmukh ,ό.π., σ. 86.

Οι Ινδοί εργάτες των εργοστασίων επιθυμούσαν απλώς να κερδίζουν μέσω της εργασίας, τα απαραίτητα προς το ζην. Δεν γνώριζαν ούτε την δυτική έννοια της αποταμίευσης αλλά ούτε ενδιαφέρονταν για περισσότερα χρήματα, από όσα έβγαζαν μέσω της εργασίας τους. Όπως ορθώς αναφέρει ο συγγραφέας, επρόκειτο για απλούς, περιστασιακούς εργάτες¹²¹.

Οι κάστες διαφέρουν μεταξύ τους στον βαθμό που τηρούν τους κανόνες. Κάποιες έχουν πολύ αυστηρούς κανόνες και κάποιες όχι. Πάντως, αυτοί οι κοινωνικοί και τελετουργικοί φραγμοί μεταξύ των καστών βασίζονται στην πίστη στην μαγεία, οπού ενισχυεί την ιδέα πως οι συγγενικές σχέσεις είναι ιερές. Για τον Βέμπερ, το οικογενειακό χάρισμα είχε τεράστια ισχύ στην Ινδία. Επιπλέον, η έλλειψη αυτόνομων πολιτικών δυνάμεων στην περιοχή, οφείλονταν κυρίως σε αυτές τις μαγικές δυνάμεις που αποδίδονταν στην σχέση συγγένειας. Η απουσία πολιτικής είχε ως αποτέλεσμα την τάχυστη διάδοση και επικράτηση των καστών. Γενικότερα, ο Ινδουισμός αποτέλεσε ένα σημαντικό εμπόδιο για τον εκσυγχρονισμό¹²².

¹²¹ Max Weber, *The religion of India : The Sociology of Hinduism and Buddhism*, ό.π., σ. 114.

¹²²Richard H. Roberts , *Religion and The Transformation of Capitalism: Comparative Approaches*, Routledge, 1995, σ. 23.

2) Ο Ινδουισμός

Ο Ινδουισμός είναι ίσως η αρχαιότερη θρησκεία του κόσμου ανάμεσα στις υπόλοιπες παγκόσμιες θρησκείες, όπως του Χριστιανισμού και του Ισλάμ. Διαφέρει ως προς τις άλλες θρησκείες, καθώς δεν βασίζεται σε κάποιον συγκεκριμένο ιδρυτή / ηγέτη, ούτε σε κάποιο ιερό βιβλίο αποκαλύψεως. Επιπροσθέτως, δεν ελέγχεται από κάποιο κεντρικό όργανο, όπως η Εκκλησία στον Χριστιανισμό. Χαρακτηριστικό επίσης γνώρισμα του Ινδουισμού, είναι η αποδοχή των άλλων θρησκειών ως εναλλακτικές μεθόδους σωτηρίας¹²³.

Σύμφωνα με τον Βέμπερ, ο Ινδουισμός δεν αποτελεί θρησκεία κατά τον δυτικό τρόπο σκέψης. Λόγω αναρίθμητων εσωτερικών τροποποιήσεων, θα πρέπει να το εξετάσουμε ως ένα σύμπλεγμα συγγενών πεποιθήσεων, παρά ως θρησκεία. Παρ'όλα αυτά, ο Βέμπερ θα προσεγγίσει τον Ινδουισμό, στο μεγαλύτερο μέρος της έρευνας του, κυρίως ως θρησκεία με απώτερο σκοπό την κατανόηση της επιρροής που είχε αυτή η μορφή θρησκευτικότητας στην κοινωνία και το ήθος των πιστών.

Ο Ινδουισμός είναι μια πολυθεϊστική θρησκεία και η ανάπτυξή του χωρίζεται σε διάφορες ιστορικές φάσεις¹²⁴. Σε πρώτη φάση είναι η προβεδική περίοδος, οπότε υφίσταται η παλαιά θρησκεία των λαών της κοιλάδας του Ινδού ποταμού. Εν συνεχεία, η Βεδική περίοδος, οπότε πραγματοποιείται η σύνθεση των βεδικών ύμνων. Κατά την επόμενη χρονική περίοδο, παρουσιάζονται οι ετερόδοξες εκφάνσεις του Ινδουισμού, όπως αυτή του Βουδισμού και του Τζαινισμού. Τέλος, η οριστική παγίωση και επικράτηση του κλασσικού Ινδουισμού και η διαμόρφωση των βασικών θεολογικών και φιλοσοφικών συστημάτων της.

Η βασική πηγή της ινδουιστικής θρησκείας, είναι οι Βέδες. Πρόκειται για ένα σύνολο συγγραμμάτων και ύμνων στην ιερή σανσκριτική γλώσσα. Κατά τον Βέμπερ, η μετάβαση του κλασσικού βραχμανικού ασκητισμού από την μαγεία στην σωτηριολογία, επισφραγίστηκε μέσω των Βεδών¹²⁵. Όλη η γνώση μας περί της κοινωνικής δομής και της μυθολογίας των Αρίων που κατοικούσαν στην Ινδία,

¹²³ M. M. Ninan., *Hinduism*, Madathil Mammen Ninan, 2003, σ. 4.

¹²⁴ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, *ό.π.*, σ. 146.

¹²⁵ Max Weber, *ό.π.*, σ. 158.

προέρχεται από τις Βέδες¹²⁶. Αρχικά, οι πηγές του Ινδουισμού ήταν αποκλειστικά προφορικές, δηλαδή Σρούτι (αυτό που έχει ακουστεί), ενώ υπήρχαν και οι οι πηγές που βασιζόνταν στην παράδοση, οι Σμρίτοι. Εκτός από τις Βέδες, επιπρόσθετες πηγές είναι αυτές των Μπραχμάνες. Πρόκειται για βιβλία και υπομνήματα στην βάση των τελετουργικών θεμάτων. Ιδιαίτερη αξία έχουν οι Ουπανισάντ (Upanisad), δηλαδή ομιλίες, ύμνοι και πραγματείες με κύριο σκοπό την καλύτερη εμπέδωση των Βεδών¹²⁷.

Οι Βέδες περιλαμβάνουν στο σύνολο τους, ιστορίες και μύθους των θεών και πραγματεύονται την έννοια και την λειτουργία του σύμπαντος. Αυτοί οι ηρωικοί θεοί που πρωταγωνιστούν στις Βέδες, παρομοιάζονται και με τους ομηρικούς θεούς του Ομήρου στην αρχαία Ελλάδα¹²⁸. Σχετικά με τους Θεούς του ινδικού Πάνθεου μας ενημερώνουν και δύο επικά ποιήματα, τα Ραμαγιάνα και Μαχαμπαράτα αλλά και οι Πουράνες ως μεταγενέστερη συλλογή.

Ως κύριες θεότητες του Ινδουισμού, αναγνωρίζονται ο Ίνδρα (Indra) , ο Βαρούνα (Varuna) και ο Ρούντρα (Rudra) . Στον Ινδουισμό δεν υφίσταται ένας προσωπικός Θεός που δημιούργησε τον κόσμο εκ του μηδενός, όπως ο Θεός του Χριστιανισμού. Εδώ υπάρχει μόνο το Μπράχμαν (Brahman) που είναι η ζωή και τα πάντα. Κατά τον Βέμπερ, το Μπράχμαν έγινε δεκτό ως η υπέρτατη θεότητα. « Οι σημαντικότερες θεότητες πού συγκεντρώνουν την προσοχή τους οι Ίνδουιστές είναι στο Τριμούρτι, στην τριάδα των θεών: Μπράχμαν: ο δημιουργός των πάντων, ήψιστη άπρόσωπη άρχή πού βρίσκεται πέρα από κάθε όρισμό, πάνω άπ' όλα και μέσα σ' όλα, Βισνού: θεός του ούρανοῦ καί συντηρητής του κόσμου καί Σίβα: ο καταστροφείας »¹²⁹.

Οι βασικές έννοιες του Ινδουισμού είναι αυτές του Άτμαν (Atman), του Ντάρμα (Dharma), του Κάρμα (Karma) και της σαμσάρα (Samsara). Το Άτμαν είναι η ψυχή. Η μετεμψύχωση από ένα φυσικό σώμα σε άλλο, μέσω του θανάτου, ονομάζεται Σαμσάρα. Ανάλογα με το επίπεδο ζωής του ανθρώπου, η ψυχή του θα μεταφερθεί σε ανώτερη ή κατώτερη μορφή υπάρξεως. Αυτή η διαδικασία ονομάζεται Κάρμα. Το Ντάρμα αφορά τα τελετουργικά καθήκοντα του ανθρώπου που οφείλει να τηρεί και να φέρνει εις πέρας κατά την διάρκεια της ζωής του. Αυτά τα καθήκοντα εξαρτώνται

¹²⁶ Flood D. Gavin, *An Introduction to Hinduism*, Cambridge University Press, 1996, σ. 35.

¹²⁷ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, *ό.π.*, σ. 146.

¹²⁸ Swolfgang Schluchter, *ό.π.*, σ. 155.

¹²⁹ Ινδουισμός ή Βραχμανισμός, *Στώμεν Καλώς, Περιοδική έκδοση αντιαρειτικής ομάδος της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών*, , τεύχος 19^ο, (2012).

από την κάστα στην οποία ανήκει ο πιστός¹³⁰. Για παράδειγμα, το Ντάρμα των Βραχμάνων ήταν να μεταδώσουν την διδασκαλία των Βεδών, ενώ το Ντάρμα των Ξάτριγυας ήταν να προστατεύσουν την κοινωνία από τους εχθρούς. Το Ντάρμα, κατά τον Βέμπερ, δημιουργεί εμπόδια στην ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφού οι άνθρωποι παρουσιάζονται ως άνιστοι μέσω των καστών ενώ συγχρόνως, αποκλείει για πάντα την δημιουργία της κοινωνικής κριτικής¹³¹.

Η αντίληψη πως οι αδυναμίες και τα πλεονεκτήματα της προηγούμενης ζωής καθορίζουν την παρούσα ζωή και το αντίστροφο, περικλύνει την βασική ιδέα του Κάρμα. Το Κάρμα, για τον Βέμπερ, δημιουργήθηκε από τους κύκλους των Βραχμάνων ως εσωτερικό δόγμα. Ωστόσο αργότερα έγινε αποδεκτό από τους περισσότερους Ινδουιστές, ως « την πεποίθηση ότι όλα τα έμβια όντα αποτελούν μέρος μιας αιώνιας διαδικασίας γέννησης, θανάτου και μετενσάρκωσης »¹³²

Κατά τον συγγραφέα, υπήρχαν κάποιες βασικές ηθικές αρχές για όλες τις κάστες. Αυτές ήταν :

- Να μην τραυματίσει ο άνθρωπος κανένα ζωντανό όν
- Να λέει πάντα την αλήθεια
- Να μην κλέψει
- Να ζει με αγνότητα, και
- Να ελέγχει τα πάθη του.

Όσον αφορά την ιδέα της κόλασης και του παραδείσου, αυτά υπάρχουν ως ιδέες αλλά δεν αποτελούν 'αιώνια' ανταμειβή ή τιμωρία για τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η κόλαση και παράδεισος διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο στην ινδική σκέψη. Για τους Ινδούς, ο παράδεισος θα μπορούσε να προσεγγιστεί μόνο υπο το πρίσμα του παραδείσου ενός Βραχμάνου ή ενός πολεμιστή. Η κόλαση από την άλλη μεριά, θα μπορούσε να αποφευχθεί μέσω μιας ειδικής προσευχής την ώρα του

¹³⁰Monica Tworuschka, Udo Tworuschka, *Die Welt der Religionen: Geschichte, Glaubenssätze, Gegenwart ; [Christentum, Judentum, Islam, Hinduismus, Buddhismus]*, Wissenmedia Verlag, 2006, σ. 82.

¹³¹ Weber Max, *ό.π.*, σ. 144.

¹³² Anthony Giddens, *ό.π.*, σ. 576.

θανάτου¹³³. Και στις δύο περιπτώσεις, κάποιος μπορούσε να πάει στον παράδεισο ή στην κόλαση, αλλά μόνο για περιορισμένο χρονικό διάστημα¹³⁴.

Το δόγμα της σωτηρίας από αυτήν την κατάσταση των μετενσαρκώσεων, υπόσχεται αναγέννηση ακόμα και σαν βασιλιάς, ευγενής κ.ο.κ. Αυτό εξαρτάται από την κάστα στην οποία ανήκει σε αυτήν την ζωή και ανάλογα από την εκπλήρωση του Ντάρμα του σε αυτήν την ζωή. Η απόρριψη των ευθυνών εκ μέρους ενός μέλους κάστας, θεωρείται ιδιαίτερα επικίνδυνο τόσο για την παρούσα όσο και για την μελλοντική του ζωή.

Υπάρχουν διάφορες τεχνικές που υπόσχονται την σωτηρία της ψυχής στον Ινδουισμό. Ο σκοπός αυτών των τεχνικών είναι η απελευθέρωση από τον κόσμο των αισθήσεων, από τα άγχη, από τα πάθη και τις καθημερινές αγωνίες. Όταν αυτό επιτευχθεί, τότε ο πιστός εισέρχεται στο τελικό στάδιο της λύτρωσης που είναι η αιώνια ανάπαυση και η αρμονία με το θεικό στοιχείο¹³⁵. Στον δρόμο της λύτρωσης οδηγείται ο άνθρωπος από μόνος του μέσω των πράξεων του και όχι μέσω της σύνδεσης του με κάποιον εξωτερικό σύνδεσμο, όπως την Εκκλησία.

Σχετικά με τον ασκητισμό του Ινδουισμού, κατά τον Βέμπερ, αυτός είχε ιστορική σχέση με τον αρχαίο, μαγικό ασκητισμό μέσα από τον οποίο αναδείχθηκε και αυτή η σχέση μεταξύ τους θα μπορούσε δύσκολα να διαταραχθεί. Αρχικά ο ασκητισμός λειτουργούσε ως μορφή συνταξιοδότησης για τους ηλικιωμένους μέσω του οποίου οδηγούνταν ο πιστός στην αιώνια σιωπή του ερημίτη. Στον κλασσικό ινδικό ασκητισμό, αυτός χρησιμοποιούνταν ως μέσο απόκτησης μαγικών δυνάμεων. Ο ασκητής φιλοδοξούσε να ασκήσει δύναμη στους θεούς και αυτοί από την μεριά τους ένιωθαν φόβο απέναντι στον ασκητή. Μέσω του ασκητισμού, μπορούσε κάποιος να καταφέρει τα πάντα.

Επιπροσθέτως, ο μυστικισμός ως ένας τύπος γνώσης παραμένει υψίστης σημασίας στην ζωή του κλασσικού Βραχμανισμού και αποτελούσε τον στόχο κάθε μορφωμένου Βραχμάνου.

¹³³ Max Weber, *ό.π.*, σ. 120.

¹³⁴ Σχετικά με τον Ινδουισμό, τον Βουδισμό και τον Τζαινισμό, βλ. επίσης : Γρηγόριος Ζιάκας, *Ιστορία των θρησκευμάτων Α΄. Τα ινδικά θρησκευόμενα*, εκδόσεις Πουρναράς, 2003. Ειδικότερα για την κοινότητα των Σιχ, βλ. επίσης : Νίκη Παπαγεωργίου, *Θρησκεία και Μετανάστευση. Η κοινότητα των Σιχ στην Ελλάδα*, εκδόσεις Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2013.

¹³⁵ Max Weber, *ό.π.*, σ. 166.

Τέσσερις βασικές θεμελιώδεις έννοιες μας οδηγούν αμέσως στο κέντρο της ινδικής πνευματικότητας. Το κάρμα, το μάγια (παραισθήσεις), η νιρβάνα και η γιόγκα¹³⁶. Στον ορθόδοξο Ινδουισμό εμφανίζεται η τεχνική της Γιόγκα, ως μέσω σωτηρίας και απελευθέρωσης από το κάρμα. Πρόκειται για μια πρακτική του ασκητισμού που είχε ως απώτερο σκοπό την απαθής έκσταση και ,υπο διαφορετικές μορφές, εμφανίζεται τόσο σε ορθόδοξες όσο και σε ετερόδοξες διδασκαλίες. Δεν μας είναι γνωστό αν η γιόγκα προήλθε από την κάστα των Βραχμάνων. Παρ'όλα αυτά, σύμφωνα με τον Βέμπερ, οι Yogins αποτελούν από μόνοι τους μια ιδιαίτερη κάστα.

Η ίδια επιδίωξη της γιόγκας μαρτυρά μάλλον πως ήταν σε αντίθεση με την επιθυμία των Βραχμάνων¹³⁷. Η πλήρης απάθεια και η αυτό – ύπωση, που επειδιώκονται μέσω μεθόδων αναπνοής αποτελούσαν το κεντρικό σημείο των Γιόγκις. Από την άλλη μεριά, για τον κλασσικό Βραχμανισμό η ορθή σκέψη και η σωστή γνώση ήταν τα μόνα μέσα προς απόκτηση μαγείας και τοποθετεί την γνώση στο κέντρο όλων των ιερών εννοιών. Ωστόσο, ο Βραχμανισμός ποτέ δεν απέρριψε πλήρως την τεχνική της Γιόγκας. Σε τελική ανάλυση, η Γιόγκα ήταν « μια ορθολογική συστηματοποιημένη μορφή ενός μεθοδικού ασκητισμού »¹³⁸.

¹³⁶ Michaels Axel, *Der Hinduismus: Geschichte und Gegenwart*, C.H.Beck, 2006, σ. 33.

¹³⁷ Max Weber, *ό.π.*, σ. 164.

¹³⁸Max Weber, *ό.π.*, σ. 165.

3) *Ετερόδοξες σωτηριολογίες στην Ινδία : Τζαϊνισμός και Βουδισμός*

Μετά από την εξέταση του Ινδουισμού, ο Βέμπερ επεκτείνει την έρευνα του σχετικά με τα θρησκευτικά κινήματα που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην Ινδία. Πρόκειται κυρίως για τις ετερόδοξες σωτηριολογίες των καλλιεργημένων μοναχών, οι οποίοι δημιουργήθηκαν και αναδείχθηκαν μέσα από τα πνευματικά στρώματα. Ο συγγραφέας αναφέρει πως αυτά τα ετερόδοξα θρησκευόμενα θεωρήθηκαν από τους Βραχμάνους ιερείς ως μη κλασσικά και αντιμετωπίστηκαν με μίσος, ως αιρέσεις.

Ο Τζαϊνισμός και ο αρχαίος Βουδισμός είναι δυο μορφές πίστης ιδιαίτερες σημαντικές καθώς κατάφεραν για πολλούς αιώνες να αναγνωριστούν ως οι ισχυροί αντίπαλοι του Ινδουισμού. Παρ'ότι ο Βουδισμός έχασε την ισχύ του στην Ινδία, παραμένει ωστόσο μια ισχυρή παγκόσμια θρησκεία που επέκτεινε την δύναμη της στην Κίνα, την Ιαπωνία, την Κορέα και αλλού. Ενώ ο Τζαϊνισμός παρέμεινε μέσα στην ίδια την Ινδία και θεωρείται πλέον, από τους Ινδουιστές, πως ανήκει στην δική τους κοινότητα.

Παρά την εμφάνιση των ετερόδοξων θρησκειών, ο Ινδουισμός τελικά αποκαταστήθηκε οριστικά και αποτελεί μέχρι και σήμερα το βασικό δόγμα της Ινδίας. Η επιστροφή του Ινδουισμού πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω της βοήθειας των ηγεμόνων, οι οποίοι συνεργάστηκαν με τους Βραχμάνους με απώτερο σκοπό την διάλυση του Βουδισμού. Οι μοναχοί του Βουδισμού, αντιμετωπίζονταν ως ξένο σώμα στον Ινδουισμό από τους Βραχμάνους.

Με την επιστροφή του Ινδουισμού, εμφανίστηκαν δυο νέοι προσωπικοί θεοί, ο Βίσνου και ο Σίβα και μαζί με αυτούς τους θεούς εμφανίστηκαν και νέες ιερές αξίες. Η οργιαστική μαγεία της αρχαίας παραδοσιακής μαγείας συστηματοποιήθηκε από τους Βραχμάνους και ονομάστηκε πλέον ως ταντρική μαγεία. Μέσω των τεχνικών της ταντρικής μαγείας, επιδιώκονταν η θεοποίηση για μαγικούς σκοπούς.

Τέλος, με την αποκατάσταση του Ινδουισμού ισχυροποιήθηκε η θέση του γκουρού (guru). Ο Βραχμάνος πλέον ως γκουρού, θεωρείται ως ένας ζωντανός θεός και αντικείμενο λατρείας. Ο ρόλος του είναι θεραπευτικός και βοηθητικός απέναντι στην

κοινωνία. Αυτή η ιδέα ενισχύθηκε με την εμφάνιση της βρετανικής κυριαρχίας στην Ινδία.

Τζαϊνισμός

Ο Βέμπερ αναλύει αρχικώς την φύση του Τζαϊνισμού λόγω χρονολογικής υπεροχής και εξέτασε τον Τζαϊνισμό ως μέρος της προσπάθειας του να αναδείξει τον ρόλο των θρησκειών στην ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού¹³⁹.

Ο όρος Τζαϊν(Jain)σημαίνει κατακτητής και προέρχεται από την λέξη Τζίνα (Jina) Ο διαμορφωτής της θρησκείας είναι ο Μαχαβίρα, ένας εκ των εικοσιτεσσάρων διδασκάλων του Τζαϊνισμού που λέγεται πως κατάφεραν να σπάσουν την αλυσίδα των συνεχών γεννήσεων¹⁴⁰.ΟΜαχαβίρα προέρχεται από την κάστα των Ξάτριγνας, όπως και οι περισσότεροι οπαδοί του.

Τα δόγματα του Τζαϊνισμού ήρθαν σε άμεση αντιπαράθεση με αυτά των Βραχμάνων καθώς ο Τζαϊνισμός απορρίπτει τόσο τις τελετουργικές πρακτικές, όσο και την διδασκαλία των Βεδών. Ωστόσο δέχονται το βασικό ινδουιστικό δόγμα του Άτμαν, δηλαδή της ψυχής αλλά υπο διαφορετικό πρίσμα. Όλες οι ψυχές είναι ίσες, αιώνιες και καθόλου παθητικές. Είναι δέκτες άπειρης γνώσης και φορείς της ζωής. Από την άλλη μεριά, το σώμα είναι διαβολικό¹⁴¹. Ο Τζαϊνισμός είναι κατά βάση αθεϊστική θρησκεία.

Το χάρισμα στον Τζαϊνισμό, χωρίζεται σε επτά διαβαθμίσεις, ανάλογα με τα στάδια της γνώσης. Αυτές οι διαβαθμίσεις είναι οι εξής :

- Το στάδιο της υπερφυσικής γνώσης
- Η ικανότητα του οράματος
- Η κατοχή μαγικών δυνάμεων
- Η ικανότητα της αυτό – μεταμόρφωσης
- Η γνώση των σκέψεων όλων των έμβιων όντων
- Η απελευθέρωση από όλα τα δεινά, και

¹³⁹John E. Cort , *Jains in the World : Religious Values and Ideology in India: Religious Values and Ideology in India*, Oxford University Press, 2001, σ. 9.

¹⁴⁰Αναστάσιος Γιαννουλάτος , *ό.π.*, σ. 181.

¹⁴¹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 194.

- Η επίτευξη της ‘τελευταίας γέννησης’ – απελευθέρωση από την αλυσίδα του κάρμα.

Η τελική κατάσταση στην οποία έρχεται ο πιστός είναι αυτή της νιρβάνα. Η νιρβάνα στον Τζαινισμό δεν αναφέρεται στην απελευθέρωση από την ύπαρξη γενικότερα, αλλά από το σώμα που είναι η πηγή της αμαρτίας και της λαγνείας. Εδώ διακρίνεται μια σημαντική διαφορά του Τζαινισμού με τον Βουδισμό.

Η γνώση είναι το πάν και αυτή κερδίζεται μέσω του ασκητισμού που στον Τζαινισμό έχει εξέχουσα σημασία. Κατά τον συγγραφέα, ο ασκητισμός εδώ έφτασε στο πιο ακραίο σημείο του. Η έλλειψη στέγης δηλώνει την αποφυγή οποιαδήποτε σχέσης με τον κόσμο και είναι βασικό χαρακτηριστικό των Τζαινιστών. Το καθήκον των μοναχών να περιπλανούνται ακτάπαυστα από μέρος σε μέρος, ανήκει στους κλασσικούς κανόνες του Τζαινισμού. Ο Βέμπερ διακρίνει μέσω αυτής της συνεχούς περιπλάνησης, το ιεραποστολικό στοιχείο και το αναγκαιότητα της προπαγάνδας αυτής της θρησκείας¹⁴².

Το τρίπτυχο του Τζαινισμού είναι η σωστή γνώση, η σωστή ενόραση και οξυδέρκεια και η σωστή πρακτική. Οι πιστοί υποχρεώνταν να προσεύχονται καθημερινώς σε συγκεκριμένο χρόνο, ο περιορισμός των παθών¹⁴³ και η αποφυγή θανάτου οποιοδήποτε ζωντανού οργανισμού. Η τελευταία αυτή υποχρέωση έφτασε επίσης στα άκρα της. Ο Τζαινιστής απέφευγε την κατανάλωση κρέατος αλλά ακόμα και την γεωργία, καθώς μέσω αυτής κινδυνεύει η ζωή των εντόμων και των σκουληκιών¹⁴⁴.

Ενώ τα γεωργικά επαγγέλματα αποφεύγονται για δογματικούς λόγους, το εμπόριο δείχνει να αποτελεί την πρώτη επιλογή των Τζαινιστών. Για την ακρίβεια, ο πλούτος των Τζαινιστών φαίνεται να ήταν από τα κύρια γνωρίσματα τους¹⁴⁵ και φημολογείται πως κατείχαν παραπάνω από το μισό των εμπορευμάτων της Ινδίας. Το γεγονός ότι δεν κατάφεραν παρ’ολο τον πλούτο τους να δημιουργήσουν κάποιο είδος βιομηχανικού καπιταλισμού, οφείλεται πάλι στον τελετουργικό αποκλεισμό τους και την απομόνωση τους από την κοινωνία.

¹⁴²Max Weber, *ό.π.*, σ. 197.

¹⁴³C. Prakash, *Jains in India and abroad – A Sociological introduction*, Delhi, 2001, σ. 44.

¹⁴⁴Max Weber, *ό.π.*, σ. 199.

¹⁴⁵Lawrence A. Babb, *Emerald City: The Birth and Evolution of an Indian Gemstone Industry*, SUNY Press, 2013, σ. 186.

Στην κοινωνική ηθική τους συμπεριλαμβάνονται στοιχεία όπως η βοήθεια προς τους αδυνάτους, προς τα ζώα και τους μοναχούς. Ωστόσο πρέπει να αποτρέπεται οποιοδήποτε συναισθηματικό δέσιμο με τους άλλους. Η καρδιά του Τζαινιστή είναι άδεια, καθώς οποιοδήποτε συναίσθημα, είτε αγάπης είτε συμπόνοιας, διαταράσσει τις επιθυμίες και το κάρμα.

Η άνοδος του Τζαινισμού οφείλονταν, κατά τον Βέμπερ, στην στήριξη που δέχτηκε από τους ηγεμόνες. Οι τελευταίοι επιθυμούσαν την απελευθέρωση τους από τα δεσμά των Βραχμάνων και αυτό αποτελούσε το πιο ισχυρό πολιτικό κίνητρο για να στηρίξουν τον Τζαινισμό¹⁴⁶.

Αρχαίος Βουδισμός

Ο Βουδισμός είναι το δεύτερο ετερόδοξο κίνημα της Ινδίας. Το όνομα του προέρχεται από το όνομα του ηγέτη του, τον Βούδα. Ο Βούδας προέρχεται επίσης από την κάστα των Ξάτριγυας, όπως και ο διαμορφωτής του Τζαινισμού. Πρόκειται περισσότερο για ένα « θρησκευτικό – φιλοσοφικό σύστημα που περικλύει θρησκευτικούς και ηθικούς κανόνες, θεσμούς και έθιμα »¹⁴⁷ και η εμφάνιση του τοποθετείται πριν 2.500 χρόνια στην Ινδία.

Ο πρώιμος Βουδισμός αγνοεί την ύπαρξη του Μπράχαμ και έρχεται σε συνεχείς ρήξεις τόσο με τον Βραχμανισμό όσο και με τον Τζαινισμό. Γενικότερα, η ύπαρξη ή όχι των θεοτήτων δεν είναι κάτι που απασχολεί τον Βουδιστή. Ο ενεργός ασκητισμός των Τζαινιστών που επιδιώκει την πλήρη γαλήνη μέσω της τέλει γνώσης, λογοκρίθηκε έντονα από τον Βουδισμό. Αυτός που επιζητεί την αιώνια γαλήνη στον Βουδισμό δεν διακατέχεται από επιθυμίες, ούτε καν από την επιθυμία της γνώσης¹⁴⁸.

Ο Βέμπερ προχωρά σε αυτό το σημείο, σε έναν ορισμό του Βουδισμού, σύμφωνα με τον οποίο, ο Βουδισμός ανήκει στις σωτηριολογικές θρησκείες και για την ακρίβεια είναι μάλλον περισσότερο ένα ηθικό, απολίτικο κίνημα χωρίς την έννοια του Θεού. Είναι ένα σύστημα περιπλάνησης των διανοούμενων μοναχών. Η σωτηρία

¹⁴⁶ Σχετικά με τον Τζαινισμό, βλ. επίσης : Γρηγόριος Ζιάκας, *Θρησκείες και πολιτισμοί της Ασίας*, εκδόσεις Σφιακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2008, σ.σ. 439-453.

¹⁴⁷ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, *ό.π.*, σ. 196.

¹⁴⁸ Ray A. Reginald, *Buddhist Saints in India: A Study in Buddhist Values and Orientations*, Oxford University Press, 1999.

εξαρτάται μόνο από τον ίδιο τον πιστό, δεν υπάρχει προορισμός ούτε θρησκευτική χάρη. Ο Βουδισμός αντιπροσωπεύει την πιο ριζοσπαστική μορφή αναζήτησης της σωτηρίας¹⁴⁹.

Τα τρία μεγαλύτερα δεινά στον κόσμο είναι η αρρώστια, το γήρας και ο θάνατος αλλά το σημαντικότερο εμπόδιο σωτηρίας στον Βουδισμό είναι η εφήμερη ζωή. Η αγάπη προς τους συνανθρώπους και προς τους εχθρούς, είναι άγνωστη στον Βουδισμό. Υπάρχει μόνο η μυστικιστική αγάπη που έχει την βάση της στην έκσταση της απάθειας.

Η δίψα και η θέληση για ζωή είναι αυτή που διατηρεί την αλυσίδα του κάρμα. Αυτή η ίδια θέληση είναι που δημιουργεί την ανάγκη για επιθυμίες και χαρά, δραστηριότητες και εξάρτηση στην γήινη πραγματικότητα. Στον Βουδισμό, το ζητούμενο είναι να καταστραφεί αυτή η μεταφυσικά ανούσια θέληση που δημιουργεί το κάρμα. Αυτός που θα καταφέρει να κυριαρχήσει αυτής της θέλησης για ζωή, έχει απελευθερωθεί από το κάρμα και ζει χωρίς φόβο και εξαπάτηση και δίχως να ενδιαφέρεται για οτιδήποτε πρόσκαιρο και γήινο. Η συνεχής περιπλάνηση, χωρίς στέγη και εργασία και η ολοκληρωτική αποκοπή από απολαύσεις όπως την σωματική επαφή, το αλκοόλ και τον χορό είναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα του βουδιστή μοναχού.

Κατά τον Βέμπερ, λόγω της άρνησης για εργασία στον Βουδισμό, ήταν αδύνατον να δημιουργηθεί μια ορθολογική οικονομική ηθική. Η αποφυγή των υλικών αγαθών αλλά και ο ακοινωνήτος χαρακτήρας του Βουδισμού, δεν θα μπορούσε να επηρεάσει με κανέναν τρόπο την οικονομία της περιοχής. Ούτως ή άλλως, οι μοναχοί δεν είχαν κανένα λόγο να ελέγξουν την οικονομία καθώς απαγόρευαν οποιαδήποτε κατοχή χρημάτων.

Οι σχισματικές τάσεις στον Βουδισμό έκαναν την εμφάνισή του τον 1^ο αιώνα π.Χ., γεγονός που αποδυνάμωσε αυτό το κίνημα. Σε αντίθεση με τον Βραχμανισμό, ο Βουδισμός δεν είχε ισχυρές ρίζες στην κοινωνία¹⁵⁰. Ο Βέμπερ τονίζει πως ο κύριος λόγος που δεν κατάφερε να επιβιώσει στην ινδική κοινωνία, ήταν το γεγονός ότι επικεντρώνονταν μόνο στην σωτηρία των μοναχών, απομονώνοντας έτσι την λαϊκή

¹⁴⁹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 206.

¹⁵⁰ Reinhard Bendix, *ό.π.*, σ. 169.

τάξη¹⁵¹. Σε αντίθεση με τον Τζαινισμό που δημιούργησε τόσο την μοναχική οργάνωση όσο και την λαϊκή, ο Βουδισμός τελικά δεν κατάφερε να ανταγωνιστεί τις υπόλοιπες ετερόδοξες και ορθόδοξες σωτηριολογικές θρησκείες.

¹⁵¹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 233.

4) Ο χαρακτήρας της Ασιατικής θρησκείας

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, ο Βέμπερ καταλήγει στην περιγραφή της γενικότερης εικόνας των ασιατικών θρησκειών. Ουσιαστικά, ανακεφαλαιώνει κάποια χαρακτηριστικά του Κομφουκιανισμού, του Ταοισμού και του Ινδουισμού. Σε αντίθεση λοιπόν με την Δύση και τον Χριστιανισμό, στην Ασία δεν κατάφερε να επικρατήσει μόνο μία θρησκεία αλλά τρεις.

Ωστόσο, ο συγγραφέας παρατηρεί, πως παρά τις διαφορές τους, όλες οι Ασιατικές θρησκείες είχαν ένα κοινό γνώρισμα. Την ανάγκη της γνώσης και της αλήθειας που αποτελεί τον δρόμο προς την λύτρωση. Αυτή η γνώση δεν αφορά γεγονότα αυτού του κόσμου ή την φύση της κοινωνικής ζωής αλλά έχει περισσότερο φιλοσοφικές προεκτάσεις. Ειδικότερα για την Ινδία, αλλά και για τις υπόλοιπες ασιατικές θρησκείες, η γνώση προσεγγίζεται μέσω της αγιότητας, της μυστικής και μαγικής κυριαρχίας πάνω στον εαυτό μας και στον κόσμο. Η κυριαρχία επιτυγχάνεται είτε μέσω του ασκητισμού είτε μέσω του διαλογισμού.

Ένα άλλο φαινόμενο που παρατηρείται στην Ασία και έρχεται σε αντίθεση με την Δύση, είναι η θεοποίηση ανθρώπων, όπως στην περίπτωση των γκουρού. Αυτοί παρουσιάζονται ως σωτήρες ή μαγικοί φορείς της χάριτος. Η απεριόριστη δύναμη αυτών των φορέων χαρίσματος εδραιώθηκε σε αρκετές περιστάσεις, όπως στην Κίνα και την Ιαπωνία, για πολιτικούς λόγους ή ακόμα και με την βία. Έτσι, αναπτύχθηκε στην Ασία η δύναμη των χαρισματικών στρωμάτων και κατά συνέπεια οι ασιατικές κοινωνικές τάξεις.

Ο πυρήνας της θρησκευτικότητας της ασιατικής μάζας, είναι οι μαγικές τελετουργίες, σε αντίθεση με το 'θαύμα'. Αυτή η ανορθολογική μαγεία του κόσμου στην Ασία, επηρέασε σαφώς και την οικονομία. Υπήρχαν μαγικά 'ξόρκια' και τελετουργίες για όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας. Ξόρκια για τον εχθρό, ερωτικά ξόρκια, οικονομικά κ.ο.κ. Σε αυτόν τον « μαγικό κήπο », όπως παρατηρεί ο Βέμπερ, δεν υπάρχει χώρος για μια ορθολογική ηθική και μεθοδολογία.

Η άμετρη επιθυμία των Ασιατών για οικονομικά κέρδη ήταν πιο έντονη από οπουδήποτε αλλού. Ωστόσο, κατά τον συγγραφέα, έλειπε η ορθολογική

αντιμετώπιση της οικονομίας και επίσης ο κοσμικός ασκητισμός. Στην Δύση, η αναγνώριση της κοσμικής ηθικής συνδέθηκε με την εμφάνιση στοχαστών και προφητών, οι οποίοι ανέπτυξαν μια κοινωνική δομή στην βάση πολιτικών προβλημάτων. Κάτι τέτοιο ήταν εντελώς άγνωστο στην Ασία. Όταν εμφανίστηκαν στην Ασία πολιτικοί διανοούμενοι, όπως ο Κομφούκιος, αυτοί ήταν περισσότερο καλλιεργημένοι διανοητές παρά πολιτικοί.

Τέλος, η αποξένωση του ανθρώπου, η απομάκρυνσή του από τα γήινα και οτιδήποτε αφορούσε τον κόσμο, είναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Ασιατικών θρησκειών που έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τον ενεργό χαρακτήρα και την κοσμική προσωπικότητα του δυτικού ανθρώπου. Γενικότερα, ο Ασιάτης απέφευγε τις επαφές με την Δύση. Στο Θιβέτ η είσοδος ξένων σε ιερούς τόπους, ενοχλούσε τα πενύματα, στην Κορέα η παρουσία των Ευρωπαίων δημιουργούσε άγχος και νευτικότητα ενώ στην Ινδία υπήρχαν σαφής περιορισμοί στα ταξίδια. Από την άλλη μεριά, η Δύση γοητεύεται από την μυστήρια και μυστική φύση των Ασιατικών θρησκειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΑΡΧΑΙΟΣ ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ

Ο Αρχαίος Ιουδαϊσμός αποτελεί την τέταρτη ολοκληρωμένη έρευνα του Μαξ Βέμπερ στο πεδίο της κοινωνιολογίας της θρησκείας. Ύστερα από την εξέταση του Προτεσταντισμού, των θρησκειών της Κίνας και της Ινδίας, ο συγγραφέας θα ασχοληθεί με την επίδραση του αρχαίου Ιουδαϊσμού στην σφαίρα της παγκόσμιας ιστορίας και οικονομίας.

Η αρχική έκδοση του βιβλίου ήταν στην γερμανική γλώσσα και δημοσιεύθηκε στο Αρχείο Κοινωνικών επιστημών και Κοινωνικής πολιτικής (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik) κατά τα έτη 1917 – 1919. Μετά τον θάνατο του, η γυναίκα του Marianne Weber, πρόσθεσε το βιβλίο του Αρχαίου Ιουδαϊσμού στην συλλογή “ Οικονομική ηθική των παγκόσμιων θρησκειών ”¹⁵². Η πρώτη αγγλική μετάφραση πραγματοποιήθηκε το 1952 από τους Hans Gerth και Don Martindale.

Ο Μαξ Βέμπερ επιθυμούσε να μελετήσει περαιτέρω το βιβλίο του Ιώβ, την ανάλυση των Ψαλμών, το Ταλμούδ, τον Πρώιμο Χριστιανισμό όπως και το Ισλάμ αλλά τελικά τον εμπόδισε ο θάνατος του κατά το έτος 1920. Οπότε, θα μπορούσαμε να πούμε πως η έρευνα του Αρχαίου Ιουδαϊσμού ήταν και η τελευταία ολοκληρωμένη του έρευνα στο αντικείμενο των θρησκειών.

Ο συγγραφέας ξεκινά με μια κοινωνιολογική προσέγγιση της αρχαίας Παλαιστίνης που αφορά την οικονομική της γεωγραφία, τις καιρικές συνθήκες της περιοχής και την πολιτική και οικονομική δομή της. Σίγουρα δεν υπήρχε ενότητα στην Παλαιστίνη αλλά σε περιόδους πολέμου, οι διάφορες κοινωνικές ομάδες ενώνονταν κάτω από την προστασία του Γιαχβέ¹⁵³. Αμέσως μετά, ο Βέμπερ θα αναφερθεί περιληπτικά στους Βεδουίνους, τους βοσκούς και τους αγρότες, τους τεχνίτες και τους εμπόρους, ως

¹⁵² Wolfgang Schluchter, *Rationalism, Religion, and Domination: A Weberian Perspective*, University of California Press, England, 1989, σ. 164.

¹⁵³ Richard Swedberg, *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*, Princeton University Press, England, 1998, σ. 141.

ομάδες που διαμόρφωσαν με τον δικό τους τρόπο την τότε υπάρχουσα δομή των κοινωνιών της περιοχής.

Σκοπός του συγγραφέα ωστόσο, ήταν να μελετήσει την οικονομική ηθική του Αρχαίου Ιουδαισμού και να εντοπίσει τους παράγοντες αυτούς που συνέβαλλαν ώστε να μην αναπτυχθεί ένας ορθολογικός καπιταλισμός. Επιπλέον, η αποδέσμευση από την μαγεία στον Ιουδαισμό, αποτελεί ένα ακόμη σημείο που θα τον απασχολήσει έντονα. Η αποδέσμευση από την μαγεία είναι ένα σημείο της παγκόσμιας ιστορίας με τεράστιες συνέπειες στην δυτική οικονομία και κοινωνία.

Κατά τον πρώτο υποκεφάλαιο, θα παρακολουθήσουμε την μετάβαση από τον πολυθεισμό της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας, στον μονοθεισμό των Ιουδαίων. Ο Γιαχβέ και ο μονοθεισμός είναι ένα μεγάλο ιστορικό γεγονός και θα αποτελέσουν την βάση για τις υπόλοιπες μονοθειστικές θρησκείες όπως τον Πρώιμο Χριστιανισμό αλλά και το Ισλάμ. Τα χαρακτηριστικά αυτού του πολεμικού Θεού, ο ρόλος των πατριαρχών και των προφητών, η μαγεία, η εσχατολογία και το κοινωνικό αντίκτυπο όλων των παραπάνω, είναι τα σημεία όπου θα δοθεί η μεγαλύτερη βάση από τον Βέμπερ.

Εν συνεχεία, κατά το δεύτερο υποκεφάλαιο, θα μας απασχολήσει η σύνδεση του Αρχαίου Ιουδαισμού με την εμφάνιση του Πρώιμου Χριστιανισμού. Μετά την έξοδο από την Αίγυπτο, θα εμφανιστούν σχέτες και λατρείες όπως ο Φαρισαικός Ιουδαϊσμός αλλά και οι Ραββίνοι. Η διδασκαλία του Χριστιανισμού αλλά και ο προσηλυτισμός και οι απόστολοι, θα αναλυθούν από τον συγγραφέα σε αυτό το σημείο.

Τέλος, στο τρίτο και τελευταίο υποκεφάλαιο, θα φτάσει ο Βέμπερ στο ζητούμενο της έρευνας του που δεν είναι άλλο από την σύνδεση του αρχαίου Ιουδαισμού με την εμφάνιση του Καπιταλισμού στην Δύση. Σε αυτό το σημείο, θα αναρωτηθούμε κατά πόσον η οικονομική ηθική, η εργασία και η φιλανθρωπία του Ιουδαισμού αλλά και η εβραϊκή κοινότητα του παρία, κατάφεραν να θέσουν τις βάσεις στην εμφάνιση του ορθολογιστικού και βιομηχανικού καπιταλισμού που εμφανίστηκε κατά την περίοδο του Προτεσταντισμού στην Δύση.

1) Η γέννηση του Μονοθεισμού

Η εμφάνιση ενός προσωπικού Θεού, όπως του Γιαχβέ, δεν επικράτησε αμέσως στην Παλαιστίνη αλλά εν καιρώ, καθώς υπήρχαν ήδη άλλες θρησκευτικές λατρείες στην περιοχή που είχαν έντονη παρουσία και αντίκτυπο στους λαούς. Ειδικότερα στην Χαναανίτικη κοινωνία, υπήρχε ποικιλία στην θρησκευτική ζωή με επίκεντρο κυρίως την λατρία του τοπικού θεού Βάαλ αλλά και τις επηρεασμένες από την Αίγυπτο λατρείες των νεκρών¹⁵⁴.

Στην Αίγυπτο, την Μεσοποταμία και την Χανααν υφίσταται εκείνη την εποχή ένα πολυθεϊστικό θρησκευτικό σύστημα. Οι Θεοί δεν είναι κυρίαρχοι αλλά μάλλον κυριαρχούνται από μια ανώτερη, απρόσωπη δύναμη, όπως η Μοίρα στην Αρχαία Ελλάδα. Με αυτήν την δύναμη συνδέονται δύο ακόμα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πολυθεϊσμού, που είναι η μαγεία και η μυθολογία. Οι θεότητες αυτές, εξαρτώνται πολλές φορές από τους ανθρώπους και έχουν ανάγκη τις διάφορες θυσίες¹⁵⁵. Ο πιστός του πολυθεϊσμού, από την άλλη μεριά, μπορεί να αγγίξει και αυτός την θέωση και να γίνει ήρωας ή ημίθεος. Σε αυτό το σημείο ο Βέμπερ θα αντιπαραβάλλει τον πολυθεϊσμό της Εγγύς Ανατολής με τον πολυθεϊσμό της Αρχαίας Ελλάδας.

Στην Μεσοποταμία ζούσαν οι Σουμέριοι που ανήκουν στις αρχαιότερες κοινωνίες και κουλτούρες της Εγγύς Ανατολής. Σε πρόσφατες ανασκαφές στην περιοχή βρέθηκαν δίσκοι που περιγράφουν τα βασικά στοιχεία του πολυθεϊσμού και την ύπαρξη ενός σουμεριακού πάνθεου. Είχαν πίστη στον κάτω κόσμο αλλά και σε μια ανώτερη αρχή που υκακούουν οι διάφορες θεότητες.

Στην Αίγυπτο οι θεοί είχαν ανθρώπινα πάθη κάθε είδους και ήταν θνητοί. Δεν υπήρχε ένας προσωπικός θεός αλλά μόνο αυτή η απρόσωπη δύναμη. Κατά αυτόν τον τρόπο προωθήθηκε και η παγανιστική μαγεία ενώ και οι Αιγύπτιοι μάγοι επιδίωκαν δύναμη πάνω σε θεούς και ανθρώπους. Η ανώτερη αρχή και δύναμη για τους Αιγυπτίους ήταν το Maat(η αλήθεια) που είναι υπεύθυνη για την αρμονία και την ασφάλεια του κόσμου.

¹⁵⁴ Stephen P. Turner, *The Cambridge Companion to Weber*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, σ. 202.

¹⁵⁵ Irving M. Zeitlin, *Ancient Judaism: Biblical Criticism from Max Weber to the Present*, Polity Press, 1986.

Ωστόσο, η Χαναανίτικη θρησκεία είχε την μεγαλύτερη επίδραση στα αντιλήψεις και τις θρησκευτικές πρακτικές των Ισραηλιτών. Οι γνώσεις μας για την μυθολογία τους προκύπτουν από τις ανασκαφές του 1929 και παρουσιάζουν ένα παρόμοιο μοτίβο με την θεογονία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Το πάνθεον τους αποτελούνταν από μια οικογένεια από αρσενικές και θηλυκές θεότητες, οπότε είχαν εντάσεις και πολέμους μεταξύ τους. Ο Ελ ήταν ο πατέρας των Θεών και του θεού Βάαλ που κατείχε κεντρική θέση στην λατρεία των Χαναανιτών. Τέλος, η βιβλική λογοτεχνία μαρτυρά την επιρροή της Χαναάν στην παράδοση μέσω της χρήσης κοινών λογοτεχνικών λέξεων και εκφράσεων αλλά και από την εβραϊκή γλώσσα που αναπτύχθηκε από την Χαναανίτικη γλώσσα.

Σε ένα τέτοιο πολυθεϊστικό περιβάλλον γεννήθηκε λοιπόν ο μονοθεϊσμός, ο οποίος επισφραγίστηκε με την διαθήκη (berith) που σύναψε ο Γιαχβέ με τον εκλεκτό λαό του Ισραήλ. Αυτή η διαθήκη είναι ίσως το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της Ιουδικής σύλληψης περί Θεού¹⁵⁶. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, το ‘συμβόλαιο’ μεταξύ του Γιαχβέ και των Ισραηλιτών, αποτελεί ένα μοναδικό ιστορικό γεγονός. Οι υποσχέσεις και τα χαρακτηριστικά του Γιαχβέ, είχαν μια χροιά εντελώς διαφορετική από τις μέχρι τότε θεότητες και ήταν ιδιαίτερος σε σχέση με τους υπόλοιπους θεούς που λατρεύονταν¹⁵⁷. Αυτή η διαθήκη μεταξύ Θεού και Ισραήλ, έπαιξε καθοριστικό και κεντρικό ρόλο στην εβραϊκή ιστορία .

Ο Γιαχβέ πρωτοεμφανίστηκε στον Μωυσή μέσω της φλεγόμενης βάτου, του ζήτησε να προστατεύσει τον λαό του και να τον βοηθήσει κατά την έξοδο τους από την Αίγυπτο. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας μας, ο Θεός επέλεξε τον λαό του Ισραήλ ως εκλεκτό, όχι λόγω της ηθικής τους ανωτερότητας, αλλά γιατί οι άλλοι λαοί δεν γνώριζαν το θέλημα Του. Σύμφωνα με τους προφήτες της εποχής, η απελευθέρωση από τα δεσμά του Φαραώ και η έξοδος από την Αίγυπτο, είναι μια ένδειξη της δύναμης του Θεού και της εκπλήρωσης την υποσχέσεως του απέναντι στον λαό του Ισραήλ .

Εν συνεχεία, ο Βέμπερ θα παρουσιάσει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτού του προσωπικού Θεού του Ισραήλ. Ο Γιαχβέ είναι παντοδύναμος, παντογνώστης και με

¹⁵⁶ Anthony T. Kronman, *Max Weber*, Stanford University Press, London, 1983, σ. 160.

¹⁵⁷ Stephen Kalberg, *Max Weber's Comparative-Historical Sociology Today: Major Themes, Mode of Causal Analysis, and Applications*, Ashgate Publishing Company, USA, 2012, σ. 107.

ύψιστες ηθικές ιδιότητες. Εκτός από σοφία και καλοσύνη, διακατέχονταν και από συναισθήματα οργής και πάθους¹⁵⁸. Ήταν ο Θεός των φυσικών καταστροφών, των επιδημιών και κυρίως του πολέμου. Σε αυτό το σημείο, ο Βέμπερ θα παρομοιάσει τον Γιαχβέ με τον Ίνδρα, θεό του πολέμου στο ινδικό πάνθεο. Η παρουσία του συνοδεύεται με φυσικές καταστροφές, όπως τυφώνες, αστραπές και βροχοπτώσεις και τιμωρεί τους εχθρούς του λαού του με παρόμοια φαινόμενα¹⁵⁹.

Ένα από τα πιο ιδιαίτερα γνωρίσματα του, ήταν η απόσταση του. Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους θεούς, ήταν εντελώς απρόσιτος. Δεν πρόκειται για έναν τοπικό Θεό αλλά για έναν Θεό με μια μυστήρια και ειδική έννοια. Για τον συγγραφέα, ο Γιαχβέ είναι Θεός της ιστορικής δράσης, αφού παρεμβαίνει στα ιστορικά γεγονότα.

Εκτός από πολεμικός θεός, ήταν και ο Θεός της σωτηρίας και της υπόσχεσης. Για τον Βέμπερ, η σωτηρία και η υπόσχεση του Γιαχβέ, έχει πολιτικές αναφορές και προεκτάσεις. Δεν υπόσχεται σωτηρία από έναν παράλογο κόσμο, ούτε υπερβατικές αξίες αλλά υπόσχεται κυριαρχία στην Χαναάν και απελευθέρωση από τα δεσμά και την δουλεία της Αιγύπτου¹⁶⁰.

Αναλόγως των περιστάσεων, γινόταν θεός του πολέμου, όπως στην μάχη εναντίων των Αιγυπτίων, των Χαναανιτών και άλλων εχθρών. Αλλά πρακτικά χαρακτηρίζεται από τον Βέμπερ και ως θεός της κοινωνικής οργάνωσης και των κοινωνικών αρχών. Ως φύλακας των κοινωνικών αρχών του εκλεκτού λαού του, ο Γιαχβέ προστατεύει τα ήθη και τα έθιμα. Ωστόσο, σε αντίθεση με τον Βαρούνα και άλλες παρόμοιες θεότητες, δεν υπερασπίζεται κάποιους αμετάβλητους ή σταθερούς κανόνες. Αντιθέτως, αυτός ο θετικός Νόμος του Ισραήλ δημιουργήθηκε μέσω της διαθήκης μεταξύ αυτού και του Γιαχβέ. Αυτός ο Νόμος δεν ήταν αιώνιος, όπως το Τάο ή το Ντάρμα στην Κίνα, αλλά μάλλον μια θεική θετική νομοθεσία¹⁶¹.

Αυτός ο Θεός συμπεριφερόταν ως βασιλιάς και η μόνη του απαίτηση ήταν η τήρηση του Θελήματός του και η υπακοή στις αποκαλύψεις του. Ο Γιαχβέ ήθελε να εξασφαλίσει την τήρηση συγκεκριμένων τελετουργικών και κοινωνικο – ηθικών κανόνων της καθημερινότητας. Σε αυτό το σημείο ο συγγραφέας θα τονίσει πως ο Θεός του Ισραήλ δεν επιθυμούσε θυσίες, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες θεότητες που

¹⁵⁸ Wolfgang Schluchter, *ό.π.*, σ. 182.

¹⁵⁹ Max Weber, *Ancient Judaism*, The Free Press, U.S.A., 1952, σ. 128.

¹⁶⁰ Max Weber, *ό.π.*, σ. 126.

¹⁶¹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 133.

‘τρέφονταν’ μέσω αυτών των θυσιών και αποτελούσαν ένα απαραίτητο και πρωταρχικό κομμάτι της λατρείας τους. Η ύπαρξη Του δεν οφείλεται στην προσφορά θυσιών. Παρ’όλα αυτά, τις δέχεται όταν γίνονται από ευγνωμοσύνη, αλλά σίγουρα δεν τις επιβάλλει¹⁶².

Η απόρριψη της μαγείας στον αρχαίο Ιουδαισμό είναι η ουσιαστική καινοτομία αυτής της θρησκείας που επηρέασε τον ασκητικό Προτεσταντισμό αλλά και τον Χριστιανισμό γενικότερα. Για τον Βεμπερ, η εγκαθίδρυση στο αρχαίο Ισραήλ, ενός ηθικού μονοθεισμού απελευθερωμένο από την μαγεία, ήταν μια εξέλιξη παγκόσμιας ιστορικής σημασίας¹⁶³. Η μαγεία στο Ισραήλ δεν κατείχε δεσπόζουσα θέση, παρ’ότι δεν εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά από κάποιες πρακτικές. Η θέση της μαγείας στην Παλαιά Διαθήκη καθορίστηκε από την συστηματική αντίθεση της απέναντι στους διδάσκαλους της Τορά. Για παράδειγμα, ενώ υπήρχαν όλων των ειδών μάγοι στο Ισραήλ που ηγούνταν Γιαχβειστικών κύκλων, ειδικότερα οι Λευίτες δεν ήταν μάγοι αλλά άνθρωποι της γνώσης¹⁶⁴.

Οι Λευίτες αναφέρονται εδώ από τον συγγραφέα σε αντιπαραβολή με τους *literati* της Κίνας και τους Βραχμάνους της Ινδίας¹⁶⁵. Παρ’ότι και οι δύο ομάδες ήταν οι άνθρωποι της γνώσεως, διαφέρουν ως προς την ιδέα της γνώσης¹⁶⁶. Για τους Λευίτες, δεν είχε τόση σημασία η εσωτερική ή τελετουργική γνώση όσο η ηθική του ‘ορθού πράττειν’. Ως οι πλέον μόνιμοι υπερασπιστές και εκπρόσωποι του Θεού, γνώριζαν ποια αδικήματα θα μπορούσαν να φέρουν δυστυχία και ποιες πράξεις θα μπορούσαν να φέρουν το καλό. Ο απώτερος σκοπός ήταν η υπακοή και η εμπιστοσύνη στον Γιαχβέ. Αυτός ο σκοπός δεν δύναται να επιτευχθεί μέσω της μαγείας¹⁶⁷.

Ανάμεσα στους Ισραηλίτες, τα θαύματα κατείχαν αντίστοιχη θέση με αυτήν της μαγείας στις Ασιατικές θρησκείες. Οι θεοί της Ασίας εξασκούν την μαγεία, ενώ ο Θεός του Ισραήλ πραγματοποιεί θαύματα. Το θαύμα για τον Βέμπερ είναι από μόνο του περισσότερο ορθολογικό σε σύγκριση με την μαγεία ή τα ξόρκια. Το θαύμα απορρέει από μια ουσιαστική και κατανοητή πρόθεση με συγκεκριμένο σκοπό, όπως

¹⁶² Max Weber, *ό.π.*, σ. 135.

¹⁶³ Wolfgang Schluchter, *ό.π.*, σ. 167.

¹⁶⁴ Max Weber, *ό.π.*, σ. 219.

¹⁶⁵ Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait*, *ό.π.*, σ. 258.

¹⁶⁶ Wolfgang Schluchter, « The Approach of Max Weber’s Sociology of Religion as Exemplified in His Study of Ancient Judaism », *Archives de sciences sociales des religions*, (2004), σ. 46.

¹⁶⁷ Max Weber, *ό.π.*, σ. 221.

για παράδειγμα στους θρύλους των πατριαρχών, στην παράδοση του Μωυσή αλλά και στα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης . Σε αντίθεση με το ινδικό κάρμα, η ορθολογιστική πρόνοια του Γιαχβέ, καθορίζει την μοίρα του Ισραήλ.

Για τον συγγραφέα, ο Γιαχβέ θα παραμείνει ο Θεός της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας. Ήταν ο προσωπικός άρχοντας που ο πιστός πρέπει να υπακούει και να εφαρμόζει τις θετικές προσταγές του. Αυτό αποτελεί ακόμα ένα σημείο διαφοροποίησης του από τις θεότητες των Ασιατικών θρησκειών¹⁶⁸.

Εκτός από τους Πατριάρχες και τους Λευίτες, σημαντικοί φορείς της ιουδαϊκής θρησκείας είναι και οι Προφήτες. Στους προφήτες θα αφιερώσει μεγάλο μέρος της έρευνας του ο Μαξ Βέμπερ και ειδικότερα στην κοινωνική ψυχολογία των προφητών. Εκτός από τους πολιτικούς δημαγωγούς, οι θρησκευτικοί προφήτες θα διαδραματίσουν μεγάλο ρόλο στην σκέψη του συγγραφέα¹⁶⁹.

Αρχικά ο Βέμπερ θα διαχωρίσει τον προφήτη από τον ιερέα, τον μάγο, τον διδάσκαλο και τον μυσταγωγό. Έτσι, ο προφήτης ξεχωρίζει από τον ιερέα μέσω του προσωπικού καλέσματος (Berufung) και δρα μέσω του προσωπικού του χαρίσματος. « Ο ιερέας βρίσκεται στην υπηρεσία μιας ιερής παράδοσης, ενώ ο προφήτης επιθυμεί να εισακουστεί μέσω προσωπικής αποκάλυψης ή νόμου »¹⁷⁰. Από την άλλη μεριά, ο μάγος όπως και ο προφήτης διακατέχεται επίσης από ένα προσωπικό χάρισμα¹⁷¹. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός πως η αποστολή του προφήτη δεν έχει μαγικά χαρακτηριστικά, αλλά είναι διδασκαλία ή έντολη.

Ο προφήτης διαχωρίζεται από τον διδάσκαλο « ... λόγω της απουσίας του πραγματικού συναισθηματικού κηρύγματος το οποίο είναι ιδίωμα του προφήτη »¹⁷², ενώ από τον μυσταγωγό εκλείπει η ηθική διδασκαλία. Ο μυσταγωγός αποκαλύπτει μεν νέους τρόπους σωτηρίας αλλά μόνο μέσω της διδασκαλίας της μαγικής τέχνης.

¹⁶⁸Max Weber, *ό.π.*, σ. 225.

¹⁶⁹ Stephen P. Turner, *The Cambridge Companion to Weber*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, σ. 84.

¹⁷⁰Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία, ό.π.*, σ. 54.

¹⁷¹ Σχετικά με την χαρισματική κατάσταση και την καθημερινοποίηση του χαρίσματος, βλ. επίσης : Τσιρώνης Χρήστος, «Θεσμός και Χάρισμα: Κοινωνική Θεωρία και Θεολογικές διαστάσεις», στο: *I.M. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Εκκλησία: Θεσμός και Χάρισμα κατά τον Απόστολο Παύλο*, Βέροια: I. M. Βεροίας N. & K., 2010, σελ. 277- 299

¹⁷²Max Weber, *Οικονομία και Κοινωνία, ό.π.*, σ. 61.

Μετά την ανάλυση του Ιουδαισμού ως μονοθεϊστική θρησκεία, ο συγγραφέας θα συνεχίσει την έρευνά του με κάποια ιστορικά στοιχεία της εξόδου απο την Αίγυπτο. Κυρίως θα επικεντρωθεί στην θρησκευτική κατάσταση των Ιουδαίων μετά την έξοδο, στην εμφάνιση των Σαμαρειτών και στην έκλειψη της προφητείας.

Κατά τον Βέμπερ, το 'πνεύμα' της παλαιάς προφητείας βρίσκεται πλέον σε έκλειψη λόγω της δύναμης του ιερατείου, το οποίο υπερίσχυσε σε δύναμη της εκστατικής προφητείας. Ωστόσο, η θεική φύση του χαρίσματος της προφητείας και οι προφήτες παρέμειναν δημοφιλείς. Σε αυτό το σημείο θα μας απασχολήσουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που διαχωρίζουν την αληθινή απο την ψευδή προφητεία.

Έτσι, σύμφωνα με τον συγγραφέα, τα κριτήρια του Ιερεμία είναι αντιπροσωπευτικά για την ταυτότητα του αληθινού προφήτη. Κάθε προφήτης είναι δεμένος με τους Νόμους και τις εντολές του Θεού και ως εκ τούτου, επιδιώκει να συνδέσει την κοινωνία με τον Γιαχβέ και τον Νόμο του. Μόνο αυτός που προσπαθεί να εξαλείψει τον κόσμο απο τις αμαρτίες, είναι θεόσταλτος. Όχι τα οράματα και τα όνειρα, αλλά η αφοσίωση στις εντολές του Θεού, όπως καταγράφονται στους νόμους, είναι απόδειξη του αληθινού προφήτη¹⁷³.

Με την αύξηση της δύναμης του ιερατείου, πλέον η περίοδος της προφητείας θα ολοκληρώσει τον κύκλο της και το πνεύμα της θα αρχίσει να εκλείπει. Τώρα οι ευσεβείς, ή αλλιώς οι Hasidim όπως ονομάστηκαν στην εποχή των Μακκαβαίων, θα γίνουν οι πρωταγωνιστές της νέας εβραϊκής θρησκευτικότητας. Αυτοί αντιπροσώπευαν κυρίως την αστική τάξη των αγροτών, των τεχνίτων και των εμπόρων, ενώ αντιτίθεντο τόσο την κοσμική όσο και την ιερατική πλουσιοκρατία¹⁷⁴.

¹⁷³ Max weber, Ancient Judaism, ό.π., σ. 395.

¹⁷⁴Max Weber, ό.π., σ. 382.

2) Ο Φαρισαϊκός Ιουδαισμός και οι σέκτες

Η έρευνα του Βέμπερ οδεύει προς την εμφάνιση του πρώιμου Χριστιανισμού μέσω του Ιουδαισμού. Η εμφάνιση των διαφόρων αιρέσεων και δογμάτων μετά την περίοδο της εξόδου από την Αίγυπτο, είναι αυτό που θα απασχολήσει σε αυτό το σημείο τον συγγραφέα. Οι Φαρισαίοι, οι Σαδδουκαίοι και οι Ραββίνοι είναι οι ομάδες που θα αναλυθούν σε αυτό το κεφάλαιο του βιβλίου.

Από την εποχή των Μακκαβαίων, ο Φαρισαϊσμός ανέπτυξε χαρακτηριστικά που άφησαν το αποτύπωμα τους στον Ιουδαισμό. Η κύρια πρόθεση τους ήταν να αντιταχθούν τον αρχαίο Ελληνισμό και το κύριο γνώρισμά τους ήταν η πιστή τήρηση του Νόμου. Οι Φαρισαίοι έδωσαν στο κίνημα τους την μορφή μιας 'αδερφότητας'¹⁷⁵. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της αδερφότητας ήταν το γεγονός ότι διαχώριζαν τον εαυτό τους όχι μόνο από τους Έλληνες αλλά και από τους υπόλοιπους Εβραίους¹⁷⁶. Οι οργανωμένες αναφορές του Ιησού προς τους Φαρισαίους αποδείκνυε και αυτήν την αίσθηση ανωτερότητας που τους διακατείχε.

Αυτή η 'κοινότητα' πλέον θα γίνει ο φύλακας της θρησκείας στην θέση των ιερέων και των Λευιτών. Η επιρροή και τα επιτεύγματα τους ήταν διάφορα και μερικά εξ αυτών θα αναφερθούν περιληπτικά από τον Βέμπερ. Έτσι, κατά τον συγγραφέα, οι Φαρισαίοι :

- Καθιέρωσαν τις ευχαριστίες και την ευλογία του φαγητού, όπου αργότερα θα παρουσιάσουν κοινά στοιχεία με τις ευχαριστίες του Χριστιανισμού.
- Δημιούργησαν την συναγωγή, τον κεντρικό φορέα του ύστερου Ιουδαισμού.
- Μετέτρεψαν αργά αλλά σταθερά την σημασία του Σαββάτου ως ημέρα ανάπαυσης και έγινε πιο αυστηρή η τήρησή του.
- Η μεσσιανική ελπίδα και η πίστη στην ανάσταση των νεκρών είναι ιδέες που διαδόθηκαν έντονα μέσω του Φαρισαϊσμού. Το βασίλειο του παραδείσου είναι εφικτό μόνο μέσω αυστηρής εξάσκησης και ιερότητας της ζωής.

¹⁷⁵ Werner Sombart, *The Jews and Modern Capitalism*, Transaction Publishers, New Jersey 1951, σ. 194.

¹⁷⁶ Sacha Stern, *Sects and Sectarianism in Jewish History*, Brill 2011, σ. 109.

- Οι φιλοσοφικές αναζητήσεις απορρίπτονταν ως επικίνδυνες και ελληνιστικές¹⁷⁷.

Η δυναμική άνοδος της ιουδικής διασποράς απο την εποχή των Μακκαβαίων και η μή επιρροή των κοινοτήτων απο εξωτερικά περιβάλλοντα, ήταν αποτέλεσμα του κινήματος της φαρισαϊκής αδελφότητας. Η ιστορική σημασία ειδικά για την διασπορά γίνεται εμφανής όταν δοθεί βάση στα επιτεύγματα των Φαρισαίων.

Οι αντίπαλοι των Φαρισαίων ήταν οι Σαδδουκαίοι και οι αριστοκράτες. Πρόκειται για τους ιερείς, τους υπεύθυνους του ναού που η κυριαρχία τους δεν αφορούσε μόνο τα θρησκευτικά αλλά και τα κοινωνικά δρώμενα. Ασχολούνταν επίσης με την θρησκευτική εκπαίδευση και μόρφωση, η οποία ωστόσο αφορούσε έναν κλειστό μόνο κύκλο και δεν ήταν διαθέσιμη σε όλους τους Ιουδαίους . Παρ'όλα αυτά, μετά την καταστροφή του δεύτερου Ναού (70 π.Χ) απο τους Ρωμαίους, η δύναμη των Σαδδουκαίων άρχισε πλέον να περιορίζεται. Αντ'αυτού η δύναμη πέρασε στους Φαρισαίους που βρήκαν την ευκαιρία να υπερισχύσουν θρησκευτικά και κοινωνικά έναντι των Σαδδουκαίων. Οι Σαδδουκαίοι πλέον θα θεωρηθούν ως ένα ετερόδοξο δόγμα¹⁷⁸.

Κατά τον συγγραφέα, οι διαφορές των δύο αυτών ομάδων δεν ήταν εξωτερικές, αφού οι Φαρισαίοι ακολουθούν τον Νόμο των ιερέων. Ωστόσο η προσέγγιση τους προς τον Νόμο είναι διαφορετική αφού αυτός πρέπει να προσεγγίζεται μέσω της φαρισαϊκής αντίληψης για να μπορεί να κατανοηθεί¹⁷⁹. Οι διαφορές ήταν τόσο θρησκευτικής όσο και κοινωνικής φύσεως. Αρχικά, οι Σαδδουκαίοι υποστήριζαν την ερμηνεία μόνο του γραπτού Νόμου και απέρριπταν την προφορική παράδοση που ήταν σημαντική για τους Φαρισαίους. Επιπροσθέτως, οι Φαρισαίοι, σε αντίθεση με την αριστοκρατία των Σαδδουκαίων, πίστευαν στην αθανασία της ψυχής και στην ανάσταση των νεκρών.

¹⁷⁷Nora David, Armin Lange, *The Hebrew Bible in Light of the Dead Sea Scrolls (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments)*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2012, σ. 394.

¹⁷⁸ Σχετικά με τους Σαδδουκαίους, βλ. επίσης : Απόστολος Κραλίδης, *Οι Σαδδουκαίοι. Ιστορική και θρησκευτολογική μελέτη*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

¹⁷⁹ Max weber, *ό.π.*, σ.387.

Η κύρια πρόθεση των Φαρισαίων ήταν να χρησιμοποιήσουν την συναγωγή ως ένα τόπο συνάθροισης και επιμόρφωσης, ώστε να ρυθμίσουν την καθημερινή ζωή μέσα απο μια σειρά διδαγμάτων¹⁸⁰. Ο Βέμπερ αντιλαμβάνεται την συναγωγή ως έναν θρησκευτικό φορέα που υποστηρίζει την τάση ανάπτυξης του Ταλμουδικού Ιουδαισμού¹⁸¹. Για τον Leo Baeck, οι Φαρισαίοι δεν ήταν αίρεση αλλά ήταν οι άνθρωποι της συναγωγής, ένα ιουδαϊκό κίνημα εναντίον των Σαδδουκαίων που ήταν οι άνθρωποι του Ναού. Για τον ίδιο, ο φαρισαισμός ήταν περισσότερο ένα εγχείρημα να επιτευχθεί η πλήρης κυριαρχία της θρησκείας πάνω στην ζωή. Ήταν μια πρόμιμη προσπάθεια για να προετοιμαστεί το έδαφος για την βασιλεία του Θεού¹⁸².

Στον αγώνα τους ενάντια στους Σαδδουκαίους, οι Φαρισαίοι κατάφεραν να θεσπίσουν την αρχή της μορφώσεως πάνω απο την αρχή της γεννήσεως και της κληρονομικής θέσεως των Σαδδουκαίων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ένα γενικό άνοιγμα των κοινωνικών και πνευματικών σχέσεων. Εδώ ο Βέμπερ αντιλαμβάνεται τον Ιουδαισμό ως προς τον δρόμο ενός εσωτερικού πλουραλισμού που επιτυγχάνεται μέσω των Φαρισαίων¹⁸³.

Οι διαφορές μεταξύ αυτών των δύο ομάδων δεν βασίζονταν μόνο πάνω σε θρησκευτικές απόψεις αλλά είχαν και κοινωνικές προεκτάσεις. Σίγουρα υφίσταντο διαφορετικές απόψεις πάνω σε θρησκευτικά ζητήματα αλλά αυτές είχαν τις βάσεις τους σε βαθιές κοινωνικές αποκλίσεις¹⁸⁴.

Οι ραββίνοι εμφανίστηκαν μετά την πτώση του Ναού και για τον Βέμπερ αποτελούν φαρισαϊκό προϊόν αλλά μονάχα στο αρχικό στάδιο ανάπτυξής τους είχαν σχέση με αυτό το κίνημα¹⁸⁵. Είχαν χαρισματική γνώση του Νόμου και ήταν σαν διδάσκαλοι, όπως οι γκουρού της Ινδίας. Σε αυτό το σημείο, ο συγγραφέας θα αντιπαραβάλλει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και τις διαφορές αυτών των ομάδων. Οι ραββίνοι δεν ήταν μάγοι, μυσταγωγοί, εσωτερικοί φιλόσοφοι αλλά ούτε φύλακες κάποιου εσωτερικού δόγματος ή γνώσης. Οι ραββίνοι δούλευαν ως ομιλητές και συγγραφείς ενώ οι μυσταγωγοί μέσω της μαγείας.

¹⁸⁰Arnaldo Momigliano, *Essays on Ancient and Modern Judaism*, University of Chicago Press, Chicago 1994, σ. 23

¹⁸¹ Wolfgang Schluchter, *Rationalism, Religion, and Domination: A Weberian Perspective*, σ. 167.

¹⁸² Jacob Neusner, *Neusner on Judaism:History*, Ashgate Publishing, Ltd, 2004, σ. 82.

¹⁸³ Wolfgang Schluchter, *ό.π.*, σ. 167.

¹⁸⁴ Rodney Stark, *Exploring the Religious Life*, JHU Press, U.S.A. 2004, σ. 22.

¹⁸⁵ Stephen P. Turner, *ό.π.*, σ. 216.

Η ραββινική αρχή βασιζόταν πάνω στην γνώση και όχι πάνω σε κάποιο μαγικό χάρισμα. Αντιθέτως, η μαγεία υπο την πρωτόγονη μορφή της στον Ινδουισμό, θεωρείται βλάσφημη. Η ιδέα ότι η θεότητα μπορεί να εξαναγκαστεί ή να επηρεαστεί μέσω της μαγείας, ήταν ριζικά περιορισμένη στον Ιουδαισμό. Ωστόσο, δεν αρνείται το χάρισμα του θαύματος. Ιδιαίτερα οι Γραμματείς και οι Φαρισαίοι επιζητούσαν, σε ορισμένες περιπτώσεις απαιτούσαν, ένα 'σημάδι' από τον Ιησού. Η ομάδα των ραββίνων απέρριπταν επίσης τον παγανισμό και την αστρολογία, ως προσβολή απέναντι στον Θεό, ενώ αρνούνται επίσης τον ασκητισμό και τον πνευματικό μυστικισμό¹⁸⁶. Τέλος, από τους γκουρού της Ινδίας έλειπε η εσχατολογία του Ιουδαισμού.

Όσον αφορά τα κοινωνικά στρώματα εκ των οποίων προέρχονταν οι ραββίνοι, αυτά ήταν ως επί το πλείστον οι ομάδες των πλήβειων διανοούμενων αλλά υπήρχαν και αρκετοί ευκατάστατοι ραββίνοι. Πολλοί εξ αυτών ήταν και κάτοχοι γης όμως συναντάμε και πολλούς εμπόρους και τεχνίτες. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, οι ραββίνοι εργάζονταν το 1/3 της ημέρας και το υπόλοιπο μελετούσαν. Εναλλακτικά, εργάζονταν το καλοκαίρι και μελετούσαν τον χειμώνα. Σημαντική είναι η πληροφορία πως κατά την Ταλμουδική εποχή, είχαν το προνόμιο της απαλλαγής από τους φόρους, όπως και το δικαίωμα να πουλούν τα προϊόντα τους στην αγορά πριν από τους άλλους¹⁸⁷.

Ο Βέμπερ ολοκληρώνει το κεφάλαιο με την διδασκαλία και την ηθική του Φαρισαϊκού Ιουδαισμού. Ο Θεός ήταν ένας πατριαρχικός μονάρχης, ο δημιουργός και ο Κύριος του κόσμου και των ανθρώπων. Είναι ο Θεός της παγκόσμιας ιστορίας, όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο συγγραφέας. Ο κόσμος δεν είναι κακός αλλά καλός, αλλά οι άνθρωποι είναι αδύναμοι σαν παιδιά και επιρρεπείς στις αμαρτίες. Επιπλέον, ο φαρισαϊκός αλλά και ο αρχαίος Ιουδαισμός δεν γνώριζαν τον διαχωρισμό της ψυχής από το σώμα ή την σάρκα. Αυτός ο δυισμός αναπτύχθηκε από τον Νεοπλατωνισμό¹⁸⁸.

Ο πλούτος δεν απορρίπτεται από τον Φαρισαϊκό Ιουδαισμό ούτε θεωρείται επικίνδυνος για την σωτηρία του ανθρώπου, αντιθέτως σε πολλές ιερατικές θέσεις

¹⁸⁶ Ahmad Sadri, *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford University Press, New York 1994, σ.56.

¹⁸⁷Max Weber, *ό.π.*, σ. 400.

¹⁸⁸Max Weber, *ό.π.*, σ. 400.

ήταν απαραίτητος. Ωστόσο, κατά τον Βέμπερ, η αποδοχή του πλούτου από τον Ιουδαισμό δεν σηματοδοτεί σε καμία περίπτωση την άφιξη κάποιου οικονομικά μεθοδευμένου ενδοκοσμικού ασκητισμού.

Η ιδέα του αν πρέπει να μείνει ο ραββίνος ελεύθερος ώστε να αφοσιωθεί στην μόρφωση, δεν σχετίζεται με τον ασκητικό τρόπο σκέψης. Αντιθέτως, η εργασία στον Φαρισσαϊκό Ιουδαισμό θεωρείται σημαντική για το καλό της κοινωνίας. Όσον αφορά τον γάμο και μάλιστα σε νεαρή ηλικία, αντιμετωπίζεται ως προτροπή προς αποφυγήν διαφόρων αμαρτιών (που σχετίζονται κυρίως με την σεξουαλικότητα). Σχετικά με την διατροφή, η αποφυγή κατανάλωσης κρέατος και αλκοόλ, όπως συνέβαινε στους Ινδούς, ήταν άγνωστη για τους ραββίνους και τους Ιουδαίους. Τέλος, η ευσέβεια απέναντι στις οικογενειακές σχέσεις και τους γονείς είναι εδώ ιδιαίτερος τονισμένες αρετές, ακόμα και απέναντι στους γονείς που μπορεί να έχουν αδικήσει τα παιδιά τους.

Ο Ιουδαϊκός τρόπος ζωής παρομοιάζεται με κάποιες ορθολογικές αρχές τους ασκητισμού, όπως η επαγρύπνηση και ο αυτοέλεγχος. Παρ'όλα αυτά, για τον συγγραφέα, ο Ιουδαισμός δεν αντιπροσωπεύει έναν ασκητικό τρόπο ζωής.

3) Ιουδαισμός και Πρώιμος Χριστιανισμός

Ο Βέμπερ θα ολοκληρώσει την συγγραφή του Αρχαίου Ιουδαισμού με την εμφάνιση των Εσσαίων και την γέννηση του Πρώιμου Χριστιανισμού. Οι αναφορές του στον Χριστιανισμό είναι σύντομες καθώς δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει την έρευνα του σχετικά με αυτήν την θρησκεία. Ωστόσο, γίνεται εμφανής κατά κάποιον τρόπο η σύνδεση και ο συσχετισμός του Ιουδαισμού με τον Χριστιανισμό και οι ομοιότητες ή οι διαφορές με τα δόγματα των Φαρισαίων, των Σαδδουκαίων και ειδικά των Εσσαίων.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παραθέτει ο συγγραφέας, οι Εσσαίοι ανήκουν και αυτοί, όπως και η Φαρισαϊκή αδερφότητα, στις σχέτες, σε ένα κίνημα το οποίο εμφανίστηκε κατά πάσα πιθανότητα τον 2ο αιώνα π. Χ. και η κύρια δράση τους ήταν στην Παλαιστίνη. Τα ερωτήματα σχετικά με την διδασκαλία τους είναι δύσκολο να απαντηθούν καθ'ότι η Αγία Γραφή αποφεύγει οποιαδήποτε αναφορά σε αυτούς¹⁸⁹. Έτσι, οι κύριες πηγές που μας πληροφορούν σχετικά με την σχέση των Εσσαίων είναι τα έργα του εβραίου ιστορικού Ιώσηπου (Ιουδαική Αρχαιολογία), του Πλίνιου του Πρεσβύτερου (Φυσική Ιστορία) και του Φίλωνα (Περί του πάντα σπουδαίον ελεύθερον είναι και Υποθετικών). Εξίσου σημαντικές πληροφορίες μας παρέχουν οι αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή του Κουμράν και τα χειρόγραφα της Νεκρής θάλασσας¹⁹⁰.

Η οργάνωση αυτής της ομάδας ήταν περισσότερο αυστηρή από την αντίστοιχη φαρισαϊκή και κατά τον Βέμπερ έμοιαζε περισσότερο με οργάνωση μοναχών, αφού ζούσαν απομονωμένοι στην έρημο ή σε κοινόβια¹⁹¹. Οι Εσσαίοι επιζητούσαν την αγνότητα εξωτερικά και πνευματικά και διαχώριζαν τους εαυτούς τους από τους υπόλοιπους αποφεύγοντας οποιαδήποτε επαφή. Η σχέση τους με κάποιους ιερείς ήταν

¹⁸⁹ Jacob Neusner, *Judaism in late antiquity*, Part 3, Brill Copyright, The Netherlands 1995, σ. 85.

¹⁹⁰ Σχετικά με τους Εσσαίους, βλ. επίσης: Δημήτρης Καϊμάκης, *Τα Ελοχίμ δεν θα ταραχθούν εις τον αιώνα.. Ζητήματα παλαιδιαθηκικής και μεσοδιαθηκικής γραμματείας*, εκδόσεις Βάνιας, 2006.

¹⁹¹ Σχετικά με την γένεση του μοναχισμού και τις ιουδαικές τάξεις, βλ. επίσης: Γεώργιος Μαντζαρίδης, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990, σ.σ. 101-110.

επίσης τεταμμένη λόγω κυρίως της ιδιαίτερης στάσης τους απέναντι στις θυσίες, αφού δεν συμμετείχαν στις θυσίες του Ναού αλλά μόνο στις δικές τους¹⁹².

Το βάπτισμα των νέων μελών αλλά και οι καθημερινές πλύσεις των Εσσαίων, αναδεικνύουν την έντονη επιδίωξη τους για καθαρότητα. Η επιθυμία των Φαρισαίων για ‘καθαρότητα’ και αγνότητα, εμφανίζεται εδώ στην πιο έντονη μορφή της. Όλες οι μελέτες πέραν του Νόμου και της κοσμογονίας της Βίβλου, ήταν απορριπτέες, αφού θεωρούνταν παγανιστικές και κατ’επέκτασιν επικίνδυνες. Εξίσου επικίνδυνες και δαιμονικές εκλαμβάνονταν όλες οι κοσμικές απολαύσεις, ακόμα και οι σεξουαλικές¹⁹³. Η αυστηρή τήρηση του Σαββάτου από τους Φαρισαίους εντείνεται τόσο στους Εσσαίους, ώστε να υπάρχουν αναφορές σχετικά με την ακινησία τους εκείνη την ημέρα της εβδομάδος.

Η στάση τους απέναντι στον γάμο είναι μάλλον αμφιλεγόμενη για τον Βέμπερ. Η σεξουαλική τους εγκράτεια σε συνδιασμό με την αυστηρή πειθαρχία οδηγούν στο συμπέρασμα πως ήταν άγαμοι. Ο ιστορικός Ιώσηπος μας παρουσιάζει μια δεύτερη τάξη των Εσσαίων, οι οποίοι αποδέχονταν τον γάμο μόνο με σκοπό την απόκτηση απογόνων¹⁹⁴. Σχετική είναι και η αναφορά πως δεν έφερναν στην κοινότητα τους γυναίκες και σκλάβους.

Η εντολή της αδελφοσύνης βρίσκει στους Εσσαίους την πλέον ακραία μορφή της μέσω του υπερκόσμιου κομμουνισμού της αγάπης (unworldly love communism)¹⁹⁵. Απέρριπταν την ατομική κατοχή πλούτου και τα μέλη τους παρέδιδαν την περιουσία τους στην ομάδα ουτως ώστε να χρησιμοποιηθεί για φιλανθρωπίες και για να βοηθήσουν τους φτωχούς¹⁹⁶. Οι Εσσαίοι εκλαμβάναν τον θυμό, την οργή και όλα τα πάθη ως δαιμονικές καταστάσεις και παροτρύνονταν να χρησιμοποιούν προσευχές για αυτούς που τους έβλαψαν στο παρελθόν. Δεν μισούν όσους είναι εχθρικοί απέναντι στο δόγμα τους, ούτε δημιουργούν διαμάχες με αυτούς¹⁹⁷.

¹⁹²Max Weber, *ό.π.*, σ. 406.

¹⁹³ Leslie David Blustone, *Max Weber's theory of the family*, National University Publications, New York – London 1987, σ. 92.

¹⁹⁴ Ilai Alon, Ithemar Gruenwald, Itamar Singer, *Israel Oriental Studies XIV*, Brill, The Netherlands 1994, σ. 131.

¹⁹⁵ Max Weber, *ό.π.*, σ. 407.

¹⁹⁶ David Fiency, *New Testament Introduction NIV*, College Press Publishing Co., United States of America 1994, σ.175.

¹⁹⁷ Willard Swartley, *The Love of Enemy and Nonretaliation in the New Testament*, Westminster/John Knox Press, United States of America 1992, σ.288.

Ο αγώνας τους για την απόλυτη αγνότητα αποτέλεσε το κίνητρο για την αποφυγή οποιασδήποτε γήινης απόλαυσης, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί το φαινόμενο της αρνησικοσμίας (το οποίο προήλθε απο μη – ιουδαικές επιρροές)¹⁹⁸. Η υπακοή στον Νόμο, η αγάπη προς τον εχθρό, η ελπίδα για την σωτηρία των φτωχών και η φιλανθρωπία των Εσσαίων είναι στοιχεία μιας ηθικής συμπεριφοράς που παρουσιάζει εξωτερικά κοινά γνωρίσματα με την αντίστοιχη ηθική του Χριστιανισμού.

Παρ'όλα αυτά, σύμφωνα με τον Βέμπερ, για τον Χριστιανισμό είχε καθοριστική αξία η ηθική εξύψωση περισσότερο απο την τελετουργική υπέρβαση των ιουδαικών νόμων περί 'καθαρότητας'. Επιπλέον, ο Χριστιανισμός ήταν αντίθετος με το διαχωρισμό των Εσσαίων απο τους υπόλοιπους Ιουδαίους που απέφευγαν οποιαδήποτε επαφή μαζί τους.

Κατά τον Βέμπερ, οι Εβραίοι ανέπτυξαν μετά την Έξοδο έναν τύπο παρίας, δηλαδή αυτόν των τελετουργικά διαχωρισμένων ανθρώπων απο τους υπόλοιπους λαούς. Ο συγγραφέας παρατηρεί πως ο Ιουδαισμός αναπτύσσει πλέον μια νομικιστική ηθική με έναν υψηλού επιπέδου τελετουργικό χαρακτήρα, με αποκορύφωμα το κίνημα των ραββίνων στην ταλμουδική περίοδο¹⁹⁹.

Ο ορισμός του παρίας απο τον Βέμπερ δίδεται ως εξής :

« οι 'άνθρωποι του παρίας' υποδηλώνουν μια ξεχωριστή κληρονομική κοινωνική ομάδα όπου στερούνται αυτόνομης πολιτικής οργάνωσης και χαρακτηρίζονται απο εσωτερικές απαγορεύσεις των μικτών γάμων (...) Δύο επιπλέον γνωρίσματα των ανθρώπων του παρίας, είναι η απουσία κοινωνικών και πολιτικών προνομίων και η έλλειψη μια σαφούς οικονομικής λειτουργίας »²⁰⁰.

Ο τελετουργικός διαχωρισμός γενικότερα, έδωσε ώθηση σε αυτό που ο Βέμπερ θα αναφερθεί ως δυισμο της ηθικής των ενδο-ομάδων και των εξω-ομάδων στο παρόν βιβλίο. Σε οικονομική βάση, αυτό σημαίνει πως δεν έγινε καμία προσπάθεια για έναν εξορθολογισμό των σχέσεων των Ιουδαίων με τους ξένους. Ο διαχωρισμός αυτών των δυο ομάδων, υπήρξε καθοριστικός για την θρησκευτική αξιολόγηση της οικονομικής δραστηριότητας. Μια ορθολογική οικονομική δραστηριότητα βάσει της

¹⁹⁸Max Weber, *ό.π.*, σ. 410.

¹⁹⁹ Stephen P. Turner, *ό.π.*, σ. 201.

²⁰⁰ Richard Swedberg, Ola Agevall, *The Max Weber Dictionary : key words and central concepts*, Stanford University Press, California 2005, σ. 193.

τυπικής νομιμότητας όπως αυτήν του Πουριτανισμού, δεν θα μπορούσε να αναπτυχθεί στον αρχαίο Ιουδαισμό. Η θρησκευτική αντίληψη της επαγγελματικής ζωής του ασκητικού Προτεσταντισμού, ήταν εδώ απύσχα²⁰¹.

Ο τελετουργικός διαχωρισμός των Ιουδαίων σήμαινε πως αρνούνταν την ενσωμάτωση των ξένων, εκτός και αν αυτοί προσηλυτίζονταν. Ιδιαίτερα οι Φαρισαίοι ήταν ενθουσιώδης στην προσπάθεια τους να προσηλυτίσουν ξένους καθώς πίστευαν πως αυτό ευχαριστεί τον Θεό. Γενικότερα, η ιουδαϊκή προπαγάνδα λειτουργούσε κυρίως μέσω της προσωπικής προσπάθειας και όχι μέσω των επισήμων αρχών.

Η θέση των μέτοικων στην κοινωνία προσδιοριζόταν κυρίως ανάλογα με τα τελετουργικά τους δικαιώματα, τα οποία μπορούσαν να κερδίσουν μόνο αν δέχονταν την περιτομή. Εκτός της περιτομής, εξίσου σημαντική ήταν και η πλήρης ανάληψη όλων των τελετουργικών καθηκόντων.

Αυτά που προσέλκυαν τους προσήλυτους προς τον Ιουδαισμό δεν ήταν σίγουρα η τελετουργία του διότι ο Ιουδαισμός δεν προσέφερε μυστηριακά ή μαγικά μέσα λύτρωσης, ούτε άλογες υποσχέσεις και ιερά μονοπάτια. Ο κύριος λόγος που έλκυε τους προσήλυτους στον Ιουδαισμό ήταν η μεγαλειώδης αντίληψη περί Θεού²⁰², η εξάλειψη της λατρείας θεοτήτων από το παρελθόν και τέλος, η Ιουδαϊκή ηθική. Η ιουδαϊκή ηθική ξεχώριζε λόγω της αγνότητας της και των υποσχέσεων για το μέλλον που χαρακτηρίζονταν από ορθολογικά στοιχεία²⁰³.

Σε κοινωνικό επίπεδο, οι γεννημένοι ως Εβραίοι και αυτοί που υπηρετούσαν τον εβραϊκό νόμο επι τρεις γενιές απολάμβαναν τα προνόμια της κοινότητας. Σε αντίθεση με τους προσήλυτους οι οποίοι ήταν δεμένοι με όρκους αλλά δεν είχαν υποβληθεί σε περιτομή. Οι τελευταίοι στέκονταν έξω από την κοινότητα και τα αντίστοιχα δικαιώματα που προσέφερε αυτή.

Ο Ιουδαισμός δεν ανέπτυξε κάποια συστηματική διαδικασία προσηλυτισμού καθώς η εστίαση στην γνώση, στις τελετουργικές πρακτικές και τους γάμους εντός της κοινότητας αποτελούσαν λόγους που απέτρεψαν έναν μεγάλου κλίμακας προσηλυτισμό. Από την άλλη μεριά, ο Χριστιανισμός ανέπτυξε συστηματική

²⁰¹ Max Weber, *ό.π.*, σ. 343.

²⁰² Rodney Stark, *One True God: Historical Consequences of Monotheism*, Princeton University Press, 2003, σ. 58.

²⁰³ Max Weber, *ό.π.*, σ. 420.

διαδικασία προσηλυτισμού που επικεντρώνονταν στις συναισθηματικές ανάγκες των μαζών μέσω της αγάπης προς τον λυτρωτή²⁰⁴.

Μέσω του αποστόλου Παύλου, του απόστολου των εθνών, ο προσηλυτισμός του Χριστιανισμού διαχωρίζεται εξ'ολοκλήρου απο αυτόν του Ιουδαισμού. Οι Ιουδαίοι της διασποράς, αντιτάθηκαν εναντίον του αποστόλου Παύλου και των απόψεων του σχετικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρεί ο υποψήφιος προσήλυτος²⁰⁵. Ο προσήλυτος θα μπορούσε να γίνει Χριστιανός χωρίς να πρέπει πρώτα να γίνει Εβραίος²⁰⁶.

Σύμφωνα με τον απόστολο, η πίστη στον Χριστό ήταν απο μόνη της καθοριστική για την σωτηρία τόσο των Εβραίων όσο και των άλλων εθνών. Η περιτομή, η τήρηση του Μωσαϊκού Νόμου και οι διατροφικές αλλαγές δεν αποτελούν απαραίτητες διαδικασίες για να ακολουθήσει κάποιος τον Χριστιανισμό (δεν υποτιμά ωστόσο τον Μωσαϊκό Νόμο). Δίχως την εκστρατεία του αποστόλου Παύλου, ο Χριστιανισμός θα παρέμενε ως μια ιουδαϊκή σχέση ανάμεσα στις άλλες²⁰⁷.

Τα τείχη μεταξύ των Εβραίων και των Χριστιανών άρχισαν να υψώνονται πλέον αισθητά. Κατά τον Βέμπερ, η ένταση μεταξύ τους προήλθε κυρίως απο την μεριά των Εβραίων, καθώς αυτοί κατηγόρησαν τους Χριστιανούς με σκοπό στρέψουν τις δημόσιες αρχές εναντίον τους. Ως εκ τούτου, οι Χριστιανοί τους θεώρησαν υπαίτιους των διωγμών τους.

Ο προσηλυτισμός των Εβραίων στον Χριστιανισμό ξεκίνησε απο τότε να μειώνεται ραγδαία και ήδη πριν τον 4ο αιώνα ήταν μηδενικός. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά του Ιουδαισμού σε συνδυασμό με την φανατική προσήλωση και αυστηρότητά τους στις θρησκευτικές και κοινωνικές σχέσεις, διατηρούν την Ιουδαϊκή κοινότητα στην κατάσταση του παρίας. « Αυτή η κατάσταση θα παραμείνει ως έχειν όσο το αδιάσπαστο πνεύμα του Ιουδαϊκού νόμου και ειδικά το πνεύμα των Φαρισαίων και των ραββίνων της ύστερης αρχαιότητας, συνεχίζει να υφίσταται »²⁰⁸.

²⁰⁴ Leslie David Blustone, *Max Weber's theory of the family*, National University Publications, New York – London 1987, σ. 94.

²⁰⁵ Max Weber, *ό.π.*, σ. 422.

²⁰⁶ Rodney Stark, *ό.π.*, σ. 59.

²⁰⁷ Stephen L. Harris, *Understanding the Bible*. Palo Alto: Mayfield. 1985. σ. 331.

²⁰⁸ Max Weber, *ό.π.*, σ. 424.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σκοπός της παρούσης εργασίας ήταν να αναδείξει την άποψη του Μαξ Βέμπερ σχετικά με την επιρροή της θρησκείας σε άλλες πτυχές της κοινωνίας, όπως είναι η οικονομία και η πολιτική. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, αυτές οι σχέσεις είναι αμφίδρομες και αλληλοσυμπληρώνονται αφού από την δημιουργία των κοινωνιών έως και σήμερα δεν νοείται ο διαχωρισμός της λειτουργίας τους.

Ο Βέμπερ ασχολήθηκε εκτενώς με το ζήτημα αυτό σε μια σειρά έργων που μελετούν τον πολιτισμό, την θρησκεία και την οικονομία της Δύσης και του Προτεσταντισμού, της Κίνας και του Κομφουκιανισμού, της Ινδίας και του Ινδουισμού αλλά και του Ιουδαισμού σε συνάρτηση με τον πρώιμο Χριστιανισμό. Μέσω αυτών των έργων μπορούμε με ασφάλεια να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως ο συγγραφέας δεν αποδίδει την εμφάνιση του καπιταλισμού στον Προτεσταντισμό αλλά κυρίως υποστηρίζει την ιδέα της άμεσης και αποφασιστικής επίδρασης του τελευταίου στις οικονομικές δραστηριότητες της Δύσης.

Κατά αντίστοιχο τρόπο, η απουσία ενός καπιταλιστικού συστήματος στους πολιτισμούς της Κίνας και της Ινδίας οφείλεται σε διάφορες παραμέτρους, όχι μόνο θρησκευτικές. Παρ'όλα αυτά, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αυτών των πολιτισμών επηρέασαν τα μέγιστα στην διατήρηση ενός παραδοσιακού και οικογενειοκρατικού οικονομικού συστήματος, με αποτέλεσμα η εδραίωση του καπιταλισμού να καθίσταται αδύνατη.

Όσον αφορά την σχέση του Ιουδαισμού με τον καπιταλισμό, ο συγγραφέας θα επισημάνει πως « στον σίγουρα μεγάλο κατάλογο της εβραϊκής οικονομικής δραστηριότητας λείπει αν όχι πλήρως τότε σίγουρα σε εντυπωσιακό βαθμό, μια στήλη, και μάλιστα εκείνη που προσιδιάζει ιδιαίτερα στη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία : η οργάνωση της επιτηδευμένης εργασίας στην οικοβιοτεχνία, στη χειροτεχνία, στο εργοστάσιο »²⁰⁹, ενώ παρακάτω προσθέτει « ούτε το ιδιαίτερα νέο στοιχείο στο

²⁰⁹Max Weber, Οικονομία και Κοινωνία, ό.π., σ. 267.

σύγχρονο οικονομικό σύστημα, ούτε το ιδιαίτερα νέο στοιχείο στο σύγχρονο οικονομικό φρόνημα είναι ιδιαίτερα εβραϊκά »²¹⁰.

Για το Ισλάμ, ο Βέμπερ θα ισχυριστεί πως ως θρησκεία προέρχεται από τον Εβραϊκό – Χριστιανικό μονοθεισμό αλλά δεν αποτελεί σωτηριολογική θρησκεία²¹¹. Το Ισλάμ δεν παρήγαγε την καπιταλιστική βιομηχανοποίηση της Δύσης, καθώς οι μουσουλμανικοί λαοί κυριαρχούνταν επί πολλούς αιώνες από μια πατρογονική γραφειοκρατία. Η οικονομική γραφειοκρατία και οι πολιτικές δομές του Ισλάμ εξηγούν την απουσία του καπιταλιστικού πνεύματος, του ορθολογικού δικαίου και των ανεξάρτητων πόλεων²¹².

Πέραν του Προτασταντισμού και του Πρώιμου Χριστιανισμού, ο Βέμπερ δεν πρόλαβε να ερευνήσει την επιρροή του Καθολικού και του Ορθόδοξου Χριστιανισμού στην Δύση. Η τελευταία του ημιτελής έρευνα αφορά το Ισλάμ.

Με αφορμή το θέμα της παρούσης εργασίας, γεννάται ο προβληματισμός σχετικά με το μέγεθος επιρροής της θρησκείας στην κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική. Η θρησκευτική συνείδηση των διαφόρων λαών φαίνεται να επηρεάζει αποφασιστικά ακόμα και τις διεθνείς σχέσεις μεταξύ τους. Όπως αναφέρει και ο Huntigton στο έργο του « Η σύγκρουση των πολιτισμών », ο επόμενος παγκόσμιος πόλεμος, θα είναι πόλεμος μεταξύ των θρησκειών, ενώ τονίζει πως «*η αλαζονεία της Δύσης καλλιεργεί την αδιαλλαξία του Ισλάμ και την επιμονή του σινικού πολιτισμού*»²¹³.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η ύπαρξη πολλών θρησκειών και πολιτισμών, αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας της Κοινωνιολογίας της θρησκείας, αφού τίθεται ως προβληματική οι θεματικές ενότητες της πολυπολιτισμικότητας, της ετερότητας, της ξενοφοβίας και των επίκαιρων διαθρησκειακών διαλόγων.

Ειδικότερα για το ζήτημα των διαπολιτισμικών και διαθρησκειακών διαλόγων κατά καιρούς έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες και απόψεις, οι οποίες είτε

²¹⁰ Οικονομία και Κοινωνία, σελ. 268.

²¹¹ Σχετικά με τις θέσεις του Βέμπερ για το Ισλάμ, βλ. επίσης : Toby E. Huff, Wolfgang Schluchter, *Max Weber and Islam*, Transaction Publishers, U.S.A., 1999.

²¹² Brian Turner, «Islam, Capitalism and the Weber Theses», *The British Journal of Sociology*, τόμος 25, τεύχος 2, 1974, σελ. 237.

²¹³ Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος, «Σύγκρουση ή διάλογος θρησκειών και πολιτισμών;», *Περιοδικό Θεολογία*, τόμος 84, τεύχος 4^ο, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2013, σελ.226.

αποδέχονται τον διάλογο, είτε τον αρνούνται στα πλαίσια της σύγκρουσης των πολιτισμών.

Πιο συγκεκριμένα, η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει προβεί αρκετές φορές σε διαθρησκευτικό διάλογο, όπως με τον Ιουδαισμό και το Ισλάμ. Σύμφωνα με τον καθηγητή Μπέγζο Μάριο, «η συνάντηση των πολιτισμών πραγματώνεται ως διάλογος των θρησκειών. Είναι αδύνατο να ολοκληρωθεί μια επικοινωνία ανάμεσα σε δυο πολιτιστικές παραδόσεις χωρίς την ενεργό διαμεσολάβηση των θρησκευτικών τους εκφράσεων»²¹⁴.

Όσον αφορά τον διαθρησκευτικό διάλογο μεταξύ Εκκλησίας και Ιουδαισμού, αυτός έγκειται στην αδυναμία των Ιουδαίων να ερμηνεύσουν χριστολογικά τις προτυπώσεις της Παλαιάς Διαθήκης²¹⁵. Απο την μεριά των Ιουδαίων υπάρχει άρνηση αποδοχής του Χριστού ως Υιού του Θεού και Μεσσία όπως επίσης, διχασμός παρατηρείται και στην εκ παρθένου γέννησής του αλλά και στον σταυρικό του θάνατο. Ένα επιπλέον θεμελιώδες ζήτημα μεταξύ Χριστιανών και Ιουδαίων είναι η οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος, κάτι το οποίο αδυνατούν οι Ιουδαίοι να κατανοήσουν λόγω της εσωστρέφειάς τους²¹⁶.

Οι διάλογοι της Εκκλησίας με το Ισλάμ αφορά κυρίως την αμφισβήτηση των χριστιανών συγγραφέων σχετικά με την προφητική κλήση του Μωάμεθ και με την αποδοχή του Κορανίου ως ένα 'αμιγώς ανθρώπινο κατασκεύασμα που στερείται οποιασδήποτε αξίας'²¹⁷. Η πρακτική του ιερού πολέμου ή αλλιώς τζιχάντ, η πολυγαμία αλλά και η ανάσταση του Κυρίου είναι επιπλέον θέματα που πραγματεύονται οι εκπρόσωποι του Χριστιανισμού και του Ισλάμ κατά τους διαθρησκευτικούς διαλόγους²¹⁸.

²¹⁴ Μάριος Μπέγζος, « Ο διάλογος των θρησκειών στη Βυζαντινή Σκέψη », *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ. / Τμήμα Θεολογίας-Νέα Σειρά 2* (1991 – 1992), σ.193.

²¹⁵ Στυλιανός Δ. Χαραλαμπίδης, «Προς έναν διάλογο των θρησκειών», *Περιοδικό Θεολογία, τόμος 84, τεύχος 2^ο*, Απρίλιος – Ιούνιος 2013, σελ. 137.

²¹⁶ Σχετικά με τους διαθρησκευτικούς διαλόγους μεταξύ Εκκλησίας και Ιουδαίων, βλ. επίσης τις παρακάτω πατερικές πηγές : Μ.Αθανασίου, *Περί Σαββάτων και περιτομής, εκ της εξόδου*, Ρ.Γ. 28, 133-142. Γρηγορίου Νύσσης, *Εκλογαί μαρτυριών προς Ιουδαίους απο της Παλαιάς*, Ρ.Γ. 46, 193-234. Βασιλείου Σελευκείας, *Λόγος ΛΗ', Απόδειξις κατά Ιουδαίων περί της του Σωτήρος παρουσίας*, Ρ.Γ. 85, 399-426. Λεοντίου Νεαπόλεως, *Λόγος υπέρ της χριστιανών απολογίας κατά Ιουδαίων και περί εικόνων των αγίων*, Ρ.Γ. 93, 1597-1610.

²¹⁷ Στυλιανός Δ. Χαραλαμπίδης, *ό.π.*, σελ.143.

²¹⁸ Σχετικά με τους διαθρησκευτικούς διαλόγους μεταξύ Εκκλησίας και Ιουδαίων, βλ. επίσης: Αγγελική Ζιάκα, *Διαθρησκευτικοί Διάλογοι (συνάντηση Χριστιανισμού με Ισλάμ)*, εκδόσεις

Πράγματι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις καθίστανται ικανές να συμβάλλουν στην οικονομικο-πολιτική και κοινωνική κατάσταση ενός λαού. Ορθώς έτσι καταλήγει ο Βέμπερ στο συμπέρασμα πως οι θρησκείες δεν δύνανται από μόνες τους να δημιουργήσουν οικονομικά συστήματα αλλά σίγουρα επιδρούν στην εγκαθίδρυση διαφόρων συστημάτων και επηρεάζουν το κοινωνικό γίγνεσθαι ενός τόπου.

Το ζητούμενο είναι αυτές οι θρησκείες να μπορούν μέσω των διαθρησκειακών διαλόγων «να συμβάλλουν στην θεμελίωση των ιδεών της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της αλληλεγγύης, της καταλλαγής και της δικαιοσύνης»²¹⁹.

Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010. Αγγελική Ζιάκα, *Μεταξύ πολεμικής και διαλόγου, Το Ισλάμ στη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη ελληνική γραμματεία*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010. Βλ. Επίσης τις ακόλουθες πατερικές πηγές : Ιωάννου Δαμασκηνού, *Διάλεξι Σαρακηνού και Χριστιανού*, P.G. 94, 1585-1598. Γρηγορίου Παλαμά, *Επιστολή προς την εαυτού Εκκλησίαν*, Έκδοση Β.Φανουργάκη, στη σειρά Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά συγγράμματα, τομ. Δ', εκδ. Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1988, σ.120-141. Ιωάννου Καντακουζηνού, *Κατά Μωαμεθανών απόδειξις περί της χριστιανικής πίστεως*, P.G. 154, 371-584.

²¹⁹ Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος, «Σύγκρουση ή διάλογος θρησκειών και πολιτισμών;», ό.π., σελ. 232.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΠΗΓΕΣ

- Μ.Αθανασίου, *Περί Σαββάτων και περιτομής, εκ της εξόδου*, P.G. 28, 133-142
- Βασιλείου Σελευκείας, *Λόγος ΑΗ', Απόδειξις κατά Ιουδαίων περί της του Σωτήρος παρουσίας*, P.G. 85, 399-426
- Γρηγορίου Νύσσης, *Εκλογαί μαρτυριών προς Ιουδαίους απο της Παλαιάς*, P.G. 46, 193-234
- Γρηγορίου Παλαμά, *Επιστολή προς την εαυτού Εκκλησίαν*, Έκδοση Β.Φανουργάκη, στη σειρά Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά συγγράμματα, τομ. Δ', εκδ. Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1988, σ.120-141
- Ιωάννου Δαμασκηνού, *Διάλεξις Σαρακηνού και Χριστιανού*, P.G. 94, 1585-1598
- Ιωάννου Καντακουζηνού, *Κατά Μωαμεθανών απόδειξις περί της χριστιανικής πίστεως*, P.G. 154, 371-584
- Λεοντίου Νεαπόλεως, *Λόγος υπέρ της χριστιανών απολογίας κατά Ιουδαίων και περί εικόνων των αγίων*, P.G. 93, 1597-1610

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ:

- Γιαννουλάτου, Α., Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, εκδ. Ακρίτας, 2004
- Γιούλτση, Β., *Γενική Κοινωνιολογία*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004
- Γιούλτση, Β., *Κοινωνιολογία της θρησκείας*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996

Ζαρέτσκι, Ε., *Καπιταλισμός, Οικογένεια και Προσωπική ζωή*, μετάφραση: Αννέτα Καπόν, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1979

Ζιάκα, Αγγελική, *Διαθρησκειακοί Διάλογοι (συνάντηση Χριστιανισμού με Ισλάμ)*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010

Ζιάκα, Αγγελική, *Μεταξύ πολεμικής και διαλόγου, Το Ισλάμ στη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη ελληνική γραμματεία*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010

Ζιάκα, Γρηγορίου, *Θρησκείες και πολιτισμοί της Ασίας*, εκδόσεις Σφιακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2008

Ζιάκα, Γρηγορίου, *Ιστορία των θρησκευμάτων Α'. Τα ινδικά θρησκευτάματα*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003

Ζιάκα, Γρηγορίου, *Θρησκευσιολογία: Η θρησκεία των προϊστορικών κοινωνιών και των αρχαίων λαών*, έκδοση: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη 1996

Καϊμάκη, Δ., *Τα Ελοχίμ δεν θα ταραχθούν εις τον αιώνα.. Ζητήματα παλαιοδιαθηκικής και μεσοδιαθηκικής γραμματείας*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006

Κραλίδη Απ., *Οι Σαδδουκαίοι. Ιστορική και θρησκευσιολογική μελέτη*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007

Κωτσιόπουλου, Κωνσταντίνου, Π., «Οικονομία, Πολιτισμός και καπιταλιστική κρίση», *Θεολογία*, 83, (2012), 147-176

Κωτσιόπουλου, Κωνσταντίνου, Π., «Σύγκρουση ή διάλογος θρησκειών και πολιτισμών;», *Θεολογία*, 84, (2013), 223-235

Κωτσιόπουλου, Κωνσταντίνου, Π., *Ανεξιθρησκεία. Κοινωνική θεώρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον Ευρωπαϊκό και Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Το παράδειγμα των J. Locke και Ευγένιου Βούλγαρη*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008

Κωτσιόπουλου Κωνσταντίνου, Π., *Ορθοδοξία και Παγκοσμιοποίηση*, Εκδ. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2004

Μαντζαρίδη, Γεωργίου, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990

Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ιερόθεου, *Γέννημα και θρέμμα Ρωμηοί*, Εκδ. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, Λιβαδειά 2000

Νικολαΐδη, Α., *Κοινωνιολογία της θρησκείας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2008

Νικολαΐδη, Α., *Η διαλεκτική ιερότητας και κοινωνικότητας στο έργο του Emile Durkheim*, εκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα 2002

Παπαγεωργίου, Νίκη , *Θρησκεία και Μετανάστευση. Η κοινότητα των Σιχ στην Ελλάδα*, εκδόσεις Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2013

Παπαντωνίου, Α., « Η Θρησκευτική κοινωνικοποίησης κατά τον Μ . Weber », *Θεολογία*, 48, (1977), 532-545

Πέτρου, Ι., *Κοινωνιολογία*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007

Σιδέρη, Α., « Περί την φιλοσοφίαν της ιστορίας : Marx–Spengler–Toynbee», *Αρχαίο Οικονομικών και Κοινωνικών επιστημών*, τεύχος Γ' (1966), 401-469

Στολίγκα, Σ., *Ο ιστορικός Καπιταλισμός και η δυναμική αυτού – Από τον Immanuel Ballerstein στον Fernand Braudel*, Αθήνα 2007

Τάτση, Νικολάου, Χ., Ν., *Κοινωνιολογία. Ιστορική Εισαγωγή και θεωρητικές θεμελιώσεις*, Τόμος Πρώτος, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2004

Τερλεξή, Πανταζή, *Max Weber. Κριτική και συγκριτική θεώρηση: το ζεμάγμα του κόσμου*, τόμος πρώτος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999

Τερλεξή, Π., *Max Weber. Ο καπιταλισμός στα όρια του*, τόμος δεύτερος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999

Τσιρώνης Χρήστος, «Θεσμός και Χάρισμα: Κοινωνική Θεωρία και Θεολογικές διαστάσεις», στο: Ι.Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, *Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Εκκλησία: Θεσμός και Χάρισμα κατά τον Απόστολο Παύλο*, Βέροια: Ι. Μ. Βεροίας Ν. & Κ., 2010, σελ. 277- 299

Φακιολά, Ευσταθίου , « Η θεώρηση της θρησκείας και ο σύγχρονος ρόλος της », *Θέσεις*, 42, (1993), <http://www.theseis.com/>

Χαραλαμπίδη, Στυλιανού, Δ., «Προς έναν διάλογο των θρησκειών», *Περιοδικό Θεολογία*, 84, (2013), σελ. 133-151

Fischhoff E., *Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού: Το ιστορικό μίας διαμάχης*, μτφρ. Στριφτού Β., Εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα 2008

Frithjof S., *Κάστες και Φυλές*, Μετάφραση: Τάκης Αθανασόπουλος, Νάσια Ποταμιάνου, Εκδ. Πεμπτουσία, Αθήνα 1995

Giddens Anthony, *Κοινωνιολογία*, μετάφραση Τσαούσης Δημήτρης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2009

Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία, Κοινωνιολογία της θρησκείας*, μετάφραση Γκιούρας Θανάσης, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2007

Weber M., *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μετάφραση Δημοσθένης Κούρτοβικ, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα 2010

Weber M., *Θεωρία της θρησκευτικής αρνησικοσμίας. Ενδιάμεση Θεώρηση (Zwischenbetrachtung)*, Μετάφραση – Εισαγωγή : Θανάσης Γκιούρας, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2002

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ:

Alon I., Ithamar Gruenwald, Itamar Singer, *Israel Oriental Studies XIV*, Brill, The Netherlands 1994

Axel M., *Der Hinduismus: Geschichte und Gegenwart*, C.H.Beck, 2006

Babb A. L., *Emerald City: The Birth and Evolution of an Indian Gemstone Industry*, SUNY Press, 2013

Baxter Richard, *Saints' Everlasting Rest*, W. Collins, Glasgow 1831

Baxter R., *A Christian Directory or a body of practical Divinity and cases of conscience*, Harvard College Library, London 1825

Bendix R., *Max Weber: An Intellectual Portrait*, University of California Press, 1977

Blustone Leslie D. , *Max Weber's theory of the family*, National University Publications, New York – London 1987

Buss A., *Max Weber in Asian Studies*, Τόμος 1, Brill Archive, Netherlands 1985

Camic Charles, Philip S. Gorski, David M. Trubek, *Max Weber's Economy and Society : a critical companion*, Stantford University Press, U.S.A. 2005

Cort E. J., *Jains in the World : Religious Values and Ideology in India: Religious Values and Ideology in India*, Oxford University Press, 2001

David N. , Armin Lange, *The Hebrew Bible in Light of the Dead Sea Scrolls (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments)*, Vandenhoeck und Ruprecht, Gottingen 2012

Ekta S., *Caste System in India: A Historical Perspective*, Gyan Books, 2005

Farris S., *Max Weber's Theory of Personality: Individuation, Politics and Orientalism in the Sociology of Religion*, Brill Publishing Ltd, Netherlands 2013

Fetzer J. , J. Christopher Soper, *Confucianism, Democratization, and Human Rights in Taiwan*, Rowman & Littlefield, England 2013

Fiency D., *New Testament Introduction NIV*, College Press Publishing Co., United States of America 1994

Fraklin B., *Advice to a young Tradesman*, εκδόσεις Spark, II, 1748

Gavin F., *An Introduction to Hinduism*, Cambridge University Press, 1996

Gawthrop R., *Pietism and the Making of Eighteenth-Century Prussia*, Cambridge University Press, 1993

Gellner D., *The Uses of Max Weber: Legitimation and Amnesia in Buddhology, South Asian History, and Anthropological Practice Theory*, University of Oxford, 2001

Ghosh P., *A Historian reads Max Weber : Essays on the Protestant Ethic*, Otto Harrassowitz Verlag, 2008

Gurmukh Ram M., *Western Sociologists on Indian Society: Marx, Spencer, Weber, Durkheim, Pareto*, Taylor & Francis, 1979

Hamilton P., *Max Weber: Critical Assessments 2*, Taylor & Francis Publishing, 1991

Hughes J., Sharrock W., Martin P. , *Understanding Classical Sociology: Marx, Weber, Durkheim*, SAGE Publication Ltd., London 2003

Kippenberg Gerhard H., Riesebrodt M., *Max Webers "Religionssystematik"*, Mohr Siebeck 2001

Kalberg S., *Max Weber's Comparative-Historical Sociology Today: Major Themes, Mode of Causal Analysis, and Applications*, Ashgate Publishing Company, USA 2012

Kenneth S., Susai A., *The Everything Hinduism Book: Learn the traditions and rituals of the "religion of peace"*, Everything Books, 2009

Kronman A., *Max Weber*, Stanford University Press, London, 1983

Momigliano A., *Essays on Ancient and Modern Judaism*, University of Chicago Press, Chicago 1994

Neusner J., *Neusner on Judaism:History*, Ashgate Publishing, Ltd, 2004

Ninan M. M., *Hinduism*, Madathil Mammen Ninan, 2003

Offenbacher M., *Konfession und Soziale Schichtung. Eine Studie uber die Wirtschaftliche Lage der Katholiken und Protestanten in Baden, Tübingen und Leipzig*, 1901

Prakash C. , *Jains in India and abroad – A Sociological introduction*, Delhi 2001

Rainey Dian L., *Confucius and Confucianism*, John Wiley & Sons Ltd., United Kingdom 2010

Reginald Ray A., *Buddhist Saints in India: A Study in Buddhist Values and Orientations*, Oxford University Press, 1999

- Ringer F., *Max Weber: An Intellectual Biography*, University of Chicago Press, 2010
- Richard H.R., *Religion and The Transformation of Capitalism: Comparative Approaches*, Routledge, 1995
- RosenleeLi-hsiang L., *Confucianism And Women: A Philosophical Interpretation*, SUNY Press, 2006
- Sadri A., *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford University Press, New York 1994
- Schluchter W., *Rationalism, religion, and domination: a Weberian perspective*, University of California Press, 1989
- Stark R., *One True God: Historical Consequences of Monotheism*, Princeton University Press, 2003
- Stark R., *Exploring the Religious Life*, JHU Press, U.S.A. 2004
- Stark J., *The Westminster Confession of Faith critically compared with the Holy Scriptures*, printed Longman Green, London 1863
- Stephen L., *Understanding the Bible*. Palo Alto: Mayfield 1985
- Stern S., *Sects and Sectarianism in Jewish History*, Brill, 2011
- Swartley W., *The Love of Enemy and Nonretaliation in the New Testament*, Westminster/John Knox Press, United States of America 1992
- Swedberg R., Agevall A., *The Max Weber Dictionary : key words and central concepts*, Stanford University Press, California 2005
- Swedberg R., *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*, Princeton University Press, England 1998
- Turner B., *Religion and Modern Society: Citizenship, Secularisation and the State*, Cambridge University Press, United Kingdom 2011
- Turner B., «Islam, Capitalism and the Weber Theses», *The British Journal of Sociology*, τόμος 25, τεύχος 2, 1974

- Turner S., *The Cambridge Companion to Weber*, Cambridge University Press, 2000
- Tworuschka M., “Die” Welt der Religionen: Geschichte, Glaubenssätze, Gegenwart ; [Christentum, Judentum, Islam, Hinduismus, Buddhismus], Wissenmedia Verlag, 2006
- Weber M., *The religion of India : The Sociology of Hinduism and Buddhism*, translated by Hans H. Gerth and Don Martindale, The Free Press, New York 1958
- Weber M., *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Introduction by Steven Karlberg, Roxbury Publishing Company, Los Angeles 2004
- Weber M., *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen Konfuzianismus und Taoismus: Schriften 1915-1920*, Mohr Siebeck, 1991
- Weber M., *The religion of China: Confucianism and Taoism*, Free Press, 1968
- Weber M., *Selections in Translation*, Cambridge University Press, 1978
- Weber M., *Ancient Judaism*, The free Press, United States of America 1952
- Werner S., *The Jews and Modern Capitalism*, Transaction Publishers, New Jersey 1951
- Werner S., *Der Moderne Kapitalismus*, Duncker & Humblot, 1902
- Zaleski Pawel, « Ideal Types in Max Weber’s Sociology of Religion: Some Theoretical Inspirations for a Study of the Religious Field», *Polish Sociological Review* No. 3, (2010)
- Zeitlin I., *Ancient Judaism: Biblical Criticism from Max Weber to the Present*, Polity Press, 1986